

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BİLGE UMAR
Pisidia

Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi

Bilge Umar

Pisidia

Ücrets

Prof. Dr. Bilge Umar

P i s i d i a

Pisidia / Bilge Umar

© 2008, Bilge Umar

© 2008, İnkılâp Kitabevi
Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Sertifika No: 10614

*Bu kitabın her türlü yayın hakları
Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince
İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş. 'ye aittir.*

*Dizgi Prof. Dr. Bilge Umar
Sayfa uygulama Şirin Kazındır
Kapak uygulama Şirin Kazındır
Düzeltili Prof. Dr. Bilge Umar*

ISBN: 978-975-10-3098-6

11 12 13 14 9 8 7 6 5 4 3 2 1

Baskı

İNKILÂP KİTABEVİ BASKI TESİSLERİ

Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna - İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)
Faks : (0212) 496 11 12
posta@inkilap.com

www.inkilap.com

Bilge Umar

P İ S İ D İ A

Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması
ve
Gezi Rehberi

*Prensesimiz Suna'ya
Ailenin en genci Aren Kendirli'yi dünyaya
getirmesi dolayısıyla bir kutlama armağanı.
Umarım o da annesi kadar güzel olur.*

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM PİSİDİA ÜZERİNE GENEL BİLGİ

Genel kaynakça	1
I. İlkçağda Pisidia denen Anadolu parçası neresidir ?	3
II. Pisidia adının köken ve anlamı	6
III. Pisidai ulusunun kimliği	10
IV. Pisidia'nın genel tarihçesi	13
1. Tarih öncesi çağlar ve ilkçağ	13
2. Bizans çağı, Beylikler dönemi; Osmanlı egemenliğine girme	17

İKİNCİ BÖLÜM PİSİDİA'NIN İLKÇAĞ KENTLERİ VE KALINTILARI

I. Antalya Ovası'nın yakınları	
1. Selge	25
2. Pednelissos	35
3. Ariassos	37
4. Sia	44
5. Panemoteikhos	46
6. Termessos	50
7. İsinda	63
8. Stanos/İstanos/Korkuteli	66
9. Sibidounda/Zivint/Bozova	68
10. Andèda	70
11. Ouerbe/Berbe/Verbe	71

12. Pogla.....	71
13. Kantana/Kantina/Katenna/Kotenna/ Gödene/Gökbel	74
14. Etenna.....	78

II. Burdur yakınları

1. Polydòrion/Burdur.....	81
2. Kuruçay Höyüğü	83
3. Hacılar Höyüğü	84
4. Malgastara	88
5. Sala	89
6. Moatra	91
7. Tymbrianassa/Tymbrianassos.....	92
8. Malgasa	94
9. Lysinia	94
10. Kormasa	96
11. Polyetta.....	98
12. Olbasa.....	98
13. Sagalassos (Eski Ağlasun).....	102
14. Komama	118
15. Kretopolis.....	120
16. Kolbasa/Kolbassa	123
17. Hadriani/Hadrianopolis	124
18. Krèmna	126
19. Hyia	134
20. Keraitai.....	135

III. Pisidia'nın güneybatı uzantısı

1. Boubon	136
2. Balboura	140
3. Termessos Minor.....	152
4. Wianawanda/Oinoanda	155

IV. Isparta ve yakınları

1. Baris/Isparta	165
2. Minassos (Minas/Milâs/Minasin).....	171
3. Konana/Iustinianopolis/Gönen.....	172
4. Seleukeia	174
5. Agrai/ Atabey	177
6.Theodosiopolis/Bindos/Findos (Gökçeli)	182
7. Mordiaion/Apollonia/Sozopolis/Uluborlu	184
8. Tymandos	188
9. Ganzaios/Gondane/Kumdanlı.....	189
10. Gelendos/Gelendost	190

V. Isparta'nın güneyi ve doğusu

1. Adada	192
2. Prostanta/Prostama/Akroterion/Eğirdir veya Eğirdir	205
3. Parlais/Barla.....	211
4. Antiokheia/Yalvaç.....	216
5. Neapolis/Şarkî Karaağaç	227
6. Anaboura/Enevre	230
7. Misthia/Mistia/Beyşehir (Karalia ?)	233
8. Eflâton Pınar Luvi Anıtı.....	240
9. Amblada/Ampelada	245
10. Tityassos/Pityassos. İvrin Kalesi/Kurucaova Kalesi ?.....	248
11. Kubadâbad Sarayı	251

Roma egemenliği çağında bastığı paralardan tanıdığımız,
yeri ve kalıntıları saptanamamış Pisidia kentleri 255

Anılan Adlar Göstergesi 257

Kısaltmalar

(c. = cilt, s. = sayfa gibi, anlamı herkesçe bilinenler gösterilmemiştir)

AJA	American Journal of Archaeology
AnAr	Anadolu Araştırmaları (İÜ EdF yayını bilimsel dergi)
ArST	Araştırma Sonuçları Toplantısı. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından, yine bu örgütün düzenlediği yıllık toplantılara sunulmuş bildirileri yayınlamak üzere çıkarılan bilimsel dergi.
AS	Anatolian Studies. İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün yayınladığı bilimsel dergi.
BSA	The Annual of the British School at Athens
EdF	Edebiyat Fakültesi
İÜ	İstanbul Üniversitesi
JHS	Journal of Hellenic Studies
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından, yine bu örgütün düzenlediği yıllık toplantılara sunulmuş bildirileri yayınlamak üzere çıkarılan bilimsel dergi.
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MKKS	Müze Kurtarma Kazıları Semineri. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından, yine bu örgütün düzenlediği yıllık toplantılara sunulmuş bildirileri yayınlamak üzere çıkarılan bilimsel dergi.
RE	Realenzyklopaedie der classischen Altertumswissenschaft (Pauly/Wissowa)
TAD	Türk Arkeoloji Dergisi (artık yayınlanmıyor)
TT Adlar	Bilge Umar, Türkiye'deki Tarihse Adlar, İnkılâp Kitabevi, 2. bsl. İstanbul 1999
TTK	Türk Tarih Kurumu

BİRİNCİ BÖLÜM

PİSIDİA ÜZERİNE GENEL BİLGİ

Pisidia ilkçağ tarihi üzerine genel kaynakçadan temel yapıtlar:

Mehmet Özsait, İlkçağ Tarihinde Pisidya, Doktora tezi, İÜ EdF yayını, İstanbul 1980; Mehmet Özsait, Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi, İÜ EdF yayını, İstanbul 1985; William M. Ramsay, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, çev. Mihri Pektaş, MEB yayını İstanbul 1960; Veli Sevin, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası c. I, TTK yayını, Ankara 2001, s. 151-162; Bilge Umar, İlkçağda Türkiye Halkı (4 dilde, 30 sayfalık kaynakça listesi vermektedir), İnkılâp Kitabevi, 2. bsl. İstanbul 2005; Bilge Umar, Türkiyedeki Tarihsel Adlar, İnkılâp Kitabevi, 2 bsl. İstanbul 2000.

Pisidia'da Bizans dönemi, Anadolu Selçukluları dönemi, Beylikler dönemi, Osmanlı egemenliğinin kurulması dönemleri tarihi için temel yapıtlar:

Georg Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, Çev. Fikret Işıltan, TTK yayını Ankara 1981; Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Beylikleri, TTK yayını 5. bsl., Ankara 2003; Erdoğan Merçil, Müslüman Türk Devletleri Tarihi, TTK yayını, Ankara 1993; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi c. I, 4. bsl., TTK yayını Ankara 1982.

Pisidia'nın tümünü ya da büyükçe bir bölümünü ilgilendiren arkeolojik yüzey araştırmaları kaynakçasından seçmeler:

David French/Stephan Mitchell, Roma İmparatorluğunun ilk devirlerinde Pisidia'da yollar ve ulaşım (TAD XXIV/1, 1977, s. 213-218); Bülent İplikçioğlu/Güler Çelgin/A. Vedat Çelgin, Güneybatı Pisidia (XVIII. ArST c. I s. 241-245); Bülent İplikçioğlu, Güneybatı Pisidia (XIX. ArST c. 2 s. 127-132); Mehmet Özsait, Pisidia'da yeni iskân yerleri (AnAr c. IV s. 71-161?); Mehmet Özsait, Pisidia bölgesinde yeni

prehistorik iskân yerleri (AnAr c. IX s. 133-166); Mehmet Özsait, Pisidia bölgesinde yeni prehistorik iskân yerleri (AnAr c. X s. 74-98); Mehmet Özsait, 1987 yılı Şarkıkaraağaç-Yalvaç çevresi tarihöncesi araştırmaları (VI. ArST s. 301-312); Mehmet Özsait, 1987 ve 1988 yılı Senirkent çevresi tarihöncesi araştırmaları VII. ArST s. 381-389; Mehmet Özsait, Isparta ve çevresi yüzey araştırmaları (XVI. ArST c. 2 s. 77-88); Mehmet Özsait, Burdur ve Isparta yüzey araştırmaları (XIX. ArST c. 2 s. 179-190); Mehmet Özsait, Burdur çevresi prehistorik araştırmaları (IV. KST s. 143-150); Mehmet Özsait. 2001 yılı Isparta ili yüzey araştırmaları (XX. ArST c. 2 s. 233-246); Mehmet Özsait. 2002 yılı Burdur ve Isparta yüzey araştırmaları (XXI. ArST c. 2 s. 285-294); Ralph S. Solecki. An archaeological reconnaissance in the Beyşehir-Suğla area of southwestern Turkey (TAD c. XIII/1, 1964, s. 129-148).

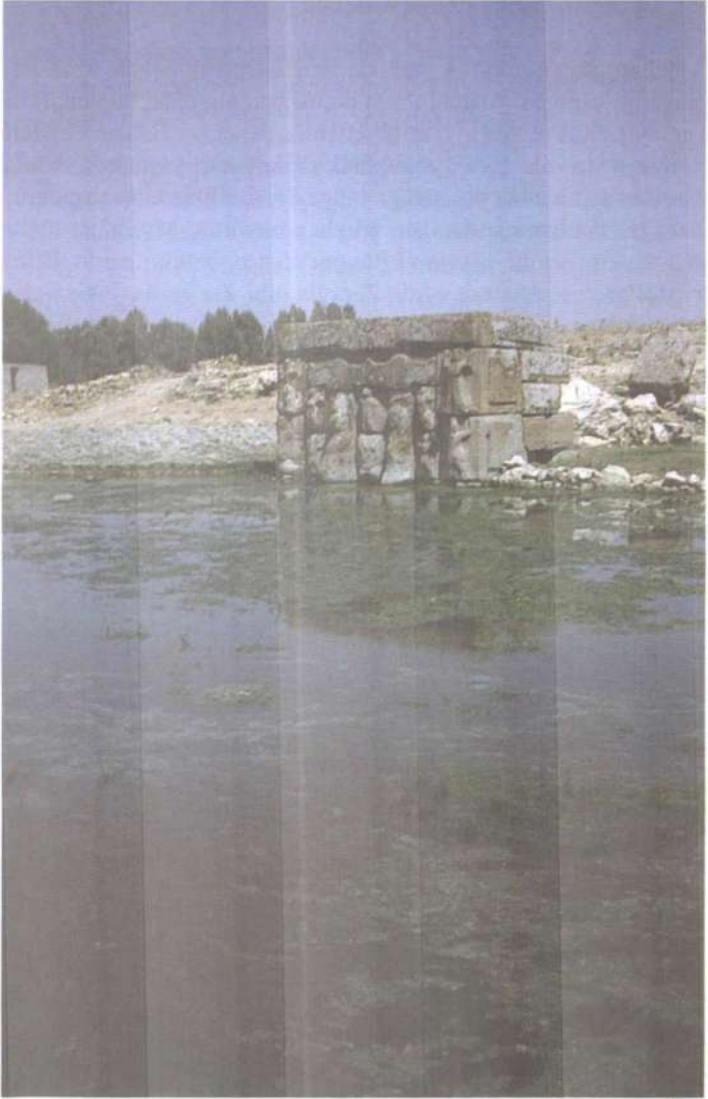
Çizim 1. Türkiye'nin ilkçağdaki bölgeleri ve bunların arasında Pisidia'nın yeri.

I. İlkçağda Pisidia denen Anadolu parçası, neresidir?

Hellen tarihinin klâsik çağında ve Hellenistik çağda, keza Roma egemenliği çağında, Anadolu'nun çeşitli parçalarında, bugünkü milliyet anlayışına göre ayrı ayrı milliyetlerden denebilecek olan ve özellikle konuştukları dile göre ayrılan halk toplulukları yaşıyordu; bunların her birinin çoğunlukta bulunduğu bölge de, özellikle tarih yapıtlarında, onların (Hellenlerce kullanılan) adıyla anılıyordu: Mysos'lar (Mysoi) denen halkın yurdu Mysia, Bithynoi denen halkın yurdu Bithyia, Phrygos'lar denen halkın yurdu Phrygia gibi. Bu arada, Pisidai denen halkın yurduna da Pisidia deniyordu. Bu ülke, kabaca, günümüzdeki Isparta ve Burdur illerini kapsar. Kabaca diyoruz; çünkü Burdur ili batı yanındaki, ilçe merkezleri Yeşilova ile Gölhisar ve onların arasında

Resim 1. Hacılar Höyüğü buluntusu terracotta çanaklar. İÖ 5. binyıl yapıtı. Burdur Arkeoloji Müzesi.

Resim 2. Pisidia 'da en etkileyici tarihsel kalıntı: Beyşehir Gölü güneydoğu yakınında Luvi yapıtı Eflâton Pınar tapkı anıtı.

kalan bölge, Phrygia'nın güneybatı uzantısıdır; Burdur ve Isparta illerinin güney dışında, Antalya ilinde, ama Antalya Ovası'nın kuzey yanında kalan bölge ise Pisidia kapsamındadır. Keza, Konya ilinin, Beyşehir Gölü çevresinde bulunan bölümü ve o bölümün güneyinde, (İsauria kenti) Sedasa/Seydişehir batısında kalan bölümü, Pisidia'dadır.

Ülkeyi kendi coğrafyasındaki doğal sınırlar ya da siyasî sınırlar değil, halkının kültürü belirlediği; oysa bir kültürün insanları başka kültür insanlarının çoğunlukta olduğu bölgenin içindeki bir yerleşimde, o yerleşim halkının çoğunluğunu oluşturarak, yaşıyor olabileceği için, başka bölgede de Pisidia'lılar yerleşimine rastlanabilir. Bunun tipik bir örneği, Akseki batı yakınında, dolayısıyla İsauria kapsamında bulunan Pisidia'lılar yerleşimi Katenna/Kotenna kentçigidir (şimdi Gödene/Gökbel). Tıpkı, Aiolis bölgesi içindeki Phokaia'nın bir İon kenti; İonia bölgesi içindeki Notion'un bir Aiolos kenti olduğu gibi.

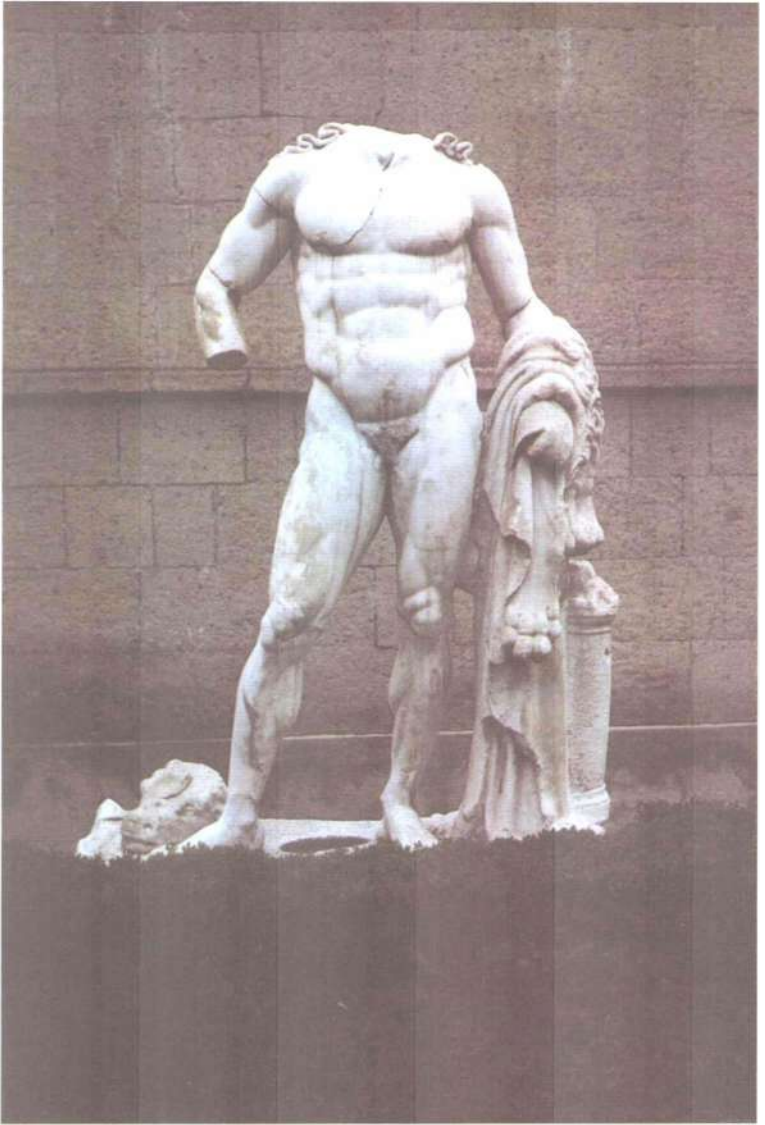
Resim 3. Eflâtun Pınar anıtı. Sol ön köşe ilerisinden görünüş.

II. Pisidia adının köken ve anlamı

Hellen yazarlarında Pisidia halkı Pisidai diye anılıyor (örneğin Xenophòn, Anabasis, 1 II 11 vs.; Hellenika, 3 I 3 vs.). Hellen dilinde -ai, -a ile biten ve dişi sayılan adların çoğuluna özgü bitiştir; bu gibi adlara “-lılar halkı” anlamını da verir. Örneğin Athènai, Athèna’lılar, Athèna’ya mensup olanlar halkını (ve onların kentini) ifade eder.

Resim 4 . Eflâtun Pınar anıtına sağ ön köşe yakınından bakış.

Resim 5. Kremna kenti buluntusu Herakles heykeli. Burdur Arkeoloji Müzesi.

Keza Tavas Kalesi'ndeki tarihsel yerleşimin adı Tabai, Taba'nın, Düz-lüğün (Tavas Ovası'nın) halkını ve o halkın kentini anlatır. Buna göre, Pisidai adı da tekil bir Pisida sözcüğünden çıkmış olmalıdır; ama adın böyle tekil kullanımına hiç rastlamıyoruz. Pisida sözcüğünün Hellen dilinde herhangi bir anlamı da yoktur.

Adın kökeni, öz biçimi, anlamı güvenle saptanabilmiş değildir. Bu konuda çeşitli varsayımlar savunulmaktadır. Örneğin, Hitit belgelerinde Pitassa adıyla anılan yörenin Pisidia olduğu ve Pisidia adının Pitassa'dan geldiği savunulmuş ise de (Mellaart, Mansel'e Armağan, s. 518) ben bu görüşü destekleyecek hiçbir dayanak göremiyorum. Tersine, Hellenlerin halk adı olarak kullandığı çoğul bitişli Pisidai sözcüğü, o adın kökenindeki sözcüğün Pisida olduğunu göstermektedir. Bu ad, görünüşe bakılırsa, Pis(a)-ida ögelerinden türetilmiştir. Anlamına gelince:

İda sözcüğünün Luvi/Pelasgos dilinde iki anlamını biliyoruz. Sözcük, birinci anlamında, hem ağacı hem ormanı ifade eder (ve gerek Troas bölgesindeki gerek Girit'teki yüce dağ adı İda, bu anlamdadır). Diğer yandan, nasıl "-lı" anlamındaki, bu nedenle tıpkı Osmanlı adındaki gibi aynı zamanda mensubiyet de ifade edebilen ve hatta "-tapıncısı" anlamına da gelebilen wanda/anda takısının, belli belirsiz söylenen burunsal n sesinin külliye ihmal edilip atıldığı wada/ada diye bir çeşitlemesi varsa, o wanda/anda takısının değişikçe biçimi inda'nın da öyle, d'si ihmal edilmiş bir çeşitlemesi olarak -ida'nın kullanılmış olduğunu da bilmekteyiz: Örneğin, "Ama/Ma (Ana Tanrıça) tapıncısı halk" anlamında, keza bu halkın kenti, yurdu anlamında, Amanda/Amada yerine Amida.

Pisa da, belki, tıpkı eski Hellen dilindeki Pissa/Pitta gibi (bkz. İliada, IV 277; Herodotos, IV 195) "Katran, reçine" demekti. Böyle idiyse, Pis(a)-ida, ya "Reçineli orman" (Çam ormanı) anlamında, yahut da "Reçineli, katranlı" (Çam ağaçları bol olan) anlamındadır. Çok

dikkate değer ki, Anadolu'da başka hiçbir yerde görmediğimiz kent adı Pisinda'yı, burada, Pisidia bölgesi güneybatı sınırında görüyoruz. Bu, Ptolemaios'un (5 V 5) Kabalia bölgesinde, yâni Gölhisar'ın güney yakınlarında gösterdiği bir kenttir. Tam yeri bilinmiyor ve başka kaynaktan adına rastlanmadığı için, Ptolemaios'un yanlışlığına düşmüş olabileceği, belki de o bölgeden uzakta olmayan, bu kitapta sözünü edeceğimiz İsinde kentini kastedtiği düşünülüyor. Eğer ortada yanlışlık yoksa, Pisinda adı, Pisida'nın, burunsal n sesi ihmal edilmeyip söylenmiş çeşitlemesidir; anlamına biraz önce değindik.

Resim 6. Selge. Hellenistik çağ yapıtı tiyatroya sağ (batı) ileriden, kuzey nekropolisi ile stadeion arasındaki sırt uzantısının üzerinden bakış.

III. Pisidai ulusunun kimliği

Pisidia'nın olsun, halkının olsun, İliada'da, hatta Anadolu'nun ve çevresindeki ülkelerin ilkçağ arkhaik dönemi tarihini oldukça ayrıntılı biçimde anlatan Herodotos'un yapıtında, adı bile anılmaz. Ancak, Tarih'in Babası'nın, halkı ve ülkeyi başka adlar altında andığına birazdan değineceğiz.

Pisidia, Pisidia'lılar adlarının kullanımına ilk kez Xenophòn'da rastlıyoruz (İÖ 400 dolayları); o da, halk üzerine hiç bilgi vermiyor, yalnız bu halkın İran egemenliği zamanında çapulculuğuyla çevreye zarar verdiğini, İran satraplarının bunlara karşı sefer düzenlemek zorunda kaldığını anlatıyor.

Arrianos'un anlatımı bundan değişik değildir. İzmitli yurtdaşıımız, İskender'in o yöreden geçerken Pisidia'lılarla yaptığı savaşları oldukça ayrıntılı biçimde anlattığı halde, Pisidia halkının kökeni, kültürü üzerine bilgi vermez; yalnız bunların çok savaşçı bir halk olduğunu söylemekle yetinir.

Ploutarkhos da, Pisidia'lıları para karşılığında adam öldürücülük türünden işler yapan kimseler olarak gösteriyor; Atina'lı devlet adamı Themistoklès'in İran ülkesine (İran egemenliğindeki Batı Anadolu'ya) sığınmasından sonra onu çekemeyip öldürtmeye kalkışan Yukarı Phrygia satrapı Epixyès'in, Themistoklès'i öldürmek için birkaç Pisidia'lı tuttuğunu, ama Ana Tanrıça Kybele'nin Themistoklès'e düşünde görünüp onu uyardığını söylüyor.

Herodotos, gerek İÖ 480'de Sardeis'den Yunanistan üzerine sefere çıkan Xerxès komutasındaki İran imparatorluk ordusuna birlikler göndermiş bağımlı halkları sayarken, gerek Xerxès'in babası Dareios döneminde İran (Pers) İmparatorluğunun Anadolu'daki il örgütlenişini anlatırken ve bu vesileyle Anadolunun batı yarımındaki satrap-

lık (genel vâililik) bölgelerini belirtirken, Pisidia'nın sözünü etmez ama, "Mysia'lıların, Lydia'lıların, Lasonios'ların, Kabalia'lıların ve Hygenneia'lıların bağlı bulunduğu satraplık"ı anar. Pisidia yöresi bu satraplıktaydı ve Herodotos'un kullandığı, yadırgadığımız adlarla (Lasonios'lar, Kabalia, Hygenneia) anılıyordu. Lasonios'lar halkıyla Kabalia'lıların aslında aynı halk olduğunu yine Herodotos'dan öğreniyoruz.

Lasonios'lar ya da Kabalios'lar halkının yurdu olan Kabalia bölgesinin adı başka birçok yapıtta geçiyor ve bu bölgenin, Pisidia'nın batı parçasını, ayrıca Phrygia'nın güneybatı uzantısını (Göhlisar dolaylarını) ve Karia ülkesiyle Lykia ülkesinin buna bitişik parçalarını kapsadığı biliniyor. Buna göre, Hygenneia, Pisidia'nın geri kalan doğu ve orta parçalarından oluşuyordu.

Herodotos, Lasonios'lar yahut Kabalios'lar denen halkın Maionia'lılar *soyundan geldiğini* söylemekle (VII 77; Ökmen çevirisinde burada yanlışlık ve karışıklık vardır; Maionia'da *oturmaktan* söz edilmiştir) bilmeyerek, onların da Maionia'lılar (Lydia'lılar) gibi Luvi kökenli bir halk olduğunu vurgulamıştır. Luvi soy ve kültür özelliklerinin, gerek Pisidia'da gerek ona benzer konumu olan İsaوريا'da (Bozkır ilçesi dolayları), başka yörelerdekine göre çok daha uzun süre boyunca güçlü kalabildiği kesindir. Ülkenin aşılma dağlarla çevrili olması, denizden hayli içeride ve dolayısıyla deniz yolundan ulaşımın uzağında bulunması, ana yollara göre pek kuytuda kalması zorunlu olarak onu yalıtılmış (tecrid edilmiş) bırakmakla bu sonucu doğurmuş olmalıdır. Söylediğimiz, üç yanında denize kıyısı olan Lykia için bile doğrudur ve bunu Houwink Ten Cate (The Luwian population groups of Lycia and Cilicia Aspera during the Hellenistic Period, Leiden, E.J. Brill yayınevi 1961, s. 1-2) özellikle vurgulamaktadır. Ramsay de, Pisidia'da, Roma egemenliği çağında bile, yerli kültürün tüm canlılığıyla yaşadığını, halkın kendi öz dilini konuştuğunu söylüyor.

Resim 7. Ariassos kentinde, Roma egemenliği çağı yapıtı, anıtsal “Üçkapı”. Dıştan görünüşü.

Pisidia diliyle yazılmış yazıt, belge, yok denecek kadar azdır. Üstelik bunlar, Phryg yazısı gibi, Hellen yazısına benzeyen ama tümüyle çözülmüş olmayan bir yazıyla yazılmış olduklarından, belgelerde kullanılan Pisidia dili henüz sökülememiştir. Ancak, Pisidia’da ilkçağda kentlerin, dağların, ırmakların taşıdığı adlar gibi, saptayabildiğimiz bazı sözcüklerden, dilin özellikleri hakkında, pek az da olsa, bilgi edinebiliyoruz. Pisidia dilinin Lydia ve Lykia dillerine yakın hısım, onlar gibi Luvi dili ardılı dillerden olduğu, ancak Phrygia dilinden de etkilenmiş bulunduğu anlaşılabilir.

IV. Pisidia'nın genel tarihçesi

1. Tarih öncesi çağlar ve ilkçağ

Yalnız Pisidia'nın değil, bugünkü Türkiye ülkesinin bütününün ilkçağ tarihini, metin bölümü 640 sayfa tutuyor da olsa tek cilt içinde özetlemeye çalışan ve sonunda 30 sayfalık, 4 dilde (Türkçe, Almanca, İngilizce, Fransızca) kaynakça seçmeleri listesi veren, İnkılâp Kitabevi yayını İlkçağda Türkiye Halkı kitabım ve hele hele özellikle Pisidia ilkçağ tarihini konu alan, Mehmet Özsait'in çok değerli iki kitabı (yukarıda en başta genel kaynakça'nın ilk kitapları olarak anılmışlardır) varken, bu kitapta Pisidia'nın ilkçağ tarihini anlatmak gereksizdir. O nedenle, yalnız dönemleri anımsatmakla yetineceğim:

a. Tarih öncesi dönemler;

aa. Eski taş çağı (paleolitik çağ),

bb. Yeni taş çağı (neolitik çağ). Bu dönem buluntuları arasında Pisidia kapsamındaki Hacılar Höyüğü'nde elde edilenlerin önemi özellikle anımsanmalıdır; keza Beyşehir'in 10 km. kadar kuzeyinde bulunan Gölkaşı Höyüğü'nde neolitik çağ buluntuları elde edilmiştir.

cc. Bakır-taş çağı (kalkolitik çağ).

dd. Bütünüyle tunç çağı. Kappadokia'nın tersine Pisidia dahil Batı Anadolu'da tunç çağının son yedi yüzyılında (yaklaşık İÖ 1900-1200) dahi yazı kullanımı başlamadığından, o yüzyıllardan kalmış olarak da burada elde edilmiş yazılı belge yoktur, tarih çağları bu yöre bakımından o yüzyıllarda bile hâlâ başlamamıştır.

ee. Demir çağı'nın ilk 4 yüzyılı, yaklaşık İÖ 1200-800 arası. Bu yüzyıllar bakımından da durum aynıdır.

b . Batı Anadolu'da Phryg egemenliği döneminin Anadolu tarihinin karanlık çağı sonrasındaki bölümü ve onu izleyen Lydia egemenliği dönemi; yaklaşık İÖ 800-546.

c. Batı Anadolu'da İran egemenliği dönemi (İÖ 546-334).

d. Batı Anadolu'da Hellenistik çağ; İskender'in ve ardıllarının, ortaya çıkan Bergama Krallığı'nın egemenliği dönemi, İÖ 334-130;

e. Batı Anadolu'da Roma egemenliği dönemi, İÖ 130-İS 395.

Resim 8. Termessos'da, Hellenistik çağ yapıtı tiyatrunun cavea üst sağ bölümü.

Batı Anadolu'da Roma egemenliği döneminin bir bölümünde, Romalıların hoşgörüsüyle, Pisidia'nın bazı bölümlerine Kelt'ler/Galat'lar egemen oldu. Bu halktan kalabalık kitleler, şimdiki Fransa ve İsviçre'yi kapsayan ana yurtlarından İÖ 3. yüzyılda göçe çıkmış; içlerinden öncü birkaç topluluk İÖ 278-277 yıllarında Çanakkale Boğazı'ndan ve İstanbul Boğazı'ndan Anadolu'ya geçerek Orta Anadolu'yu, özellikle Phrygia'yı yurt edinmişti; artık o yöre Galatia adını almıştı. Bu yaban yığınlar, Batı Anadolu'nun en zengin bölgesine, Bergama Krallığı ülkesine nice kez talan akınları yürüttüler, Bergama Krallığı ordularıyla meydan savaşlarında onbinlerce ölü verdiler. Onlara karşı kazanılan yengilerin anısını yaşatmak için Bergama Kralları, dönemin en ünlü yontu sanatçılarına, tunçtan heykeller yaptırıp o heykelleri başkentlerinin meydanlarına dikmişlerdir. Bunların asılları günümüze ulaşamadı, ama Roma egemenliği çağında yapılmış mermer kopyaları çeşitli müzelerde, görenleri hayran bırakmaktadır.

Resim 9. Ölen Tutsak Galat. Roma'da Campidoglio Müzeleri'nin Palazzo dei Conservatori bölümünde.

Resim 10. Yenilmiş Galat Beyi, düşman eline düşmemesi için eşini öldürdükten sonra kılıcını kendi göğsüne saplıyor. Roma'da Museo Nazionale Romano'nun Palazzo Altemps şubesinde.

2. Bizans çağı, Beylikler dönemi; Osmanlı egemenliğine girme

a. Bizans çağı

1078’de, Batı Anadolunun çoğu bölümünü, Bizans ileri gelenleri arasındaki çekişmelerden yararlanarak ve bunlardan kimine sağladığı desteğin ödülü olarak hemen hemen hiç savaşmadan ele geçiren, İznik’i de böylece 1078’de elde eden ve oluşturduğu, Büyük Selçuklu Sultanlığı’na rakip (hatta zaman zaman onunla çekişen, savaşan) devletinin, Rum (Anadolu) Selçukluları Sultanlığı’nın başkenti edinen Kutalmış oğlu Süleyman Şah, 1081’de İmparator Alexios Komnēnos ile yaptığı barış andlaşmasında, Kocaeli Yarımadası dışında bütün Anadolu’da kendi egemenliğini “tescil” etmiş idi. Ancak 1096’da 1. Haçlı Seferine çıkan orduları, Süleyman Şah’ın oğlu ve ardılı Kılıç Arslan, engelleyemedi; haçlılarca kuşatılan İznik, gaddar Frank’ların eline düşmemek için, Alexios’un subaylarına teslim oldu, Anadolu Selçukluları Konya’yı başkent edinmek zorunda kaldı ve durumdan yararlanan İmparator Alexios, İzmir’e gönderdiği donanma ve ordu ile, oradan başlayarak, Batı Anadolu’nun birçok bölümünü geriye aldı. Bu sıralarda Pisidia’nın durumu bilinmiyor. Bizans’ın son güçlü dönemi olan Komnēnos’lar yüzyılında (12. yüzyıl) oradaki bazı kentler zaman zaman Türklerle Rumlar arasında el değiştirmiş olabilir.

b. Anadolu Selçuklularının egemenliği

Kesin olan, Anadolu Selçuklu’larının son yüzyıllarında, III. Kılıç Arslan Sultan iken, 1203 dolaylarında Pisidia’nın istilâsına başlandığı ve (belki de 1204’de Lâtinlerin İstanbul’u ele geçirerek Bizans İmparatorluğunu hayli uzun zaman için darma dağın etmiş olmalarından yararlanarak) Selçukluların ertesi yıl artık Isparta’ya ve yakın çevresine kalıcı biçimde egemen bulunduklarıdır.

Resim 11.
İlçe merkezi
Bucak'ın
kuzeybatı
yakınında
bulunan
Selçuklu
yapıtı
İncir Han'da
taçkapı.

O sıralarda, Hamid Bey adlı birinin torunu Dünder Bey yönetiminde bir Türkmen aşireti, Yalvaç, Uluborlu, Isparta, Eğridir dolaylarına yerleştirildi. Anadolu Selçukluları devletinin, çok kısa süre sonra da onun çökmesine sebep olmuş (İran'daki) İlhanlı Moğolları devletinin yıkılmasının hemen ardından, Pisidia bölgesinde Hamid Oğulları ve Eşref Oğulları, birer Beylik kurdular.

c. Beylikler dönemi ve Osmanlı egemenliğinin kurulması

aa. Eşref Oğulları Beyliği

Eşref Oğlu Seyfeddin Süleyman Bey, Anadolu Selçukluları Sultanı III. Gıyaseddin Keyhusrev döneminde (1264-1283) sınır boyunda görevlendirilmiş Beylerden idi. Sultanlığın son ve karışık onyıllarında, İlhanlılar, Gıyaseddin'i öldürtüp yerine onun amcaoğlu Gıyaseddin Mesud'u geçirdiler; yeni Sultan, Konya yöresinde, öldürülen Sultan'a pek bağlı olan Seyfeddin Süleyman Bey ile Karaman Beyi'nin kuvvetleri var diye Konya'ya gelmeyerek Kayseri'yi başkent edinmişti. Öldürülen Sultanın anası, İlhanlıların izniyle, iki torununun Konya'da Sultan olarak tanınmasını sağladıysa da bu iki Şehzâdenin egemenliği kısa sürdü ve İlhanlı kuklası Mesud yönetimi tek başına ele aldı (1285). Eşref Oğlu Süleyman Bey, merkez edindiği Gorgorum'a (Beyşehir güney yakınında Yenice köyü yolu üzerinde Âsar Tepe'de idi; tüm yapı taşları Yenice Köyü evlerinin yapımında kullanılarak kalıntıları yok edilmiştir) çekilip onu tanımaz bir tutum takındı. Bir süre sonra, belki de tutumunun bir yararı olmadığını gördüğünden, Sultan Mesut'la barıştı, Konya'ya geldi, ona bağımlılığını bildirdi. Ardından, eski önemsiz yerleşim Mistheia/Mistia'nın yerinde veya yerinin çok yakınında, adı kurucusuna yâni ona (Süleyman Bey'e) işaret eden Beyşehir'i (=Beyşehir) geliştirip başkent edindi, orada bir de hisar yaptırdı (Hazar, 1288). Bu kalenin kitabesinde Seyfeddin Süleyman Bey, "Emîrü'l Kebîr i'l muazzam" olarak nitelenmektedir. 1297 yılında da, Beyşehir Câmii'ni yaptırmıştır. Gömüleceği, câmi bitişiğindeki türbeyi de kendi sağlığında inşa ettirmiş, 1302'de ölmüştür. Yerine büyük oğlu, Mübarizüddin sanını takınmış Mehmet Bey geçti.

Onun zamanında, Beyliğin egemenlik alanı genişledi, Akşehir ve Bolvadin yörelerine de yayıldı. Bolvadin'de bir câmi yaptırıldı (1320). Birkaç yıl sonra Mehmet Bey öldü, yerini oğlu II. Süleyman Bey aldı. O sıralarda, yıkılmasına az kalmış İlhanlı devletinin Anadolu vâlisi

Resim 12. İncir Han. Önyüzünün genel görünüşü.

Demirtaş, Anadolu'da çoğalan ve başına buyrukluk kazanan Beylikleri yok etmek için sefere çıktı, Beyşehir'e geldi, kenti zaptetti, Süleyman Bey'i yakalattı, işkence ettirdikten sonra Beyşehir Gölü'ne atılarak öldürttü (1326). Eşref Oğulları Beyliği'nin varlığı böylece son buldu. Ülkesinin bir bölümünde (Beyşehir, Seydişehir, Akşehir) komşu Hamid Oğulları Beyliği egemenlik kurabildi; diğer bölümler, hatta önceleri Beyşehir, geçici olarak birtakım yerel Beylerin elinde kaldı. Bunlardan birinin, İsmail Ağa denen Moğol kökenli derebeyinin, bir süre Beyşehir'e egemen olduğu, orada 1372 yılında bir zâviye (küçük tekke) yaptırmasından ve 1378'de ölüp Beyşehir'de gömülmüş olmasından anlaşıyor.

bb. Hamid Oğulları Beyliği

Hamid Bey torunu Dünder Bey'in Beylik kurmasından yukarıda söz etmiştik. Bu kişi önceleri, Anadolu Selçukluları dönemi yapıtlarında, örneğin İbn Bibi'de Borgulu/Borglu diye anılan Uluborlu ile Eğridir, Yalvaç, daha sonra da Antalya dolaylarına egemen bulunuyordu. Ardından Gölhisar, İstanos/Korkuteli, Antalya kenti eline geçti. Beylik, Anadolu Selçukluları devleti yıkılınca, doğrudan İlhanlı Moğolları'nın bağımlısı oldu, onlara haraç ödedi. İlhanlı devletinin çökmesinden az önce, o devlet Olcayto Han'ın ölmesiyle kendini gösteren karışıklıklar içine düşünce (1316) Dünder Bey bağımsızlığını ilân etti, Sultan ünvanını takındı ve hatta, Uzunçarşılı'nın Yazıcızâde Selçuknâmesi'ne dayanarak söylediğine bakılırsa, onun ülkesine komşu olan Aydın, Saruhan, Menteşe Beylikleri gibi Beylikler de "kendisine tâbi olmuşlardır". Eşref Oğulları'nın son hükümdarı II. Süleyman Bey'i öldürtmesi dolayısıyla sözünü ettiğimiz İlhanlı'ların Anadolu Vâlisi Timurtaş/Demirtaş, bu işi yaptıktan sonra Dünder Bey üzerine yürüdü, Antalya hisarına sığınan Dünder Bey'i oranın yöneticisi olan yeğeni Yunus'un oğlu Mahmut Bey, Demirtaş'a teslim etti ve o da Dünder Bey'i hemen öldürttü, Beylik ülkesinin Isparta-Eğridir dolaylarındaki bölümünü kendisi sahiplendi (1324). Demirtaş'ın İlhanlı Devletine karşı bağımsızlık için baş kaldırması, başarısızlığı ve Mısır'a kaçması (1325) üzerine Dünder Bey'in üç oğlundan biri, olasılıkla büyük olanı, Hızır Bey, ortaya çıktı, Hamideli denen o yörede egemen oldu, Beyliğin egemenliği geri geldi. Hızır Bey'in, daha önce Eşref Oğulları Beyliği'ne ait olan Beyşehir, Seydişehir, Akşehir'i de ülkesine kattığını görüyoruz. Ölümü 1330 dolaylarında oldu. Yerine kardeşi Necmeddin İshak Bey geçti. Diğer bir kardeşi, Mehmet Bey de Gölhisar yöneticisi ve oranın Beyi görevindeydi.

1374 yılında Hamid Oğulları Beyliği'nin başında Kemaleddin Hüseyin Bey'i görüyoruz. Bu kişi, komşusu Karaman Beyliğinin saldırılarından bıkarak ülkesinin Karaman Beyliği ülkesine yakın bölümünü, o arada Beyşehir, Seydişehir, Akşehir, Yalvaç, Karaağaç (Şarkî Kara ağaç)

İncir Han
taçkapısında
bakana göre
sol yandan
ayrıntı.

kasabalarını, 80 000 altın karşılığında Osmanlı Sultanı Murat Hüdaven-
digâr'a sattı. Isparta, Eğridir ile yakınları kendisinde kaldı. Osmanlı ba-
ğımlılığını kabul etmiş, hatta Kosova Savaşı'na oğlunun komutasında
okçu birliği göndermişti. 1391'de öldü; bazı bilgi kaynaklarına göre
Yıldırım Bayazid tarafından öldürüldü. Beylik ülkesi olarak kalmış bö-
lümün (Antalya "Şubesi" egemenliğindeki parça dışında) 1391'de Os-
manlı ülkesine katıldığı anlaşıyor.

Teke Beyliği diye de anılan, Antalya ve Lykia taraflarına egemen “şube”ye gelince. Dünder Bey, 1321’de Antalya’yı zaptettiğinde, oranın yönetimini kardeşi Yunus Bey’e bırakmıştı. Yunus’un yerini oğlu Mahmut Bey aldı (bu kişinin, kendisine sığınan Dünder Bey’i İlhanlı vâlisi Timurtaş/Demirtaş’a teslim ettiğini gördük). Orada Mübarizüddin Mehmet’in Bey olduğu dönemde, Kıbrıs Kralı I. Pierre de Lusignan, Antalya’yı zaptetti; Mehmet Bey 1373’de kenti geri aldı. Yerine Bey olan Osman Çelebi’den, Anadolu Beyliklerini ortadan kaldırma seferi sırasında Yıldırım Bayazid Antalya’yı aldı ve Teke Eli (Lykia) ile birlikte, Sancak Beyi atadığı oğlu İsa Çelebi’nin yönetimine verdi. Ankara Savaşı sonrasında, Timur eski Beylikleri diriltirken, Osman Çelebi İstanos/Korkuteli ve yakınlarında egemenlik kurabildi, ama Antalya’yı Osmanlı yöneticilerinin elinden alamadı. Karaman Beyliğinden yardım istedi. Osmanlıların Antalya’da o sırada görevli Sancak Beyi Hamza, Hamid Oğulları’nın başkent edindiği İstanos/Korkuteli’ne baskın yapıp Osman Bey’i öldürdü (1423); Hamid Oğulları Beyliğinin bu uzantısı dahi ortadan kalkmış ve ülkesi Osmanlı’da kalmış oldu.

Hamid Oğulları Beyliği egemenliğinin batıda Burdur’a, kuzeyde Şuhut’a da yayıldığı anlaşıyor. Burdur’da, şimdi yıkılmış olan, (Hamid Oğulları’ndan) Muzaffereddin Mustafa Bey’in 1344’de yaptırdığı medresenin kitabesi bulunmuştur. Şuhut kasabasında da aynı aileden Hızır oğlu İbrahim Bey, 1368 yılında bir mescid yaptırmıştır.

Resim 14. İncir Han taçkapısının diğer yanından ayrıntı.

İKİNCİ BÖLÜM

PİSİDİA'NIN İLKÇAĞ KENTLERİ VE KALINTILARI

I. Antalya Ovası'nın yakınları

Çizim 2. Antalya Ovası yakınlarındaki Pisidia tarihsel yerleşimleri ve yol bağlantıları.

1. Selge

Özel kaynakça: George E. Bean, Turkey's Southern Shore, s. 138-147; Johannes Nolle, Forschungen in Selge und Ostpamphylien (VI. ArST s. 257-260).

a. Yeri ve adı

Pisidia kenti Selge'nin önemli, görkemli ve etkileyici kalıntıları, Eurymedon/Köprü Suyu'nun batı kıyısında, Manavgat ilçesi Beşkonak bucağına bağlı olan ve bu kasabanın kuzey-kuzeybatısına düşen Zerk/Altinkaya köyü bitişiğindedir; yörede Zerk Kalesi diye bilinir. Zerk adının Selge'den gelmiş bulunduğu anlaşılıyor.

Oraya, Antalya'dan kıyı boyunca doğuya uzanan ana yolu izleyerek, Antalya'nın 54 km. ilerisinde, Manavgat'ın 30 km. öncesinde bulunan bucak merkezi Taşağıl üzerinden gidilir. Taşağıl'dan kuzeye, Beşkonak kasabasına asfalt yüzeyli, düzgün, ancak iniş çıkışı, dönmeci bol, çoğu yerde Eurymedon/Köprüsuyu doğu kıyısı yakınlarında giden 34 km.'lik bir yol, ulaşım sağlar. Beşkonak'a varınca, girdiğiniz yolun devamı, yaklaşık 4 km. kuzey ilerideki Kemer köyüne kadar, artık köy bağlantı yolu olmak nedeniyle daha düşük standartta ama yine de asfalt yüzeylidir; oradaki kavşakta başlayıp kuzeybatıya, Zerk/Altinkaya köyüne uzanan, yaklaşık 13 km.'lik bağlantı yolunun azı yine öyle, çoğu ise stabilize (2005). Belki siz oraya gidinceye dek tümü asfaltlanmış olur.

Beşkonak'ı geçtikten 6 km. kadar sonra, oralarda henüz dere irisi bir çay durumunda olan Köprü Suyu üzerindeki, akarsuya bu adın verilmesinin ve keza oradaki köye Kemer adı verilmesinin nedeni olan, Roma egemenliği dönemi yapıtı tek kemerli taş köprüye (şimdiki adı: Olukköprü) geleceksiniz. Köprü günümüzde de kullanılmaktadır, sapa sağlamdır, üzerinden tomruk yüklü koskoca kamyonlar bile geçmektedir. Sonuç olarak, Selge kalıntıları pek sapa, dağ başı bir yerdedir ama, işte bu ulaşım zorluğu, talan edilecek işlenmiş taşları taşıyıp başka yerlere götürmenin güçlüğü sayesinde ki Selge alanında o görkemli kalıntılar günümüze ulaşabilmiştir.

Kalıntılar bitişindeki Zerk/Altinkaya, deniz düzeyinden yaklaşık 900 m. yükseklikte, yoksul bir dağ köyüdür. Yörenin sapa durumu ve köyün de yoksulluğu nedeniyle, oraya giderken, hele geceyi yörede geçirip kalıntıları bol süre içinde incelemek istiyorsanız, yiyeceğinizi içeceğinizi yanınızda götürmeyi unutmayınız. İncelemenizde, köyün yerlisi olan, Kùltür Bakanlığınca görevlendirilmiş kalıntılar alanı bekçisi, size yardımcı olacaktır. Biz (Prof. Dr. şadan Gökövalı ile ben) 21.4.1984'de, o gün havanın hayli sisli ve ara sıra yağmurlu olmasına bakmadan oraya gittiğimizde, o zamanki bekçinin babası bize köy evinde gürùl gürùl yanan ocak karşısında bir kabak kemane dinletisi sunmuş idi.

Resim 15. Selge yakını. Eurymedon/Köprü Suyu'nu aşmakta kullanılan Roma çağı yapıtı köprü (şimdiki adı: Olukköprü). Kuzey yandan görünüş.

Strabon (12 VI 5), Sagalassos kentine Selgessos da dendiğini söylüyor. Buna bakılırsa, Selge ile Sagala birbirinin çeşitlemesidir; ikinci biçimin anlamı konusuna, ileride Sagalassos'dan söz ederken, değineceğiz (bkz. s. 102-117).

b. Tarihçesi

Selge tarihçesinde, ilkçağın erken dönemi karanlıktadır. Hellenleşme çağlarındaki Selge halkının inancına göre bu kenti de, Antalya Ovası'nda ve Çukurova batı yanında bulunan diğer bazı kentler gibi, Troia Savaşı'ndan hemen sonra (Anadolu'yu Troia yöresinden Akdeniz kıyılarına kadar aşarak buralara ulaşan) Hellen göçmenler kurmuşlardı; bunların başında gelecek bilici Kalkhas vardı; sonraları buraya Sparta'lı göçmenler yerleşmişti. Bu inançta ne ölçüde gerçek payı bulunduğu bilinmiyor. İlk Hellen (daha doğrusu Akhaïos) göçmenlerinin Pamphylia Ovası/Antalya Ovası dururken bu kadar sapa ve dağlık bir yöreye gelmesi kadar, yurtları dışına çıkmayı hiç sevmeyen Sparta'lıların buraya yerleşmesi de, Selge'li eski yurtdaşlarımız dışında hiç kimsenin inanmayacağı şeylerdir. Bu Sparta'lı göçmen uydurması, kuzeybatı komşu denebilecek Isparta yöresinin asıl adı Swarda/Saporda'dan çıkmış olsa gerek; bkz. ileride s. 165-166.

Kent, yine bu sapa ve dağlık yerde oluşu nedeniyle, bildiğimize göre hiçbir fetih ordusunun saldırısına uğramadı; Strabon, kentin Roma egemenliği çağına kadar bağımsız kaldığını yazıyor. İskender o yakınlara geldiğinde Selge'ye hiç uğramadığı halde Selge'liler, Arrianos'a bakılırsa, (İskender'e karşı çıkan) Termessos'lulara düşmanlıklarından, elçi gönderip İskender'e dostluklarını bildirmişler ve anlaşma yapmak istemişlerdi; "İskender de onlarla bir anlaşma yaptı; ondan sonra da bunları kendine, her zaman için sâdik dostlar olarak buldu."

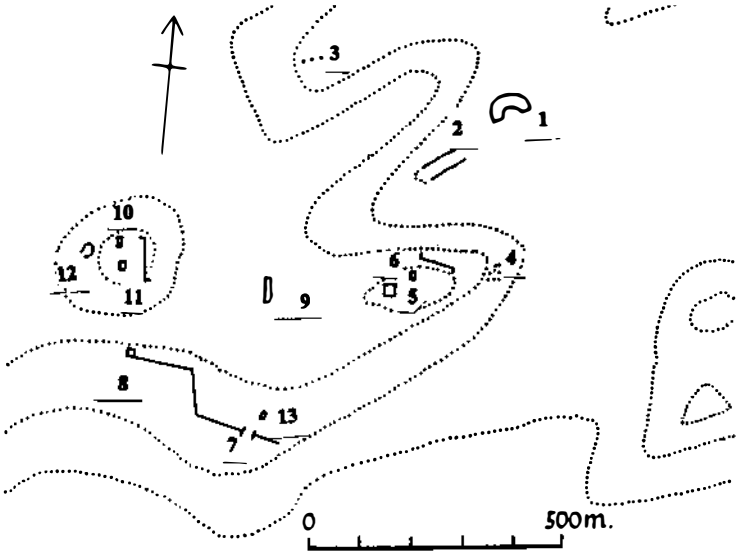

Resim 16. Selge. Tiyatronun sağ (batı) yandan, yukarıdan ve yakından görünüşü.

Selge'nin, Roma İmparatorluğunun egemenliği çağında bastığı paralar da günümüze ulaşmıştır (Sear, s. 111, 135, 153, 164, 171, 320, 332, 338, 370, 388, 403, 407, 411, 413, 454, 461, 462, 510). Bu çağın sonrasındaki kent tarihçesini bilmiyoruz.

c. Kalıntıları

Selge kalıntıları, Zerk/Altinkaya köyünün yer aldığı düzlüğün batı bitişiğinde (Göhlisar yakınındaki Kibyra kalıntıları gibi) üç tepenin üstüne ve yamaçlarına yayılmışlardır. Verdiğimiz çizimdeki sayı sırasıyla, kalıntıların başlıcaları şunlardır:

Çizim 3. Selge'nin başlıca kalıntıları.

1. Tiyatro. Kalıntıların şimdi köye en yakın yerinde, ilkçağ kentinin kuzeydoğu yanındadır. Orta büyüklüktedir ve Hellen tiyatroları biçimindedir (plânı yarım daireden geniş). Cavea, yâni dinleyici sıralarını bölümü genellikle olağanüstü sağlam durumdadır; hatta ana yapının dış duvarları dışında, hemen hemen ilkçağdaki durumuyla günümüze ulaşmıştır.

2. Stadeion. Tiyatronun yakınında, güneybatı köşesinin 100 m. kadar ilerisindedir. Dolayısıyla o da ilkçağ kentinin doğu yanındadır. Ancak, yamaç eteğinde ve köye pek yakın bulunduğundan, yapı geniş ölçüde yok edilmiştir, kalıntısı pek görmeye değer durumda değildir. Her iki yanında sıralar vardı; kuzey yandakiler doğrudan doğruya yamacaya yaslanıyor, güney yandakiler ise tonozlu bir vomitorium (giriş çıkış dehlizi) üzerine dayanıyordu.

3, 4. Nekropolis'ler. İlkçağ kentinin kuzey ve doğu yanlarında, tepenin eteğindedir. Burada mausoleion türü anıt-mezarlardan kalıntılar görülmekle birlikte, tüm olarak nekropolis, örneğin (az sonra sözünü edeceğimiz) Ariassos nekropolis'i gibi etkileyici değildir.

5. Agora ve 6. Doruktaki küçük kilise. Agora, eteğinde nekropolis'in bulunduğu tepenin üzerinde, güney yandaki düzlüktedir. Batı yanında erken ortaçağ yapımı bir kilisenin kalıntıları, kuzey yanında tepenin küçük doruğunda da bir geç ortaçağ kilisesinin kalıntıları bulunur ve o doruktan deniz (Antalya Körfezi) görülür.

Resim 17. Selge. Agora bitişiğindeki kilisenin doğu yüzü.

Resim 18. Selge. Tiyatroya tam karşıdan bakış.

7. Surların güney yandaki giriş kapısı. Surlar tüm kent alanını çevirmekte idiler; çevre uzunlukları 3-4 km.'yi buluyordu. Bazı bölümleri, özellikle kentin güneybatısında, sağlam kalmıştır. Yaklaşık 100 m. aralıklı burçları vardı. Güney kapısının hemen içindeki üç odalı küçük yapı belki de giren çıkanı denetleme işinde kullanılıyordu.

8. Güney surlarının batı yanındaki burç.

9. Stoa kalıntısı. Tiyatro batı bitişiğindeki, güney yanında agora'nın bulunduğu tepe üstü düzlüğünün batı yanında, ikinci bir tepe üstü düzlüğüne (tapınakların bulunduğu tepe üstü düzlüğüne) geçiş yeri durumundaki bir sırt üstü düzlüğündedir, bu sonuncu düzlüğün orta yerin-

dedir. Buradaki stoa, belli ki, kentin özellikle akşamüstü gezintileri yeri durumundaydı; uzunluğu 100 m. kadardır.

10, 11. Tapınaklar. Yukarıda sözünü ettiğimiz, batı yandaki tepe üstü düzlüğünde tapınak kalıntıları vardır. George E. Bean'a bakılırsa burada iki tapınak bulunuyordu ve kuzey yandakinin, çizimde 10 sayısıyla gösterilenin, Zeus tapınağı; onun güney yanındaki, çizimde 11 sayısıyla gösterilenin de Artemis tapınağı olduğu sanılmaktadır. Kalıntılar tam anlamıyla yığın durumunda olduğundan, orada gerçekten iki tapınak mı yoksa synnaos (ortak tapınak) niteliğinde, yâni bir yarımında başka, diğer yarımında başka tanrıya tapkı yürütülen tek bir tapınak mı olduğunu söyleyebilmek bana güç göründü.

Resim 19. Selge. Tiyatroda cavea sıralarının üst bölümü.

12. Sarnıç. Aynı tepe üstü düzlüğünün biraz daha aşağı bölümünde, güney yanda, çok büyük, yuvarlak bir sarnıç vardır. Bunun çapı 25 m., derinliği de 8 m. dolaylarındadır. Sarnıcı besleyen, yalnız yağmur suyu değildi; kuzeybatıdan buraya bir su yolu ile akarsu da getiriliyordu. O yönde, ilerideki tepelerde, sözü geçen su getirme düzeninin bazı parçaları vardır.

13. Güney kapısından kente girişte sağ yanda bulunan (yukarıda sözünü ettiğimiz) küçük yapı. Ne işe yaradığı kesin güvenle saptanabilmiş değildir.

Resim 20. Selge. Çizim 3’de No. 10’daki tapınağın, yığın durumunda kalıntıları.

Resim 21. Selge. Nekropolis alanında bir mausoleion kalıntısı.

2. Pednelissos

Özel kaynakça: Polybios, V 73-77; Özsait, Pisidya/2 s. 48-50, 112-113 ve oradaki kaynakça: Veli Sevin, *Anadolunun Tarihi Coğrafyası*, s. 159-160; Lutgarde Vandeput/Veli Köse. *Erste Kampagne in Pednelissos* (XX. ArST c. 1 s. 315-328); Lutgarde Vandeput/Veli Köse, *Survey Kampagne 2002 in Pednelissos* (XXI. ArST c. 1 s. 345-360).

Pednelissos adının Luvi dilinden ya da onun İÖ 1. binyıldaki yerel ardılı olan Pisidia dilinden geldiği kesindir. Aslı belki Padnalissa yâni Pa-(u)dn(a)-l(a)-issa, Su-ülke-ciğinin-kenti idi.

Kentin lokalizasyonu konusunda önceleri değişik görüşler savunulmuş iken şimdi, Özsait'in görüşü haklılık kazanmıştır ve kentin, Selge'den 19 km. batıda, oralaradaki Kozan köyünün 2 km. kuzeydoğusuna düşen kalıntılar alanında bulunduğu kabul edilmektedir. Söz konusu kalıntıların başlıcaları, bir agora yapıları kompleksinden ve özellikle onun kuzeybatı yanındaki Hellenistik çağ yapısından, surlardan, sur kapılarından ve kentçiğin ana caddesinden kalma parçalardır.

Resim 22. Pednelissos kentiyle yaptıkları savaşın Polybios'da anlatılması sâyesinde Pednelissos hakkındaki tek bilgi kısıntısına ulaşmamızı sağlayan Selge'lilerin kentinde, kuzey surları dibindeki dağınık döküntülerden bir görünüş.

Burası son derecede sapa ve gidilmesi zor bir yer olduğu için, oraya gidip kalıntıları incelemeye heves edeceklerin pek az olacağını düşünüyorum ve kalıntılar hakkında, kentin özel tarihçesinden bilinenler (Polybios’da anlatılan, Selge-Pednelissos savaşı sırasında başvuru üzerine Pednelissos’lulara yardım için gönderilen Seleukos’lar ordusunun Selgelilerle savaşması, sonunda barış yapılması olayı dışında pek bir şey bilinmiyor) hakkında, yukarıda listelediğim özel kaynakçadan ayrıntılı bilgi alınabileceğine işaret etmekle yetiniyorum

3. Ariassos

Özel kaynakça: Mehmet Özsait, Pisidya/2 s. 123-124; Seyhan Doruk. Ariassos Tak’ı. Anadolu (DTCF yayını dergi) c. XXIII, 1984-1997, Akurgal’a Armağan sayısı, Ankara 1997, s. 251-270; Stephen Mitchell, 1988 yılı Ariassos yüzey araştırması (VII. ArST s. 147-152).

Ariassos adının sonunda, Luvi dilinin ve ondan gelme dillerin “yerleşim” (buradan: kent, kasaba, köy; -kenti, -kasabası, -köyü) anlamına gelen assa sözcüğünün Hellenleşme döneminde Hellen ağzına uydurulmuş biçimi assos’u açıkça görüyoruz. Ancak, baştaki Ari (ya da, Aria ?) bölümünün öz biçimini ve anlamını güvenle saptayamıyoruz. Belki, Luvi dilinde “uzun” anlamına geldiğini bildiğimiz, ayrıca “sunak” anlamında da olabileceğini düşündüğümüz Ara sözcüğünden bozmadır. Gerçekten, Ariassos, uzun bir vâdi boyunca yayılan, uzun bir kenttir. Üstelik kentin adı bazı kaynaklarda Arrassos olarak aktarılıyor (Özsait, Pisidya/1, s. 45, 46).

Bu kentin kalıntıları, Antalya-Burdur yolunda, Antalya’dan 40 km. kadar kuzey ileride, sol (batı) yanda Akkoç köyüne giden yolun kavşağının 1 km. kadar sonrasındadır. Antalya’dan Burdur’a giden yolda ilerlerken, ana yoldan doğu yanda biraz içeride kalan Dağ kasabası sağ karşınızda görününce, bu kez sol yanınıza dikkat ediniz; orada, Akkoç köyüne uzanan asfalt yüzeyli yolun girişini göreceksiniz.

Resim 23. Ariassos kalıntıları alanında, Roma çağından kalma bir mausoleion.

Aynı yerde, ana yolun sağ yanında, “Bucak 34 km., Afyon 240 km.” levhası; sol yanında, kayalık yüzeyde, bir Lykia kaya mezarının yapımına üçgen alınlık bölümünden başlanmış ama çalışma hemen bırakılmışçasına kazıma izi vardır.

Siz, Akkoç köyü yoluna giriniz. Hemen 1 km. kadar sonra, yolun bir tepe eteği boyunca sola doğru dönmeye başlamasından az önce, o tepe ile karşıındaki diğer tepe arasında uzanan vâdide, solunuzda, Ariassos kentinin en görkemli kalıntısı olan anıtsal giriş kapısını göreceksiniz. Roma egemenliği çağı yapıtı olan bu anıtsal kapı, 3 kemerli ve dolayısıyla 3 girišli olduğu için, yöre halkınca Üçkapı diye anılıyor (bkz. yukarıda s. 12, Resim 7).

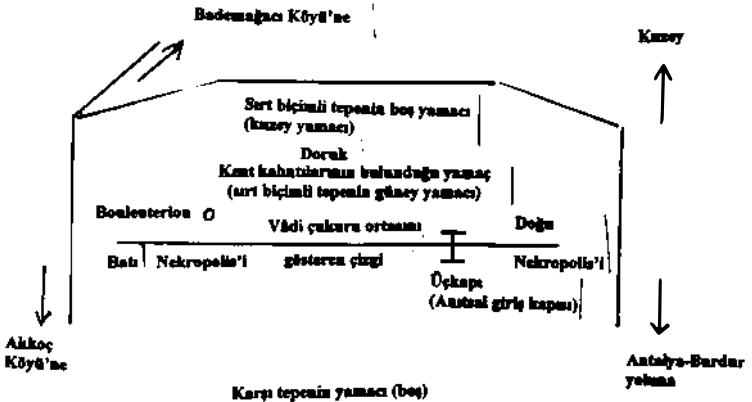

Resim 24. Ariassos. Anıtsal giriş kapısının iç yandan, yakından görünüşü.

Burasının Ariassos kalıntıları alanı olduğu, 1892’de bulunmuş bir yazıttan anlaşılmıştır. Fakat, kentin tarihçesi hakkında bilgimiz yoktur.

Ariassos küçük bir kent olduğundan Roma egemenliği çağında bastığı para sayısı azdır (bunlar için bkz. David Sear, *Greek Imperial Coins*, London 1982, s. 209, 227, 247, 292, 388, 395, 433). Paralarının arka yüzünde, ayakta duran tanrı Arès; Baht Tanrıçası Tykhè; ayakta duran Dionysos ve ayaklarının dibinde bir pars; güreşmekte olan iki çıplak güreşçi kabartması görülmektedir.

Yurdumuzun arkeolojik kalıntı alanları içinde en az tanınanlardan biri olan Ariassos kalıntıları alanı, bu ünsüzlüğünden hiç umulmayacak kadar zengin ve etkileyicidir. Hele gidip gelme bakımından böylesine kolay yerde bulunan bu denli zengin kalıntıların günümüze değin ünsüz kalması, anlaşılır gibi değildir.

Çizim 4. Ariassos kalıntılarının genel durumu. Şematik çizim.

Ariassos kalıntıları, başka bir yönden de şaşırtıcıdır. Günümüze ulaşmış zengin kalıntıların belki dörtte üçü, olağanüstü gösterişli nekropolis kalıntılarıdır ve bunların da çoğu, lâhit değil, mausoleion türü anıtsal mezarlardır. Oysa, asıl kent, böyle bir nekropolis'le orantılı olmayacak kadar küçüktür. Bu durum, genellikle, kutsal bilinen kentlerde, kentçiklerde görülür; çünkü onların mezarlığına gömülme yahut yakınının cenazesini gömdürmek isteği, sâdece kentin yerlilerinden değil, yakın uzak birçok başka yerleşimin insanlarından da gelmiştir.

Resim 25. Ariassos. Kentin orta bölümünde dağınık yapı kalıntıları.

Nekropolis'ler ve kent, az önce sözünü ettiğimiz vâdinin çukur yerini ve kuzeydeki tepenin bu vâdiye bakan hayli dik yamacını kaplıyor (o tepenin diğer, yâni kuzeydeki yamacının eteğinden Akkoç köyü yolu dolanmaktadır; o yamaçta kalıntı yoktur). Tepenin vâdiye bakan bu güney yamacında dahi, doruğa yakın bölümlerde kalıntı, yüzey toprağında keramik kırığı yok gibidir. Oysa orada iç kalenin, en saygın tapınakların bulunması beklenirdi.

Yamaçtaki yapılar genellikle küçük, ama yine de güzel ve görkemlidir. Karşı tepenin vâdiye bakan yamacında ise, en dip bölüm dışında, görünür yapı kalıntısı yoktur.

Resim 26. Ariassos. Anıtsal kapıya içten, uzaktan, kentin ortasından bakış.

Ariassos'un bir diğ er şaşırtıcı yanı da, bu kadar güzel ve etkileyici kalıntıları, hele bu kadar çok mausoleion'u bulunan bir kentte, olağ an kamusal yapılardan hemen hiçbirinin görülmemesidir. Tiyatro, stadeion, gymnaseion, tapınak kalıntısı seçilemiyor. Yalnız, kalıntılar yamacının (vâdinin kuzey yanındaki yamacın), vâdi çukurunun oluşturduğu yoku un batı yandaki son tırmanma yerinde bulunan batı nekropolisine yakın ve ondan biraz yüksek bölümünde, bouleuterion (kent yöneticileri kurulu toplanma yeri) cavea'sının üst sıraları, dikkat edilince, seçiliyor. Alt sıraların, oradaki destek duvarı yıkılınca dik yamaçtan aşağıya göçüp dağıldığını, yok olduğunu varsayabiliriz.

Resim 27. Ariassos. Anıtsal kapının dışında, kent girişindeki nekropolis'de mausoleion türü mezar yapılarının kalıntıları.

4. Sia

Özel kaynakça: Mehmet Özsait, Pisidya/2 s. 130 dn. 641 ve oradaki kaynakça; Veli Sevin, s. 160; Stephen Mitchell, XIV. ArST c. I s. 457-62; S. Aydal/Stephen Mitchell/L. Vandeput, XV. ArST c. II s. 275-294).

a. Adı

Bu adın anlamını güvenle saptayabilmiş değiliz. Ancak, bir açıklama olasılığı üzerinde durabiliriz.

Hind-Avrupa ailesi dilleri, belli bazı sözcüklerde, örneğin 100 anlamına gelen sözcükte, K başlangıcını (Lâtince *Centum*) yeğleyen *Centum* (*Kentum*) topluluğu ile, *Satem* gibi, S başlangıcını yeğleyen *Satem* topluluğuna ayrılır. Luvi dili ilke olarak *Centum* topluluğundan idiye de bu özellik yönünden pek katı değildi ve nice sözcüğün hem K'li hem de S'li biçimini kullanıyordu; örneğin baş tanrının adlarından birinin hem *Kanda* hem de *Sanda* biçiminde söylenmesinde bu durum görülür. İyi, güzel, kutlu, kutsal anlamına gelen ve öntakı gibi de kullanılabilen (eski İran dilinde, örneğin bizde *Harzem* diye bilinen *Hwa-Rezm*, *Güzel-Ülke* adında gördüğümüz *Hwa'nın* tam karşılığı) *Kuwa* (keza tek başına, en yüce kutsal'ı yâni Ana Tanrıçayı kastetmek üzere kullanıldığını, tarihsel adların incelenmesi, bize gösteriyor), *Suwa*/*Swa* biçiminde de karşımıza çıkıyor (bkz. *TT Adlar* kitabımızda *Soa*, *Soanda*, *Kuwa* öntakısı, *Swa* öntakısı). Söz konusu *Kuwa'nın*, *Kiwa* biçiminde de kullanıldığını güvenle saptadım; *Sakız Adası'nın* Hellenlerdeki adı *Khios'un* aslı bu olduğu gibi *Gemlik'in* Hellenlerdeki adı *Kios'un* aslı, keza *Gebze'nin* Hellenlerce kullanılan adı *Kibyza'nın* *Kib-bölümünün* aslı budur kanısındayım. Böyle olunca, *Kiwa'nın* *Siwa* diye bir çeşitlemesinin bulunması da kaçınılmazdır. Demek ki *Siwa*, İyi/güzel/kutlu/kutsal demektir ve özellikle de en yüce kutsal'ı, Ana Tanrıça'yı kastetmek üzere kullanılabilir. Şimdi üzerinde durduğumuz

Sia adının aslı bu olsa gerek diye düşünüyorum. Sivas iline bağlı ilçe merkezi Yıldızeli'nin ilkçağdaki atası olan yerleşimin adı, Siara içinde de bu sözcüğü görüyorum; Sia-(u)ra, Yüce Sia. Ptolemaios'un (5 VI 14) andığı (Peutinger tablosunda Siva diye gösterilen) Seioua/Sioua dahi bir diğer Siwa olmalıdır.

b. Tarihçesi

Kentin tarihçesi hakkında bilginiz yoktur. Roma İmparatorluğu'nun egemenliği çağında basılmış herhangi bir parası Sear'ın yapıtında görülmediği gibi, Ramsay'in verdiği Pisidia piskoposlukları listelerinde de adı anılmıyor.

c. Kalıntıları

Kent kalıntıları, Antalya-Burdur ana yolunda, sizi pek az sonra Ariassos'a ulaştıran yolun kavşağının kuzey yakınındaki Dağ kasabasının 10 km. kuzeydoğusundaki Karaot köyünün yakınındadır. Ana yolda Dağ kasabasını geçip kuzeye doğru ancak 1 km. kadar gittiğinizde sağınızda göreceğiniz kavşakta başlayan stabilize köy yolu sizi 10 km. kadar ileride Karaot köyüne getirir. Kalıntılar, köyün yaklaşık 2 km. doğusundaki Taştandam Tepesi üzerindedir ve çoğu, yoğun çalı, orman örtüsüyle gizlenmiştir.

En iyi korunmuş durumdaki kalıntılar, tepenin güney ve doğu yamaçlarındaki hellenistik surlar ve bunların burçları; yine hellenistik çağ yapıtı bouleuterion (kent yönetici kurulunun toplanma yeri olan yapı), Roma imparatorlarına tapkının yürütüldüğü alan ve oradaki, bu işe adanmış yapı (Sebasteion); bunun ilerisindeki nekropolisde görülen çeşitli türde anıtsal mezarlardır.

5. Panemoteikhos

Özel kaynakça: Hierokles, 681 No. 3; W. Ruge, RE Panemoteikhos maddesi; Mehmet Özsait, Pisidya/2 s. 130 dn. 650; Veli Sevin, s. 160; Stephen Mitchell/İlhan Güceren, 1993 yılı Pisidia yüzey araştırmaları (XII. ArST s. 497-511 içinde s. 505); Stephen Mitchell, XIV. ArST c. I s. 47-62.

Panemoteikhos adı Hellen dilindendir, Panemos Hisarı demektir. Panemos bir ay adıdır; ancak belki, burada, Panama gibi (karş. Karia'da Yatağan yakınındaki Zeus tapınağı kenti Panamara) bir Anadolu sözcüğün Hellen ağzına uydurulmuş biçimi idi. Mitchell'in kabullendiği diğer bir açıklamaya göre ise kent adının aslı Hellen dilinde Anemo-Teikhos, Rüzgârlı-Duvar (Sur, Hisar) sözcüklerinden türetilmiştir.

W. Ruge, kentin yerinin tartışmalı olduğunu; Özsait de, tesbit edilememiş olduğunu söylüyor. Veli Sevin'in ve Mitchell/Güceren'in ise, duraksaması yoktur; bu ilkçağ kentini, yukarıda sözünü ettiğimiz Sia'nın batı yakınında Boğazköy'e eşitliyorlar. Boğazköy, Antalya-Burdur ana yolundan oldukça doğu ileride kalan Karaot köyü yakınındaki Sia'nın tersine, hemen hemen tam o ana yol üzerindedir (sağ yâni doğu yanibaşında kalır). Bucak merkezi Dağ kasabasının 7 km. kuzeyindedir. Kent kalıntıları hakkında Mitchell/Güceren'de ve Mitchell'in ikinci (XIV. ArST c. 1'deki) makalesinde özlü bilgi vardır. Antik yerleşim, Boğazköy'ün güneydoğusundaki yamaç üzerinde poligonal duvarlardan teraslar oluşturularak oraya kurulmuş; bu kent alanının hem kuzeyindeki hem de güneyindeki alçak tepelere, kayaya oyulmuş kapaklı lâhit mezarlar yapılmıştır. İlkçağ kentinin şimdiki köy yerine de taşıdığı güvenle anlaşılmıştır; eski câminin yıkılmasından sonra yenisi için kazı yapılırken 2 m. derinlikte, iki tane heykel kaidesi çıkmıştır; bunlardan biri, Septimius Severus'un (212-217) heykelinin kaidesidir. Köy yakınlarda dahi yazıt vb. buluntular ele geçmiştir.

Resim 28. Panemoteikhos. Boğazköy'ün hemen arkasındaki yamaçta sur parçası.
Resim 29. Köyün yanbaşındaki nekropolis alanından bir görüntü.

Resim 30. Nekropolis’de diğ er bir mezar.

Resim 31. Köy içinde bulunmuş , bir Roma çağ ı yapısından kalma sütun baş lığı.

Resim 32. Termessos. Tiyatro cavea'sının orta bölümü.

6. Termessos

Özel kaynakça: Mehmet Özsait, Pisidya/2, s. 105-107; George E. Bean, Turkey's Southern Shore, s. 119-137; Halûk Abbasoğlu, Termessos yüzey araştırmaları (V. ArST c. I s. 213-230, VIII. ArST s. 209-214, ikincisi B. İplikçioğlu ile); B. İplikçioğlu, Termessos yüzey araştırmaları (X. ArST s. 219; XV. ArST c. I s. 371; XVI. ArST c. I s. 381); V. Çelgin/G. Çelgin/B. İplikçioğlu, Termessos kenti ve çevresinde epigrafiya araştırmaları (IX. ArST s. 193-202).

a. Adı

Anadoluda Terme kök sözcüğü, çoğunun tarihselliğini güvenle bildiğimiz yerleşim, dağ, dere adları içinde pek çok kez karşımıza çıkıyor ve her bir örnek bakımından yörenin topografyasını inceleyince, Terme sözcüğünün, en güçlü olasılıkla, “Dağ beli, yarma” anlamında bulunduğunu, tümevarım yoluyla, anlıyoruz. Bkz. TT Adlar kitabımızda “Terme sözcüğü”. Termessos adı da bunun istisnası değildir. Ünlü Termessos yâni Terme-(a)ssos, Terme-kenti, Antalya kuzeybatı yakınından Korkuteli’ne uzanan ve tam orada, Termessos’a tırmanılacak yolun kavşağında, bir dağ geçidinin, yarmanın içinden geçen doğal ana yol yakınında, güney yukarısındadır. Tam bu yörenin halkına da ilk çağ Hellenlerince Termilai ve yöreye Milyas denirdi (Strabon, 13 IV 7 sonu). Termilai, Hellen diline göre Termila halkı anlamına gelen bir çoğul sözcüktür ama Termila sözcüğünün o dilde anlamı yoktur ve bunun içinde, İlion başta olmak üzere yüzlerce Anadolu ad içinde rastladığımız, “Geçit, boğaz” anlamındaki ila sözcüğünü apaçık görmekteyiz: Term(e)-ila, Terme-geçidi, yâni “Dağ yarması geçidi”. Yine bu kitapta ele alacağımız tarihsel yerleşimlerden bir diğer Termessos (şimdikiyle karıştırılmaması için buna çağdaş yapıtlarda Termessos Minor deniyor), göreceğimiz üzere, dağ üstündeki Wianawanda/ Oinoanda’nın aşağısında, Siyanda/Xanthos Çayı’nın (Eşen Çayı) kuzey kıyısında, üstelik (dikkat edelim) bir diğer Termila olan Dirmil/Altınyaylâ’ya uzanan ve

dağ geçitleri aşan doğal yolun başındadır. Bu ikinci kent, adını, sanıldığıının tersine, ünlü Termessos kentinin göçmenlerince kurulduğu için almış değildir. Burada da, eski Hellenlerin yerli kültür dillerinden kalma, anlamını ve dolayısıyla yöre topografyasına işaret ettiğini bilmedikleri bir adı iki üç yerde görünce, o kentlerin kendilerine göre en eski olanından çıkma göçmenlerin diğer adaş kentleri kurduğu yolunda destanlar uydurup inanmak geleneğinin bir diğer uygulandığını görüyoruz. Sipylos Magnesia'sı/Manisa ile Menderes Magnesia'sını Thessalia'daki Magnesia'dan gelme göçmenlerin kurduğu söylencesi bu türden olduğu gibi; Anadolu'da 5 tane Larissa olduğunu, bu adın Lar(a)-issa, kum kenti anlamına geldiğini ve Strabon'un da görüp söylediği üzere, bütün Larissa'ların ırmaklarca kum yığılmış yerlerde kurulduğu için bu adı taşıdıklarını bilmeksizin, Gediz ağzı yakınındaki Larissa'nın Thessalia Larissa'sı göçmenlerince kurulduğuna inanılması dahi, aynı yanlış varsayımın diğer örnekleri arasındadır.

Resim 33. Termessos. Gymnaseion kalıntılarından bir bölüm.

b. Yeri

İlkçağ Termessos kenti; Pisidia, Lykia, Pamphylia sınırlarının birleştiği yer yakınında idi. Kentin kalıntılar alanı, Antalya'nın kuş uçuşu 20 km. kadar kuzeybatısına düşer. Oraya gitmek için, Antalya-Korkuteli yolundan yararlanılır. Bu yol, Antalya'nın yaklaşık 20 km. ilerisinde, dar bir vâdiden geçer. Orada sol (güney) yanda, Orman Bakanlığı'na bağlı Termessos Milli Parkı'nın girişi vardır. Bu giriş, aslında bir yol kavşağıdır; kavşakta başlayan bağlantı yolu (asfalt yüzeyli değildir), 9 km. boyunca tepelere tırmanarak, sonunda sizi Termessos kalıntıları alanının pek yakınına götürecektir. Kalıntılar, yolun sonundan yarım saatlik yaya tırmanış uzaklığında, Solymos/Güllük Dağı tepelerinden birinin üzerinde ve yamaçlarındadır.

c. Tarihçesi

Termessos'un kuruluş tarihçesini bilmiyoruz. İÖ 1. binyıl ortalarında burada oturan Pisidia'lı halk, kent Solymos Dağı eteğinde olduğundan, Hellen yazarlarınca Solymos'lular diye de anılıyordu (Strabon, 13 IV 16). Solymos halkının adı, İliada'da, destan yiğidi Bellerophontès'in Lykia yöresine geldiği zaman savaştığı bir halk olarak geçer (İliada, VI 184-185). Solymos adının kökeni ve anlamı konusunda bkz. TT Adlar kitabımızda Solymos.

Termessos kentinin kendisi, ilkçağ yazarlarının yapıtlarında ilk kez Arrianos'da (İskender'in Anabasis'i adlı yapıtında) anılmıştır. İskender'in İÖ 334/333 kışı başında bu yöreye gelişini anlatan Arrianos, şöyle der:

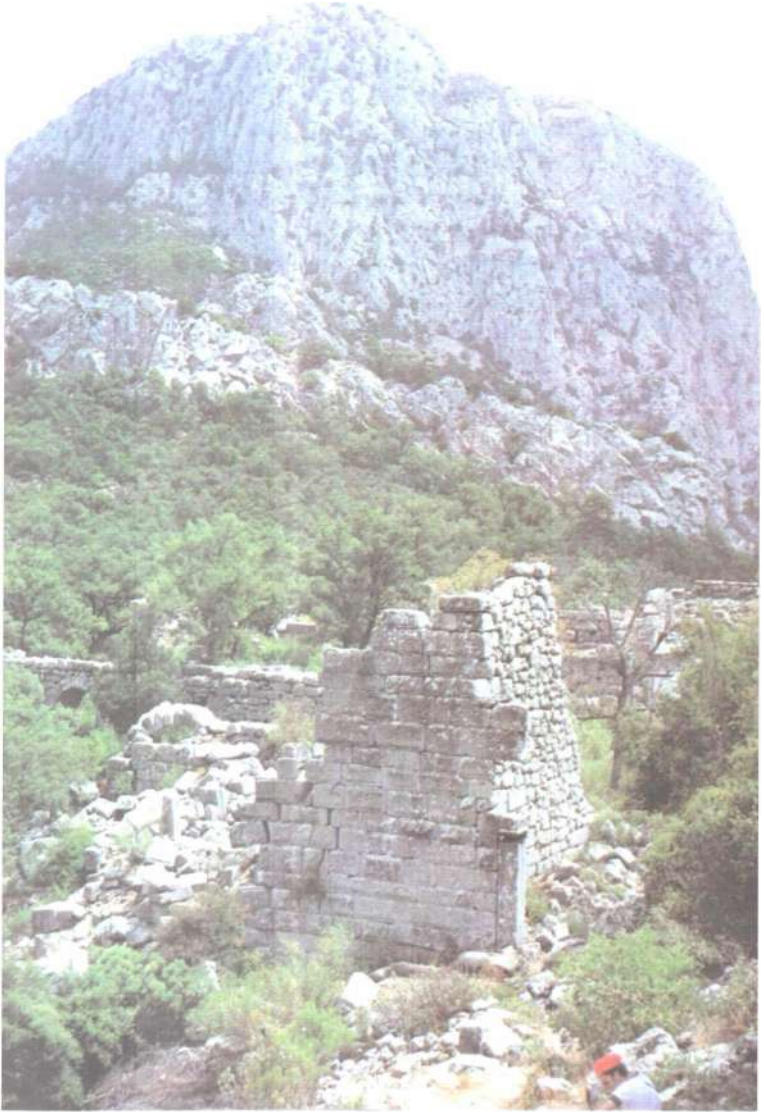
Yolu Termessos'dan geçiyordu. Bu şehirde oturanlar Pisidia'lı soyundan barbarlardır. Burası hayli yüksek bir yerdedir, her tarafı dik yarlardır. Şehre giden yol çetindir. Çünkü bir dağ, şehirden aşağıya doğru yola kadar iner, orada sona erer; bunun karşısında aynı derecede dik bir dağ daha vardır. Bu dağlar yol üzerinde adeta bir kapı vücuda getirirler. Bunları zayıf bir kuvvetle tutan, yolu kesebilir. O sırada Termessoslular

büyük bir kalabalık hâlinde gelmiş, iki dağı da tutmuşlardı. İskender bunu öğrenince Makedonyalılarını hemen oldukları yerde konaklattı. Termessosluların, bu konaklamayı görünce hep birlikte durup beklemeyeceklerini, yeteri kadar kuvvetli karakolları dağlarda bırakıp büyük kırsımlarının yakında bulunan şehirlerine çekileceklerini hesabediyordu. İşte düşündüğü gibi oldu. Onların çoğu geri çekildi, yalnız karakollar kaldı. İskender bu karakollar üzerine hemen okçuları, sapancılar kıt'ası ve ağır yayanın en hareketli kısmıyla saldırdı; karakollar atılan taş ve oklara karşı duramadılar, bulundukları yerleri bıraktılar. İskender geçidi aştı, şehrin önünde ordugâh kurdu ... Termessos'u kısa bir zamanda almayı ummadığı için Sagalassos [Eski Ağlasun]'a karşı yola çıktı.

Görüldüğü üzere, İskender, Termessos'u alamadı, bu kente egemen olamadı. Ancak, onun ölümünü izleyen, İskender ardılı (diadokhos=ardıl) olmak iddiasındaki komutan-krallar arasındaki savaşım döneminde, Batı Anadolu önce Tek Gözlü Antigonos'un egemenliğine düşmüş; onun İÖ 301'de Afyon kuzey yakınında İpsos kenti (şimdi Sipsin/Çayırbağ köyü) önünde yapılan İpsos Savaşı'nda yenilip öldürülmesine kadar, bu egemenlik sürmüştü.

O dönemde Antigonos ile çatışan ve yenilen, Antigonos'un asıl büyük düşmanı Kardia'lı yâni Gelibolu Yarımadası'ndaki Bakla Burnu üzerinde bulunan kentin yerlisi, İskender'in eski yazmanı komutan Eumenès'in yardımcılarından Alketas, İÖ 319'da Pisidia yöresine kaçmış, kent halkı ile arası iyi olduğu için Termessos'a gelip sığınmıştı. Antigonos onu izledi ve kente haber gönderip sığıntının kendisine verilmesini istedi. Gençlerin Alketas'ı korumak kararında olmasına rağmen yaşlılar, onu teslim etmeye kalkıştıklarından, Alketas kendini öldürdü. Sonradan Termessos gençleri Alketas'ın ölüsü için görkemli bir mezar yaptılar.

Termessos'luların hemen hemen tüm Hellenistik çağ (İÖ 334-İÖ 130) boyunca komşuları ile sık sık savaşa girdikleri anlaşıyor. O arada, İÖ 200 dolaylarında tüm Lykia kentleri birliği ile; İÖ 189'da da, (25 km. kadar batıdaki, aşağıda sözünü edeceğimiz) İsinda kenti ile

Resim 34. Termessos. Kent bitişindeki Solymos (şimdi: Günlük) Dağı.

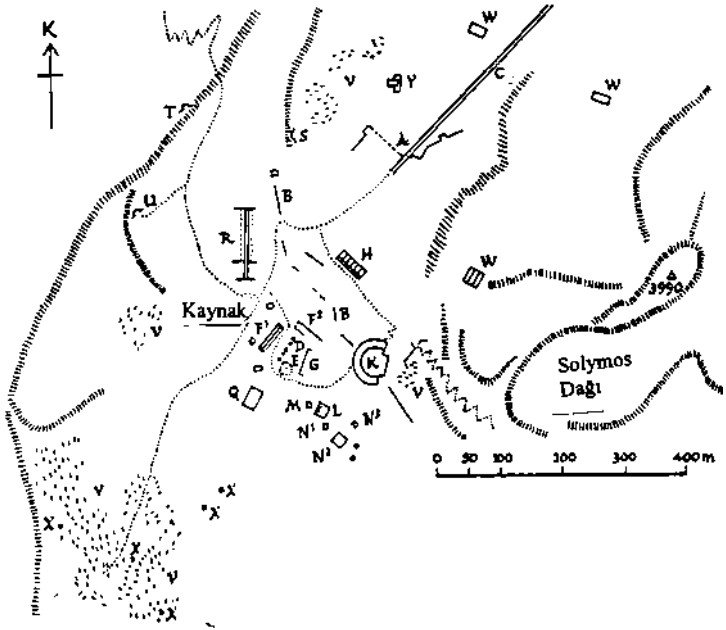
savaşta olduğu biliniyor. Böyle iken, Roma'lıların Batı Anadolu'ya yeni yayılmakta olduğu dönemde, Termessos onlarla iyi ilişkiler içine girmiş, Roma ile andlaşma yapmış, Roma'lıların “Dost ve bağlaşık” saydığı kentlerden biri olmuştur (İÖ 70 dolaylarında). Kentin daha sonraki tarihçesi hakkında bilgimiz pek azdır. Bu tarihçenin, Batı Anadolu genel tarihçesini izlediği, Termessos'un o tarihçe akışı içinde özel önem gösteren olaylara karışmış bulunmadığı anlaşıyor.

Kentin Roma egemenliği çağında bastığı paraların sayısı, büyüklüğü ve önemiyle orantılı değildir, yalnızca dört tanedir (Sear, s. 510-511) ve bu da belki kent halkının kuşaklar boyunca bağımsızlığa yürekten bağlı kalmış bulunmaları yüzündendir. Çünkü o çağda İmparatorluk ülkesi kapsamındaki kentlerin bastığı paraların pek büyük çoğunluğu bağımlılık paralarıdır yâni önyüzünde o zamanki İmparatorun yahut para onun hangi yakınına onurlandırmak için çıkarılmışsa o kişinin baş kabartması; arkada da genellikle bir tanrının (yahut simgesinin; örneğin Zeus simgesi kartal, Athèna simgesi baykuş, Artemis simgesi geyik, Hèraklès simgesi lobut) tasviri bulunur; yalnız birkaç kent, Sear'ın kitabında “Quasi-autonomous coinage” (Sanki bağımsız imiş gibi basılan paralar) denen ve ayrı bir bölümde kendilerine yer verilen türden para basmıştır. Termessos bakımından ise durum tam tersinedir; bu kentin bir tek parası bile bağımlılık parası değildir ve bastığı dört paranın dördü de “sanki bağımsız imiş gibi basılan paralar” türündedir. Bunlardan birincisi Antoninus'lar döneminde basılmıştır; önyüzünde başına Korinthos tolgası giymiş Athèna başı kabartması ile Termèsseòn yâni Termèssos'luların (parası) yazısı; arka yüzünde kente bitişik Solymos Dağı'nın o adı almasının sözde nedeni olan destan yiğidini bir elinde mızrak diğerinde kısa kılıç tutar durumda gösteren bir kabartma ile Solymos yazısı vardır. İkincisi, İS 3. yüzyıl başında çıkarılmıştır, önyüzünde Hermès'in başı açık durumda bir büst kabartması ile aynı Termèsseòn yazısı ve arka yüzünde ayakta duran Athèna tasviri görülmektedir. Üçüncüsü aynı dönemdedir; onun önyüzünde sorguçlu bir tolga ve zırh giymiş destan yiğidi Solymos'un omuzlarını ve başını gösteren kabartma ile Termèsseòn yazısı; arka yüzünde aynı kişinin ilk

para arka yüzündeki gibi bir tasviri bulunmaktadır. Dördüncüsü İS 3. yüzyıl ortasında çıkarılmıştır. Bunun önyüzünde Zeus'un defne dalı sarılmış başı kabartmasıyla Termesseon yazısı; arka yüzde cin türünden bir mythos yaratığının tasviri olduğu sanılan bir kabartma vardır.

d. Kalıntılar

Termessos çok sapa yerde olduğu için; kalıntıları, talan edilmeksinin pek etkileyici durumda günümüze ulaşabilmiştir. Verdiğimiz çizimde gösterilen kalıntılar üzerine bilgi sunalım:

Çizim 5. Termessos kalıntıları plânı.

A Dış surların kuzey bölümü ve kentin ana giriş kapısı. Buradaki sur bölümü, bir vâdiyi kapamaktadır. Orta parçası yıkılmıştır. Duvar işçiliği düzgündür.

B İç surlar. Bunlar daha görkemlidir ve çoğu yerde sağlam kalmışlardır.

C Kentin ana giriş yolu. Bunun uzantısı, kentin ortasından geçmekte ve ana caddelerden birini oluşturmaktadır.

D Agora. Bunun kuzeybatı yanında, yanyana dizilmiş, yuvarlak ağızlı 5 sarnıç bulunmaktadır.

E Agora'nın güneybatı yanındaki Heroon (Yiğit atalar tapkısı yeri). Burada, büyükçe bir kaya çıkıntısının oyulmasıyla yapılmış anıtsal bir mezar görülür. Geniş basamaklar, kaya çıkıntısının üstünde hazırlanmış düzlüğe ulaşmaktadır. Düzlüğün arkasında da, yarım daire biçiminde bir musalla taşı benzeri bulunur. Orada, bazı yerleri duvar örülmesiyle hazırlanmış mezar boşluğu vardır. Bu, kimin mezarı idi, bilinmiyor; ancak, kent içinde, hele kentin orta yerinde ve agora bitişiğindeki anıtsal mezara gömülen kişinin pek önemli biri olduğu bellidir. Burası, biraz önce sözünü ettiğimiz Alketas için yapılmış olabileceği düşünülen mezarlardan biridir.

F Agora'yı çevreleyen stoa'lar (sütunlara dayanan çatıyla örtülü kaldırım sundurmaları). Bunlardan kuzeybatı yanda olanı, İÖ 159-İÖ 138'de Bergama Kralı bulunan II. Attalos'un kente armağanıdır ve bu niteliği, üzerindeki yazıda belirtilmiştir; o yazıyı taşıyan yapı parçaları, yıkıntılar arasında bulunmuştur. Kuzeydoğudaki stoa ise, kimliği üzerine hiçbir şey bilinmeyen Osbaras adlı bir kentlinin armağanıdır; İS 1. yüzyılda yapılmış olduğu sanılıyor. Bunun da kalıntıları pek görmeye değer durumda değildir.

Resim 35. Termessos'un bağımsız kentlere özgü türde paralarından biri. Soldaki önyüzde, sakallı destan kişisi Solymos'un sorguçlu tolga giymiş olarak, başı. Bunun çevresinde Termesseòn yâni Termessos'luların (parası) yazısı. Sağdaki arka yüzde, Korinthos türü sorguçlu tolga giymiş Athèna (Sear, s. 510'dan)

G Gymnaseion olduğu sanılan yapı. Gymnaseion, çocukla delikanlı arası yaşta gençlerin eğitildiği okuldur.

K Tiyatro. Termessos'un en görkemli kalıntısı budur. Hellen tiyatroları türündedir (plâni yarım daireden geniş). 4 200 kişi alabileceği hesaplanmıştır. Cavea (dinleyici sıralarından oluşan oyuk) bölümü Hellenistik çağdan kalmadır. Buraya, arka duvar ortasında açılmış, yaklaşık 3 m. genişliğindeki bir vomitorium'dan (üstü kemer biçimli olan giriş-çıkış galerisinden) geçilmektedir ve giriş yeri üstündeki kemerin kilit taşında (üst ortadaki taşta) Hèraklès'in gençliğini canlandıran bir heykel durmakta idi. Tiyatronun sahne bölümü, Roma egemenliği çağında yenilenmiştir.

Resim 36. Termessos. Kente yaklaşırken görülen destek duvarları.

L Odeion, Dinleti yeri, yâni konser vb. işler için kullanılan küçük tiyatro benzeri yapı. Günümüze İonia'daki Priene'nin ve Karia'daki Iassos'un odeion'ları gibi, olağanüstü sağlam durumda gelmiştir. Duvarları 10 m.'yi geçen yüksekliğiyle ayaktaadır. Ancak, yapının içi taş toprakla doludur ve burada yoğun bir ot, çalı örtüsü oluşmuştur. Duvar işçiliğine bakarak, yapının İÖ 1. yüzyıldan kalma olduğu sanılıyor.

M Küçük bir tapınağın etkileyici kalıntıları. Bu yapının duvarları da, şimdiki durumuyla, yaklaşık 6 m.'ye ulaşmaktadır.

N¹ Artemis tapınağı kalıntıları. Bunlar da oldukça etkileyici durumdadır; ancak, birçok bölümünü ot ve çalı örtüsü kaplamıştır. Kapısı,

günümüze ulaşabilen bölümler arasındadır. Bu kapı üzerindeki yazı, tapınağın Aurelia Armasta adlı bir kadın tarafından, kocasının da yardımı ile, yaptırılıp Artemis'e adandığını; tapınak içi süslemelerin ve tapınağa asılan, ince gümüşten 6 tane kesim levhasının da Aurelia'nın annesi tarafından yaptırıldığını belirtiyor. Yapı, baskın olasılıkla, İS 3. yüzyılın ilk yarımından kalmıştır.

N² Şimdi yalnız temel izleri görülen diğer bir küçük tapınağın yeri. Çevreye dağılmış döküntülerden anlaşıldığına göre bu, İon düzeninde, yanlarda 11, önünde ve arkasında 6'şar sütun bulunan bir tapınak idi. Döküntü parçalar arasında, yapının Artemis'e adandığını belirten bir yazılı taş ile, Agamemnon kızı İphigeneia'nın, Artemis'i yatıştırmak için, kurban edilmesini canlandıran kabartmalar bulunmuştur. Bu herhalde Aurelia Armasta'nın yaptırdığından daha önceki Artemis tapınağı idi.

N³ Hangi tanrı ya da tanrıçaya adandığı bilinmeyen diğer bir küçük tapınağın kalıntıları. Bir önce sözünü ettiğimiz tapınağın alanından, yamaçtaki kayaya oyulmuş basamaklarla, kuzey bitişikteki bir düzlüğe çıkılır. Buradaki, yüksekçe bir alt-yapı üzerine kurulmuş küçük tapınağın girişi, batı yandadır. Tanrılara adanan tapınakların girişi genellikle doğu yanda olduğundan -diyerek- George E. Bean, bu tapınağın ya bir yiğit ata'ya, yahut da bir yarı-tanrı'ya adanmış olabileceğini düşünüyor. Oysa, tanrılara adanmış olduğu halde önyüzü ve ana giriş kapısı doğuda olmayan pek, ama pek çok tapınak vardır.

Q Kent "kurucusu" Besas'ın konağı. Bu, Roma egemenliği çağı yapıtı bir konağın oldukça sağlam durumda günümüze gelebilmiş kalıntısıdır. Yaklaşık 6 m. yüksekliğindeki kapısının sol dayanak taşındaki yazı, bu yapının "Kent kurucusu Besas'ın konağı" olduğunu belirtiyor-sa da burada "kurucu" sözü, kenti ilk kuran anlamında değildir; kent halkına çok iyiliği geçmiş kişi, kentin velinimetini anlamındadır.

Resim 37. Termessos. Nekropolis'den bir görünüş.

R Kentin, güney-kuzey ekseninde uzanan, en önemli caddesi. Bunun her iki yanında, önlerinde stoa bulunan dükkânlar sıralanıyordu. Her sütunun önüne, bazan her iki sütunun orta yerine, bir heykel konmuştu. Heykellerin hiçbiri bulunamamış ise de yazılı altlıkları günümüze gelmiştir. Bunlara bakarak, heykellerin yarıdan çoğunun güreş, yarışma vb. kazanmış sporcular için dikildiğini; kalanların da yüksek yönetici, kam (râhip) vb. kişilerin heykelleri olduğunu öğreniyoruz. Ana caddenin güney ucu yakınında, oradan tepeye tırmanan patikanın sağ bitişiğinde, çok iyi içme suyu akıtan bir kaynak vardır. Ancak, bir oyuk içinde çıktığından, oradan su içmek için tas, bardak gibi birşey kullanmalısınız.

S,T,U Çeşitli kaya mezarları. Kaynağın bulunduğu yerden kuzeye, batıya patika gider; her iki yönde ilginç kaya mezarları vardır. Ancak bunların çoğunu, yörenin yerlisi bir kişi yol göstermedikçe bulmak zordur. Verdiğimiz çizimde S ile gösterilen yerde, 5 mezarın bulunduğu bir mezarlar topluluğu göreceksiniz. Daha yukarıda ve batıda, T ile gösterilen yerde, Lykia kaya mezarlarının bir benzerini bulursunuz. U’da ise, pek az görülen çeşitten bir mezar vardır. Define arayıcılarının bazı bölümlerine zarar verdiği bu mezarın üzerine pençelerinde yılan tutan bir kartal kabartması yapılmıştır. Mezarın önyüzünde kayaya diğer birtakım kabartmalar oyulmuştur. Kimi kör yobazlık etkisiyle parçalanmaya çalışılmış bu kabartmalar arasında Hermès, Aphrodite ve aslan başı kabartmaları tanınabilmektedir. Bu mezarın, daha önce sözünü ettiğimiz, İskender komutanı Alketas için yapılmış bulunması olasılığı vardır. Hele oradaki atlı kabartması, gerek (İstanbul Arkeoloji Müzesindeki) İskender Lâhdi adıyla ünlü Abdolonymos Lâhdi’nin geniş yüzlerinden birine işlenmiş “At üzerinde savaşan İskender” kabartmasına (bu dizide yayınlanmış Troia kitabımızda s. 326’da resmi vardır), gerek şimdi Napoli’de bulunan ve İskender’i İssos savaşında at üzerinde savaşırken canlandıran mozayik resminde gördüğümüz “at üzerinde İskender”e pek benzemektedir.

W Verdiğimiz çizimde W ile gösterilen yerlerde sarnıçlar vardır.

V, XNekropolis’deki mezarlar. Kentin güneybatı yanında, yukarı bölümde kümelenen mezarlar, biraz önce sözü geçen kaya mezarlarından çok daha sonraki çağlarda yapılmıştır; bunların çoğu İS ilk üç yüzyıldan kalmaz. Birkaç tanesi yapı biçiminde (mausoleion), diğerleri lâhittir. Hemen hemen tümünde, mezara kimin gömülmüş, daha doğrusu konmuş olduğunu belirten yazı vardır. X harfiyle işaretlenen yerlerde büyük anıtsal mezarlar bulunmaktadır.

Çizimde görülmeyen dış surlardan da söz etmeliyiz. Bunlar, Antalya-Korkuteli ana yoluna, Termessos kalıntıları bağlantı yolunun ulaştığı ve Termessos Millî Parkı girişinin bulunduğu yerden biraz batı ilerde, Yenice Kahve'nin 600 m. kadar doğusundadır ve Antalya-Korkuteli ana yolu bunlarla kesişmektedir. Buradaki surlar, İÖ 2. yüzyıl yapısıdır, çok düzgün ve güzeldirler; Hellenistik çağ surlarında çoğu kez görüldüğü üzere, rektangonal (dikdörtgen prizma biçiminde işlenmiş) orta büyüklükte taşlardan, yatay diziler biçiminde örülmüşlerdir. Ana yol yakınında bunların bir giriş kapısı ile 10 kulesi (burç) da kalmıştır.

Sözünü ettiğimiz sur parçasının pek şaşırtıcı bir özelliği, surdaki burç çıkıntılarının ters yönde, yâni düşmanın kente yaklaşma yeri olacak yanda değil de diğer yanda yer almasıdır. Diğer yandan, surun kuzey yanda bir yamaca kadar gelip orada bitmesi, yâni kapalı bir savunma alanı oluşturmaması da şaşırtıcıdır. Bu tuhaf özellikleri açıklamak için ileri sürülen bir düşünceye göre, surlar aslında kent savunmasının dıştaki aşaması için yapılmamıştı; yalnızca, vâdiden geliş geçişi denetlemek ve haraç almak amacıyla orada konaklayan birliklerin barınmasını ve en etkili biçimde görev yapmasını sağlıyordu.

7. İsinda

Bu adın aslı Sinda olmalıdır. Sinda, Luvi diliyle ardılı dillerde Kut-sal anlamına gelen ve özellikle baş tanrının sanlarından biri olan Sanda sözcüğünün (çeşitlemesi: Kanda), yalnız Ana Tanrıça için ve Ana Tanrıça'nın yerini alan Artemis için san olarak kullanılmış, az değişik biçimdir (çeşitlemesi: Kinda). Sanda/Kanda sözcüğüyle Sinda/Kinda sözcüğü arasındaki ilişkiye benzer bir durumu, Luvi dili ve ardılı diller gibi Hind-Avrupa dillerinden olan İran dilinde de, Baba'nın kızkardeşine Bibi denmesinde görmekteyiz. Çok dikkate değer ki, yerini birazdan belirteceğimiz Pisidia'daki İsinda'nın çok yakınında, Lagbe kenti

dolaylarında Sinda adlı bir köy de vardı; İÖ 189'da, Romalı komutan Manlius Vulso'nun ordusu oraya da uğramıştı.

Anadolulu kent adlarının gerçek biçiminin, köken ve anlamının unutulduğu Hellenleşme döneminde, bu adlarla ilgili olarak, uydurma bağlantılar kurulmuş, hatta birçok örnekte o adı ve kentin kuruluşunu şanlı bir yigide bağlayan destan öyküleri uydurulmuştur. Bunun pek tipik bir örneği, Hellen ağzında Byzantion biçimine bürünmüş kent adını açıklamak üzere kenti Byzas adlı bir yigidin kurduğu ve kent adının da Byzas Yeri anlamında olarak onun adından türediği inancının ortaya çıkmasında; üstelik bu Byzas'ın kimliğini açıklayıcı birtakım destanların uydurulmasında görülür. İsinda adı için (ama Pisidia'daki İsinda kentinin değil, birazdan sözünü edeceğimiz Lykia'daki İsinda'nın adı için) de böyle bir uydurma bağlantı yaratılıp sanki orası Mısır kökenli tanrı İsis'in tapkı yeri imiş ve o yüzden İsinda adını almış gibi (Makedonya kökenli Mısır kralları Ptolemaios'ların etkisiyle ve onların güçlü donanmaları sayesinde Lykia kıyılarında egemenlik kurabildiği dönemde) o diğer İsinda'da İsis tapkısı yerleşmişti. Bu tapkıyı, kendi ülkelelerinin çekirdeği Mısır'da yerli tanrılarla Hellen tanrılarını bağdaştırmak, bu doğrultuda bir din reformu yapmak isteyen Ptolemaios'lar yaymakta idiler ve İsis tapkısı Batı Anadolu'nun birçok yerine, örneğin Ephesos/Selçuk'a sızmıştı. Yaratılan inancın Pisidia'daki İsinda'yı da etkilediği anlaşılıyor; çünkü kentin Septimius Severus'un eşi Iulia Domna onuruna bastığı paranın önyüzünde bu hanımın başı kabartması; arka yüzünde ise karşılıklı birbirinin yüzüne bakar durumda Mısır tanrıları Serapis ile İsis'in başları kabartması görülmektedir.

Güneybatı Anadolu'da iki İsinda kenti bulunduğunu böylece belirtmiş olduk. Bunlardan Lykia'da, Kaş ilçesi merkez bucağına bağlı Belenli köyünün 3 km. güneyinde kalıntıları günümüze ulaşmış olandan, İnkılâp Kitabevi yayını Lykia kitabımızda söz etmiştik. Şimdiki konumuz olan Pisidia'daki İsinda ise, Antalya ili Korkuteli ilçesinde, Yazır köyü kuzey bitişiğindeki höyük içinde yığılı durumda kalıntılarını sak-

lamaktaydı. Yüzeyde, tarihsel keramik kırıkları dışında, görünür hiçbir kalıntı yoktu. Ancak, burada, Lykia dilinde bazı yazıtlar bulunmuştu; ayrıca, vaktiyle höyükten çıkarılmış olup öteye beriye dağılmış veya Korkuteli'ndeki Selçuklu medresesinin yapımında sıradan yapı taşı gibi kullanılmış bazı mimarlık yapıtı parçaları, yazıtlar vb. ele geçmiştir. Höyükte kazı yapılması ne yazık ki artık olanaksızdır, çünkü Korkuteli Barajı'nın yapımı sırasında höyükten yığıntı toprağı, içinde neler var idiyse onunla, alınıp kullanılmıştır (Mitchell/Güçeren, XII. ArST s. 497: "Baraj yapılırken bütün alandaki toprak aktarıldığı için orijinal yerinde herhangi bir arkeolojik eser bulmak mümkün olmadı"); böyle rezillikleri yasaklayan kanun kurallarını umursayan yahut umursatan çıkmamıştır.

Kentin tarihçesi hakkında da, İÖ 189'da Consul Manlius Vulso komutasında olarak Galat'lar üzerine sindirme ve cezalandırma, bir yandan da yol üzerindeki Anadolu kentlerinden haraç toplama seferine çıkan Roma ordusunun bu kentten geçmiş bulunduğu dışında bilgimiz yoktur. Manlius, İsinda yakınlarına geldiğinde, kent halkının gönderdiği elçiler kendisine başvurarak, kenti kuşatmakta olan Termessos'lulara karşı ondan yardım istemişlerdi.

Resim 38.
İsinda'nın
İmparator
II. Philippus
döneminde
(247-249)
basılmış parası.

Yaptığı sefer boyunca haraç devşirmek fırsatını hiç kaçırmayan Manlius Vulso, bu isteği hemen yerine getirdi, kente yönelip Termessos'lulara kuşatmayı çözdürdü ve onlardan para cezası diye 50 talanton (yaklaşık 15 000 Atatürk altını değerinde para) aldı.

Pisidia'daki İsinde, Roma egemenliği çağında, böylesine küçük ve önemsiz bir kentten beklenmeyecek kadar çok sayıda para basmıştır (Sear, s. 135, 153, 228, 292, 304, 305, 344, 388, 395, 403, 417, 421, 433, 447, 454, 510). Tarihçesi üzerine başka bilginiz yoktur.

8. Stanos/Istanos/Korkuteli

Özel kaynakça: Mehmet Özsait. Antalya Korkuteli yüzey araştırmaları (XII. ArST s. 483-496; XIII. ArST c. II s. 293-313; XIV. ArST c. II s. 193-214) .

Osmanlı tarihçilerinde İstanos ya da İstanos biçiminde gördüğümüz ad, Luvi diliyle ardılı dillerde Akarsu-sal, Akarsu-ülkesi anlamlarındaki İsta-(wa)na ögelerinden türetilmiş İstana adının Hellen/Rum ağzında büründüğü İstanos biçimini yansıtmaktadır. Akarsu anlamındaki Asta/Astra ve çeşitlemesi İsta/İstra sözcükleri, Anadolu'da ve yakın çevresindeki pek çok tarihsel ad içinde görülür: Astaboras Irmağı, Astarpa Irmağı, Astyra, Istranca deresi, İstros (Tuna'nın Hellenlerce kendi ağzlarına uydurulup sonu -os edilmiş adı!), Kaystros (=Küçük Menderes'in Anadolulu adının keza Hellen'lerce kendi ağzlarına uydurulup sonu -os edilmiş biçimi), Kybistra (Luvi anıtıyla ünlü İvriz Deresi'ne en yakın ilkçağ kentinin, günümüzdeki Konya Ereğlisi'nin atasının adı) başlıca örneklerdir (diğerleri için bkz. TT Adlar kitabımızda s. 859 Tablo 38).

İstanos, aslında, Korkuteli'nden geçen ve şimdi Bozçay denen çayın adı idi, bu yüzden adın sonu -os edilmişti, çünkü Hellen dilinde akarsu

(dere, ırmak: potamos) kavramı erildir ve akarsu adları, dişi adlara özgü -a bitişile bitemez, eril adlara özgü bitiş almak zorundadır. Aynı çaya ilkçağda Hellenlerce Tauros da deniyordu (Özsait, Pisidya/1, s. 48-49). Çay kıyısındaki Korkuteli kasabası da, orada vâililik eden Şehzâde Korkut dolayısıyla böyle Korkuteli diye anılmasından önce, İstanos/İstanoz adını taşıyordu (Neşri Tarihi, Köymen metninde c. I s. 114).

Luvi diliyle ardılı Anadolu dilleri üzerine ve genellikle Anadolu'daki tarihsel adlar üzerine incelemesi bulunmayan değerli ortaçağ tarihçisi Paul Wittek (bkz. Menteşe Beyliği, çeviren Orhan Şaik Gökyay, s. 76 dn. 261) İstanos adı için, özetle, "Rumca da denen yeni Hellen dilinde sıkışık, dar anlamına gelen stena sözcüğüyle ilgilidir ve eis Stenas yâni Stena'ya, Stena'da deyişinden bozmadır" açıklamasını veriyor. Bu düşünce, aklına belki Türklerce kullanılan İznik adının eis Nikaian deyişinden bozma olduğunu bildiği için gelmiştir. Ancak şurasını unutmuyor ki eski kültür dillerinden kalma adların yeni kültür halkınca kendi dillerine göre çarpıtılması belli kuralları izler ve Türk ağzı, -na bitişli bir adı hiçbir örnekte -nos ya da -noz bitişli olacak biçimde çarpıtmamıştır.

İstanos adıyla ilk kez Beylikler döneminde, yörenin Hamid Oğulları Beyliği elinde bulunduğu sıralarda gerçekleşen olayları anlatan tarih yapıtlarında karşılaşıyoruz. Yerleşimin o dönemde karıştığı olayları kitabımızın Genel Tarihçe bölümünde belirtmiştik. İlkçağ ya da ortaçağ tarihçesi üzerine birşey bilmiyoruz. Her ne kadar Antalya 1973 İl Yıllığı (s. 76) "Korkuteli MÖ 300 üncü yıllarında Psidia [böyle-Umar] sınırları içinde kurulmuştur" deyivermekte ise de bu söylenenin hiçbir dayanağı gösterilmemiştir. Üstelik, Yıllığın Turizm Bölümü'nde, il kapsamında ki tarihsel yerleşimler ve tarihsel kalıntılar üzerine bilgi veren sayfalar da (s. 172-184) Korkuteli'nin adı bile anılmıyor.

Kasabada, ilkçağ ya da Bizans çağından kalma yazıt, kabartmalı taş, mimarlık yapıtı parçası vb. ne ortalarda dağınık halde ne de yapı duvarlarında vaktiyle sıradan yapı taşı yerine kullanılmış durumda görülüyor. Keza o çağlardan günümüze ulaşmış herhangi bir yapı yahut yıkıntı da yoktur ve olmadığını Belediye yetkilileri doğrulamışlardır.

9. Sibidounda/Zivint/Bozova

Antalya ili Korkuteli ilçesine bağlı bucak merkezi Bozova, adı böyle değiştirilmeden önce, Zivint diye anılıyordu; yerleşimin, Roma egemenliği çağında para basmış Sibidounda kentçığinin ardılı olduğu ve dolayısıyla Zivint adının Sibidounda'dan bozma olduğu, biliniyor (Ramsay, s. 154 No. 67, ilkçağ kentini Bolvadin-Çay dolaylarında sayıyordu).

Sibidounda adı, İsauria kenti Sbeda/Sbida/Sbidè'nin adıyla bağlantılıdır (o diğer kent, Ermenek yöresinde, şimdiki Yukarı İzvit/Yukarı Çağlar köyünün kuzey yakınında idi). İki ad arasındaki bağlantıyı Ramsay de görmüştür. Ancak, değerli araştırmacının, her iki adın sonunda (Luvi diliyle ardılı dillerde “-lı” anlamına, buradan da, “-tapıncısı” anlamına geldiğini şimdi bildiğimiz) wanda/anda takısının bulunduğunu söylemesi yanlıştır. Sibidounda'da bu takı gerçekten vardır ve o adın aslı Sbida-wanda, Sbida-lı olmalıdır; Sbeda/Sbida ise onun yalnız kök bölümünü içeriyor. O bölüm, belki aslında Sw(a)-ida, Güzel-orman ögelerinden türetilmişti.

Bozova, Burdur'dan güneye (önce güneydoğuya) giden ve Kestel Gölü doğu kıyısı yakınından geçişinin az sonrasında çatallanan ana yolun güneybatıya, Korkuteli'ne giden devamı üzerinde, Korkuteli'nin 15 km. kadar kuzey ilerisindedir.

Sibidounda/Bozova'nın tarihçesi hakkında hemen hemen hiç bilgimiz yoktur. Kent, Roma egemenliği çağında 4 kez para basmıştır (Sear s. 188, 228, 247, 338). Bunlardan ikincisinin arka yüzünde, başka para da benzerini görmediğimiz bir kabartma bulunuyor. Tablonun ortasında Sparta'lı iken Troia'ya kaçmış Helena ayakta durmakta ve önden görülmektedir; başı üzerinde bir hilâl vardır; sağında ve solunda kardeşleri Dioskouros'lar (Zeus Oğulları) at üzerinde durmaktadırlar.

Şimdiki Bozova kasabasının içinde, parkın bulunduğu yerde vakitiyle, bazı kiliselere ait yapı elemanları bulunup çıkarılmış; ama şimdi orada görünür kalıntı yoktur. Belediye yetkililerinin verdiği bilgiye göre kasaba içinde başka yerde dahi görünür tarihsel yapı kalıntısı yoktur, bilinmemektedir.

Resim 39. Zivint/Bozova. Belediye önünde sergilenen, bir Roma çağı anıtsal yapısının parçası yazılı taş.

Yalnız kasaba içinden temel kazıları vb. vesilelerle böylelerinden bir iki taş çıkarılmış; bunlardan biri Belediye yapısının önünde durmakta olan bir yazılı taşır, onun resmini sunuyorum.

10. Andèda

Sibidounda/Bozova'nın kuzeybatı yakınındaki bu ilkçağ kentçığı, Andya (yeni uydurulan adı: Yeşilyaylâ) köyünün bulunduğu yerde idi (Özsait, Pisidia/I s. 32 dn. 32). Ana yol üzerindeki Bozova'dan oraya asfalt yüzeyli bir köy yoluyla gidilir; köy, Bozova'dan yaklaşık 6 km. ileridedir. Ayrıca, Pògla/Fığla/ Çomaklı ile Verbe/Yelten arasındaki yolda tam orta yerde, bu iki komşusunun her birinden yaklaşık 4 km. uzaklıkta olduğu için; incelemeye onların birinden başlayıp sonra üç komşu köyün diğer ikisine sırayla uğramanız size kolaylık sağlar.

Andèda adının aslı Adada olsa gerek (zaten, è ile gösterdiğimiz η harfinin ilkçağ erken döneminde a'ya yakın değer taşıdığı bilinmektedir); bkz. ileride s. 192'de Adada ve TT Adlar kitabımızda Anda sözcüğü.

Bu kentin de tarihçesini bilmiyoruz. Roma İmparatorluğunun egemenliği döneminde para basmıştır (Sear s. 227, 246, 319, 331, 337, 394, 402, 410).

Andya/Yeşilyaylâ köyü, aşağı yanda Belen Mahallesi ve yukarı yanda Yavuz Mahallesi olmak üzere iki bölümlüdür. Yavuz Mahallesi'nin batı ucu yakınında, alttaki bir derenin kıyısında köyün aşağı mezarlığı vardır. Burası ilkçağ kentinin yeri imiş; oradan çıkarıldığı söylenen, Roma çağı mimarlık yapıtı parçası pek çok taş köyün içinde ötede beride dağınık durumda görülüyor, ancak görünür yapı kalıntısı ortada yoktur.

11. Ouerbe/Berbe/Verbe

Ouerbe/Berbe (Lâtin yazımında Verbe) kentçığının (bkz. Ramsay, s. 22 ve 439) adının geçtiği birkaç yazıt, Bozova'ya bağlı Yelten köyünün mezarlığında bulunduğu için, Yelten köyü, o tarihsel kentçığının yeri olarak kabul edilmektedir (Mehmet Özsait, Pisidya/1, s. 32 dn. 31). Ouerbe/Berbe adının öz biçimini ve anlamını güvenle belirleyemedim.

Kentçığının Roma egemenliği çağında bastığı paralar (Sear, s. 188, 388, 396) günümüze ulaşmıştır.

Yelten köyü, Bozova'nın kuş uçuşu 4 km. batısında; az önce sözünü ettiğimiz Yeşilyaylâ köyünün yol (asfalt yüzeyli köy yolu) üzerinden 4 km. güneyindedir. Oraya, Yeşilyaylâ köyündeki incelemenizi yaptıktan sonra bu sonuncu yolu kullanarak gidebileceğiniz gibi, Bozova'dan Korkuteli'ne giden ana yolda 4 km. ilerledikten sonra sağınızda göreceğiniz kavşağa sapmakla da 4 km. kuzeybatı ilerde Yelten köyüne varırsınız.

Yelten köyünde, Yeşilyaylâ'nın tersine, sağda solda ilkçağdan kalma işlenmiş taş, mimarlık yapıtı parçası vb., ne ortada ne de köy yapılarının duvarlarında (vaktiyle yapı taşı yerine kullanılmış durumda) görülüyor. Köylüler dahi köylerinde böyle taşlar bulunmadığını doğrulamışlardır. Demek ki ilkçağ Verbe kenti tam burada değil yakınlarda başka bir yerdeymiş.

12. Pògla

Pisidia bölgesinin batı yanındaki ilkçağ kenti Pògla'yı, Ptolemaios (5 V 5) ve Hieroklès (680 No. 4) anmışlardır. Bu kentçik, Antalya ili Korkuteli ilçesi Bozova bucağına bağlı Fuğla/Fığla (şimdi, Çomaklı) köyünün yerinde idi (Özsait, Pisidya/1, s. 32). Pògla adının (ò'su omega ile)

Resim 40. Fığla/Çomaklı'da Belediye binası önünde sergilenen yerel buluntulardan bir yazıtlı taş.

Hellen dilinde anlamı yoktur. Kökenini, öz biçimini ve anlamını bilmiyoruz.

Çomaklı köyü, ana yol üzerindeki bucak merkezi Bozova'nın kuş uçuşu 10 km. kadar kuzeybatısındadır. Arada bağlantıyı, asfaltlanmış bir köy yolu sağlar.

Pògla, Roma egemenliği çağında 5 kez para basmıştır (Sear, s. 135, 210, 337, 395, 417).

Fığla/Çomaklı'da, Belediye binasının önünde 15-20 tane, Roma çağından kalma sütun altlığı, heykel altlığı, sütun başlığı, yazıtlı stel, bir aslan heykelinin üst parçası gibi taşlar sergilenmektedir. Bunlardan

bir yazıtlı taşın resmini sunuyorum. Bunlar çeşitli yerlerden elde edilmiş; örneğin, yenisi yapılmak üzere yıkılan bir evin o yıkılan duvarlarında sıradan yapı taşı yerine kullanılan bir tarihsel taş çıkmış, buraya getirilip konmuş. Ancak, Roma çağı Pògla'sından ayakta duran kalıntı hiç yok değil. Bunlardan bir yapı duvarı, köyün yukarıdaki, yamaca doğru sokulmuş üst kenar bölümünde sizi bekliyor. Araçla yanına kadar gidilebiliyor. Onun da resmini veriyorum.

Resim 41. Pògla/Fığla/Çomaklı. Köyün üst kenarındaki Roma yapısı kalıntısı.

13. Kantana/Kantina/Katenna/Kotenna/Gödene/Gökbel

Özel kaynakça: Ramsay, s. 467-468 No. 9.

a. Adı

İlkçağ kentinin adı, hem Kantana/Kantina biçiminde, hem de Katenna/Kotenna biçiminde geçmektedir (Ramsay, s. 468). Dikkat edilirse, bu durum bize Kadu/Katu/Kodu/Kotu (Hellen ağzında Kadys/Kotys) ile Kanda'nın aynı tanrı olduğunu da anlatmaktadır. Çünkü adın Katenna/Kotenna biçimi Kadu/Kotu adından (Karkamis kralı Katuwa'yı anımsayınız) wana takısı ile türetilmişken, Kantana/Kantina biçimi, Kanda adı ile, (Türkçedeki -sal takısının karşılığı) bu wana takısının çeşitlemeleri ana ve ina'dan türetilmiştir.

b. Yeri

Bu kent Pisidia'nın güneydoğu ucunda idi. Halkını Strabon (12 VII 1) Katenneis diye anar (Katenna adından, Hellen dilinin, -lılar anlamındaki -eis takısı ile; karş. Sardeis). Bugünkü Gödene/ Gökbel köyü yerinde olduğunu Hirschfeld saptamış ve Ramsay de (s. 468) yazmış iken, Zgusta'nın (Kleinasiatische Ortsnamen kitabında) "Katenneis halkının adını Strabon'da görmemize rağmen, Katenna diye bir yer bilinmediği için Katenneis'in bir kabile adı olduğu sanılmaktadır" demesi pek tuhaftır.

Antalya ili Kumluca ilçesine bağlı bucak merkezi Altınyaka'nın eski adının Gödene olması, TT Adlar kitabını yazarken beni yanılgıya düşürmüştü ve yazıt bulunmasıyla Kotenna olduğu anlaşılan Gödene'yi orada göstermiştim (TT Adlar, Katenna/Kotenna). Şimdi öğrenmiş bulunduğum üzere Anadolu'da iki Gödene daha vardı: Konya ili Meram ilçesi Habib bucağına bağlı Dikmeli köyünün ve Antalya ili Akseki ilçesi merkez bucağına bağlı Gökbel köyünün de eski adı Gödene'dir.

Pisidia'daki Kotenna'nın ardılı olan, son andığımız Gödene idi. O Gödene/Gökbel köyü, Akseki ile İbradı arasında orta yerden biraz güneyde kalır ve Akseki'den köye, Akseki-İbradı yolunda 7 km. ilerledikten sonra solda kavşağı bulunan 12 km.'lik bir yolla gidilir.

Burası aslında İsauria bölgesi kapsamında görünüyor; ama halkı Pisidia'lılar soyundan ya da belki daha doğrusu kültüründen olduğu için Katenna/Kotenna'nın bir Pisidia kenti sayıldığı anlaşıyor. Gerçekten, Bithynia ile Paphlagonia bölgeleri arasında da sınırı Billaios/Filyos çayı belirlediği halde, çayın batı yanında ve dolayısıyla Bithynia kapsamında kalan Teion (Filyos/Hisarönü), halkı Bithyn değil Paphlagon olduğu için bir Paphlagonia kenti sayılırdı. Keza, Phokaia, bulunduğu yer yönünden Aiolis bölgesi kapsamı içinde olan bir İon kentiydi; bunun tersine, Notion, İonia bölgesi kapsamı içinde bir Aiolos Hellenleri kentiydi.

Kotenna, birazdan sözünü edeceğimiz, Manavgat Çayı kıyısında bulunan Etenna ile karıştırılmıştır yâni 19. yüzyılın bazı araştırmacıları, örneğin ve özellikle Hirschfeld, bu ikisini aynı kent sanmıştır. Oysa 381, 431, 451 ve 879 yıllarında yapılan kilise kurultaylarına katılan piskoposları gösteren listelerde bunların her birinin kendi piskoposunun yer aldığı görülür.

c. Tarihçe ve kalıntılar

Kentin kuruluş dönemini bilmiyoruz. Kendisinin değilse bile halkının adı Strabon'da geçtiğine göre, bu yazarın zamanında yâni Augustus döneminde, kent vardı. Roma İmparatorluğunun egemenliği çağında, Selge ve ona yakın yöredeki Etenna gibi, Pamphylia Prima ili içindeydi; ancak, basılmış parası ele geçmemiştir. 879 yılındaki kilise kurultayına piskoposu katılmış olduğuna bakılırsa, o sırada varlığını sürdürmekte idi. Bunların dışında, tarihçesi konusunda bilgi edinemiyoruz.

Gödene/Gökbel, Manavgat Çayı vâdisinin orta bölümünde bulunan, çok şirin ve çağdaş bir köydür; orada yazlık dinlenme konutları çoğunlukta görünüyor. Ancak, ilköğ ve ortaöğ yerleşimi Kotenna, tam orada değildi ve bu nedenle köyde hiçbir tarihsel yapı, kalıntı vb. yoktur. Böyle olunca, Akseki-İbradı arasındaki, pek de ahım şahım olmayan yoldan ayrılıp köye uzanan 12 km.'lik, ama hep yokuş aşağıya inen (ve dolayısıyla dönüşte size pek sıkıcı ölçüde yokuş tırmandıran), üstüne üstlük pek insansız, ıssız, yer yer yoğun ormanlık yörelerden geçen, sayısız dönemeç sebebine pek yavaş ilerleyebildiğiniz yol, asfalt yüzeyli olmasına rağmen, çekilir gibi olmadıktan başka, Gödene/Gökbel'e bu zahmetli gidişin ödülü, koskocaman bir hiç'tir. Tarihsel yerleşim, Bodrum Yarımadası'ndaki en erken dönemler Leleg yerleşimlerinin erişilmesi pek zor tepe doruklarında kurulması gibi, köyün yanıbaşında heybetle yükselen tepenin doruğundadır. Ama onları göremezsiniz; benim yaptığım gibi kaliteli bir kamerada güçlü zoom kullanarak doruğun iyice yakınlaştırılmış bir resmini çekersiniz ve o resmi bilgisayara aktarıp iyice büyük boyda, A 4 kâğıdına basınca işte o zaman doruktaki duvarları görebilirsiniz. Ben bu zahmete katlanmamanız için, A 4 kâğıdı boyutunda basma olanaksızlığına rağmen, çektiğim resmi yan yatırarak karşı sayfada size sunuyorum.

Resim 42. (Karşı sayfada) Gödene/Gökbel köyü bitişiğindeki dorukta, Kotenna kalıntıları. Resmin size göre en soluna dikkat edince duvarları seçebilirsiniz.

14. Etenna

a. Adı ve yeri

Polybios'un (V 73) andığı, Melas/Manavgat Çayı yöresinde bulunan bu ilkçağ kentçığı Pisidia'nın güneydoğu uç bölümünde idi. Antalya ili Manavgat ilçesine bağlı ve ilçe merkezi kasabanın 27 km. kuzeyinde bulunan Sırtköy'de kalıntıları vardır (Mehmet Özsait, Pisidya/2, s. 130 dn. 643).

Etenna adının türetiliş öğelerini ve anlamını güvenle saptayamadım. Ad belki Adana yâni Ada-(wa)na, Ada (Ana Tanrıça) Ülkesi adının çarpıtılmış biçimiydi, Adada adıyla bölümsel yakınlığı vardı (bkz. s. 192'de Adada). Birazdan görüleceği üzere kent paraları da burada baş tanrının Ana Tanrıça olduğunu kanıtlamaktadır.

Sırtköy'e gitmek kolay değildir. Oraya ulaşmak için Manavgat'tan kuzey-kuzeybatı doğrultusuna uzanan asfalt yüzeyli köy yoluna girerek Sarılar ve Evrenleryavşı köylerini geçeceksiniz. Kuzeye ilerlemeyi sürdürürken ve Salur köyüne yaklaşmışken asfaltlanmış yüzey sona erecek, yol ikiye ayrılacak. Siz sola, kuzeybatı yakınınızdaki Salur'a giden yola değil, kuzeye uzanan yola sapıp yaklaşık bir 10 km. kadar daha, artık stabilize yüzeyli olan yolda gittikten sonra Sırtköy'e ulaşacaksınız.

Buraya kuzeyden, Beyşehir tarafından da gelebilirsiniz. O zaman, Beyşehir'den güneybatı ilerideki ilçe merkezi Derebucak'a ve oradan da güney ileriye, bucak merkezi Taşağıl üzerinden Antalya-Manavgat yoluna bağlantı sağlayan ana yolu kullanacaksınız. Beyşehir'den 50 km. kadar ileride Derebucak kasabasına varıp geçmenizden yaklaşık 30 km. sonra, gittiğiniz ana yol ikiye ayrılacak; siz İbradı'ya uğrayan solunuzdaki (doğu yandaki) yolu değil güneybatıya gideni izleyeceksiniz ve Başlar köyünden geçip bir dağ geçidi (Yaylacık Dağı denen

dağ dizisi üzerinde ve bu dizinin en yüksek doruğu olan 1984 m. yüksekliğindeki Akdağ'ın kuzey yanında) aşacaksınız; Kargı Çayı kıyısına varmanızdan hemen önce solunuzda Sırtköy'e uzanan stabilize yüzeyli yolun kavşağını görüp oraya sapacaksınız ve 10 km. kadar gidince köye ulaşacaksınız.

b. Tarihçesi ve kalıntılar

Etenna'nın Roma egemenliği çağında para bastığını biliyoruz (Sear, s. 25, 164, 263, 301, 319, 332, 344, 378, 395, 407, 433, 454). Bunlardan, s. 25'deki, Tiberius döneminde basılmış olanın arka yüzünde, *Ana Tanrıça'nın göğüs üstü (büst) görünüşü*; s. 164'deki, Marcus Aurelius'un eşi Genç Faustina onuruna basılmış olanın ve s. 263'deki, Geta döneminde basılmış olanın arka yüzünde, ayakta duran ve elinde âsâ tutan bir kadın; s. 301'deki, İmparator Elagabalus'un ilk eşi Iulia Paula onuruna basılmış olanın arka yüzünde yanyana koşan iki erkek; s. 319'daki, Severus Alexander döneminde basılmış olanın arka yüzünde, *yürümekte olan bir aslan (bilindiği üzere kartal Zeus'un, baykuş Athèna'nın, geyik Artemis'in simgesi olduğu gibi aslan da Ana Tanrıça'nın hayvanı ve simgesidir)*; s. 332'deki, İmparator Severus Alexander'in anası Iulia Mamea onuruna basılmış olanın arka yüzünde ayakta duran çıplak bir erkekle onun sağ ayağı yanibaşında bir koyun; s. 344'deki, Maximinius'un yardımcı İmparatoru (İS 235-238) Maximus onuruna basılmış olanın arka yüzünde, ayakta duran Sağlık Tanrısı Asklepios; s. 378'deki, I. Philippus döneminde basılmış olanın arka yüzünde bu İmparatorun ata binmiş durumda tasviri; s. 395'deki, II. Philippus döneminde basılmış olanın arka yüzünde, tahtına oturmuş Zeus ve ayağı dibinde kartal; s. 407'deki, Traianus Decius'un eşi Herennia Etruscilla onuruna basılmış olanın arka yüzünde, ayakta duran Apollon; s. 433'deki, Valerianus döneminde (İS 253-260) basılmış olanın arka yüzünde, oturur durumda, bir elinde yıldırım diğerinde âsâ tutan Zeus; s. 454'deki, İmparator Gallienus'un eşi Salonina onuruna basılmış olanın arka yüzünde, çıplak Dionysos, ayağı dibinde bir pars ve sol yanda

bu tanrının yoldaşı cezbe hâlindeki kadınlardan, Mainad'lardan biri görülmektedir.

Özsait, Sırtköy'de kalıntı bulunduğunu söylemekle birlikte bunların niteliği hakkında bilgi vermediği gibi, o kadar ters bir yerde bulunan Sırtköy'e gitmenin zahmetine değecek kadar ödüllendirici sayılabileceklerine de, kefil olmak şöyle dursun, imada bile bulunmuyor. Böyle olunca, hele (pek keyif kaçırıcı olan) Gödene/Gökbel gidiş gelişi sonrasında, bir de oraya gidip gelmeyi göze alamadım.

ağzında Akrokos, onun da Türk ağzında Eğrigöz edilmesi gibi. Kaldı ki, Polydörion adı, pek zorlamalı bir anlam taşıyor; “Polydörös (Polydörös, Çok-armağanlı) Yeri”; yâni, “Doğanın çok nimetlendirdiği yer”.

Kanımcı, yörenin adı, aslında, doğal olacağı üzere, oradaki göl ile bağlantılıydı ve göl kıyısındaki koruluklara işaret etmekteydi, Buldan adının aslında da olduğu üzere, “Su koruluğu, Su başındaki koruluk” anlamına geldiği sonucuna vardığım Bula/Pula sözcüğünden türetilmişti (bkz. TT Adlar kitabımızda Bula Sözcüğü, Buldan). Öz biçim, örneğin, Pul(a)-D(a)-Ura, “Su koruluğunun yüce Ada/Da’sı”, yâni “Su başı koruluğunda tapkı gören yüce Ana Tanrıça” olabilir.

Antalya ili Kaş ilçesi merkez bucağının Kılınçlı köyüne bağlı Bulamada Mahallesi’nin adında açıkça bu öğelerden kimi vardır: P(a)-Ula-Ma-(a)da, “Su başı koruluğu Ma’sına tapan halk”. Ada/Da, Ana Tanrıçanın sanlarından biri olmakla birlikte, -ada takısı, wanda/anda takısının burunsal n sesi düşmüş biçimidir (örneğin Milêtos adının aslı Milawanda, Milawada/Milada diye de söylenirdi); wanda/anda takısı ise, genelde -lı demektir ama, buradan, -halkı anlamını da ifade eder: Kadyanda, Kadys halkı; Otranda (şimdi Otranto) Adra/Odra halkı; Manda/Mada/Munda, Ma (Ana Tanrıça) halkı.

Burdur’daki Ulu Câmîi Hâmid Oğulları’ndan Feleküddin Dündar Bey’in 1300 yılında yaptırdığı biliniyor; bunu belirten kitabe, Burdur Müzesindedir (Burdur 1973 İl Yıllığı, s. 10). Ancak, Burdur adına, bildiğim kadarıyla Hâmid Oğulları Beyliği öncesi dönemden, hatta Anadolu Selçukluları döneminden kalma hiçbir tarih kitabında (örneğin ve özellikle İbn Bibî’de) rastlanmıyor. Burdur, 1331/1332’de İbn Batuta’nın Anadolu’yu dolaştığı sırada “akar suları bol, bağlık ve bostanlık küçük bir kasaba” idi; yüksek bir tepe üzerinde kalesi vardı. Dolayısıyla, o zamanda bile, kalıntıları yüzyıllar sonrasına ulaşabilecek türden yapıları olan bir yerleşim değildi. İbn Batuta’nın söz ettiği kaleden dahi günümüze görünür kalıntı ulaşmamıştır; yalnız çeşitli vesilelerle toprak

kazıldığında kale duvarlarının temel bölümlerine rastlandığı olmakta imiş (Burdur 1973 İl Yıllığı, s. 120).

2. Kuruçay Höyüğü

Özel kaynakça: Refik Duru, Kuruçay Höyük, 1978-1988 kazılarının sonuçları, TTK yayını Ankara 1994; Refik Duru'nun Kuruçay kazıları raporları (AnAr VIII s. 1; AnAr IX s. 13 ve 81; II. KST s. 47; III. KST s. 5; IV. KST s. 31; V. KST s. 67; VI. KST s. 6; VII. KST s. 23; VIII. KST c. I s. 75; IX. KST c. I s. 65); Eşref Deniz, Kuruçay Höyük kazı buluntuları üzerinde arkeobi-yolojik araştırmalar (AnAr IX s. 103-126).

Kuruçay köyü ve yakınındaki höyük, birazdan sözünü edeceğimiz Hacılar Höyüğü sebebine ün kazanan Hacılar köyü ile Burdur arasında yaklaşık orta yerde, yâni Burdur'dan güneybatı ileriye ulaşım sağlayan ana yol üzerinde, Burdur'un yaklaşık 15 km. sonrasında, Burdur Gölü'nün güneydoğu ucundaki kıyısından 4 km. içeridedir. Höyük, yuvarlağa yakın biçimdedir, çapı yaklaşık 80 m.'dir. Höyük kuzeyindeki arazi, Burdur Gölü'ne kadar ılımlı bir eğilimle alçaldığı için, o yönden bakınca höyük çok yüksekmiş gibi görünür; oysa höyük üstü düzlüğü, höyük altı ana toprak düzeyinden yüksekliği, yâni höyüğün kendi yüksekliği ancak 10 m. dolaylarındadır. Bu alan, deniz (dikkat edelim: Burdur Gölü değil) düzeyinden 960 m. yüksekliktedir.

Kuruçay höyüğü kazılarını, aşağıda sözünü edeceğimiz Hacılar Höyüğü kazılarından hayli zaman sonra, 1978 yılı kazı mevsiminden başlayarak, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Refik Duru yönetmiştir. Höyükte, erken kalkolitik çağ, geç kalkolitik çağ ve ilk (erken) tunç çağı yerleşmelerinin kalıntı tabakaları saptandı. Daha altta neolitik çağla ilgili buluntulara rastlanmış ise de, bunlar önemsiz sayıda ve niteliktedir.

3. Hacılar Höyüğü

Özel kaynakça: Refik Duru, Hacılar'ın en eski kültürleri gerçekten çanak-çömleksiz neolitik miydi ? (AnAr c. XIII s. 1-9); Refik Duru, Hacılar nekropolünü arama çalışmaları (IV. ArST s. 335-338); James Mellaart, Earliest Civilizations of the Near East, Thames and Hudson, London 1965, s. 102-114; James Mellaart, Hacılar Höyüğü kazılarının raporları (1957 kazısı: TAD c. VIII/1, 1958, s. 17-18; 1959 kazısı: TAD c. IX/1, 1959, s. 23-24 ve AS c. 10, 1960, s. 83-104; 1960 kazısı: TAD c. X/I, 1960, s. 67-68 ve AS c. 11, 1961, s. 39-75; 1961 kazısı: TAD XI/1, 1961, s. 29-34); Hasan Tahsin Uçankuş, Arkeoloji adlı çok ayrıntılı kitabında s. 260 vd.

Resim 43. Hacılar Höyüğü'nden çıkarılmış olduğu sanılan bir kap. British Museum'da.

Bu höyük Burdur'un 25 km. batısında, Burdur'dan ilçe merkezi Yeşilova'ya (oradan da, Denizli'ye) uzanan ana yol üzerinde, Hacılar köyünün 1.5 km. batısında idi. Yassı ve yuvarlak biçimdeydi, çapı 150 m. kadar; kendini çevreleyen araziden yüksekliği de 1.5 m. kadar idi. Yeni taş çağı ve bakır-taş çağı buluntuları vermişti. Buradaki kazı, 1957-1960 arasında, James Mellaart yönetiminde, Ankara'daki İngiliz Arkeoloji Enstitüsü adına yürütülmüştü. *Höyükten bugün eser kalmamıştır, çünkü orada (devletin görevlendirdiği o köyün yerlisi bir bekçinin varlığına rağmen) elbirliğiyle kaçak kazı yürüten Hacılar köyü yerlileri sonunda höyüğü yok etmişlerdir* (bunu bilmeyerek köye gitmek ve höyüğün nerede olduğunu sormak gaffetine düştüğünüzde, asık suratla verilen, üstelik utançlı değil öfkeli bir "Burada höyük möyük yok!" yanıtını alacaksınız). Mellaart'ın kazı buluntularıyla ilgili raporları hem TAD'de, hem de AS'de (Anatolian Studies'de) yayınlanmıştır.

Buradaki yerleşimin varlığı binyıllar boyunca sürmüştü ama, Anadolu insanının yazı kullanmaya başlamasından pek çok önce sona ermişti. O nedenle kazılarda yazılı belge bulunamamıştır; kent insanların inançları, günlük yaşantısı, araç gereç yapım teknikleri üzerine kazı buluntuları sayesinde bir hayli bilgi edinmişsek de kentin ve halkının tarihi konusunda hiçbir şey bilmiyoruz, hatta gerek bu Hacılar Höyüğü'ndeki gerek komşu denebilecek bir yerdeki Kuruçay Höyüğü'ndeki bununla çağdaş yerleşimin adını belirleyemiyoruz. İÖ 7., 6. binyıl Pisidia insanları kuşkusuz sadece işaretlerle anlaşıyor değişimleri ve diller çoktan ortaya çıkmıştı; henüz gelişmelerinin ilkel aşamasında ve sözcük dağarcıkları pek kısıtlı da olsa, kullanılmakta idiler. Bunu, şu sebepten güvenle söylüyoruz:

Gerek sosyal yapıda gerek teknoloji dallarında gelişme, bileşik faiz hesabında olduğu gibi, katlanarak gider ve bu yüzden zaman ilerledikçe gelişmenin yarattığı değişikliğin göze çarpıcılığı (diğer söyleyişle, gelişme hızı), artar. Örneğin insanlığın son yüzyıl içinde tıp biliminde ve sanayi üretimi teknolojilerinde gerçekleştirdiği gelişmeyle "aldığı mesafe", daha önce ancak üç beş yüzyılda; ondan önce de bunun bir-

kaç katı zamanda alınabilmişti. Böylece, tarih çağlarının ilk dönemlerinde, gelişme pek ama pek yavaştı. Diyelim, silâh yapımı teknolojisi konusunda insanlık İS 10. yüzyılda, binbeş yüz yıl daha önceki duruma göre pek az ilerleyebilmişti; hâlâ ok-yay ve kılıç-kalkanla, mancınıkla savaşıyordu. Tarih öncesi dönemlerde ise gelişme hızı elbette bundan bile azdı; örneğin insanlığın işlenmiş taştan âletler yaptığı çağ yâni yeni taş çağı ya da cilâlî taş çağı binyıllar boyunca sürdü, ancak bu kadar zaman sonra bakırın ve alaşımlarının (en çok da tunç'un) kullanıldığı tunç çağı'na geçildi, hatta arada yine çok uzun süren bir geçiş dönemi olarak bakır-taş çağı yaşandı. Böyle olunca, İÖ 2. binyılda, kullandığı dilleri artık hayli geliştirmiş olduğunu bize ulaşan yazılı belgelerden öğrenebildiğimiz insanlık, o konuda öylesine bir gelişme aşamasına birkaç yüzyılda hatta birkaç binyılda gelmiş olamazdı. İnsanların birbiriyle anlaşmak için çıkardığı seslerin kelimelere dönüşmesi ve kelime sayısının da hiç değilse bir iki yüzü bularak ortaya bir dil çekirdeğinin çıkması ne zaman gerçekleşmiştir, bilemeyiz; ama az önce belirttiğimiz gerekçeyle, cilâlî taş çağında artık ilkel yerleşimlerde bir arada yaşamaya başlayan yâni toplumsal yaşama geçen insanların, pek ilkel aşamada bulunuyor da olsa, dil kullandığına kesin gözüyle bakabiliriz. Bir dilde en önce geliştirilmesi, çoğaltılması gereken sözcük türleri adlar ve sıfatlardır. Bu arada, yerleşimlerden söz edilirken hangi yerleşimin kastedildiğinin açık seçik belirtilmesi için yerleşimleri bir adla anmak gereksinmesinin öncelikle ortaya çıkmış olacağı da besbellidir.

Sonuç: Hacılar höyüğündeki ve Kuruçay höyüğündeki yerleşimlerin elbette kendi halkınca ve yöre halkınca kullanılan birer adı vardı; ama bu adları saptayamıyoruz.

Höyükte, Troia'da ve daha nice kalıntı alanında görüldüğü üzere, her biri kendine özgü kültür özellikleri gösteren ayrı ayrı çağlardan kalma, birbiri üstüne yığılmış kalıntı tabakaları saptandı. Bunların, en alta, ana toprak üzerine geleni, neolitik çağın akeramik (keramiksiz; yâni

henüz çanak çömleğin yapılmadığı, kullanılmadığı) dönemindendir. İÖ 7. binyıla tarihlenen o tabakada, kerpiç evlerin, o zamana kadar bilinen en eski örneklerine rastlanmıştır¹. Keramiksiz neolitik tabaka üzerinde, eski neolitik (erken neolitik) dönem katları devam eder. Bu dönemde, Hacılar Höyüğü kentçiğinde oturan insanların köpeği evcilleştirdiği, yerleşik yaşamda tarım üretimiyle uğraştığı saptanmış ve o dönem uygarlığının çanak çömlek gibi bazı yapıtları bulunmuştur.

Daha üstte, geç neolitik çağ yerleşmeleri kalıntılarından oluşan tabakalar vardır. Radyo karbon yöntemiyle yapılan kesin sonuçlu tarihlemeye, bu çağın Hacılar Höyüğü kentinde, İÖ 6. binyılın ilk yarısında, İÖ 5700 dolaylarında yaşandığı anlaşılmıştır. O tabaka kalıntıları arasında, bilinen en eski Ana Tanrıça heykelcikleri (idol'leri), bol sayıda olarak ele geçmiş ve Ana Tanrıça tapkısının Mesopotamia'dan Anadolu'ya geçtiği sanısının yanlışlığı, Anadolu'da Ana Tanrıça tapkısının Mesopotamia uygarlıkları çağından binlerce yıl öncesine uzandığı kesinlikle kanıtlanmıştır.

En üstte, kalkolitik (taş gereçlerin yanı sıra madenin, özellikle bakırın ve alaşımlarının kullanılmaya başlandığı) çağ yerleşmelerinin kalıntılarından oluşan tabakalar vardı. Kent, bu çağda, surla çevrilmiştir. Ev duvarları ve tavanları sıvalıydı. Tek odalı evlerin ortasında ocak ve fırın yer almaktaydı. Çanak çömlek yine elde yapılmakla birlikte (çünkü çömlekçi çarkı henüz bulunmuş değildi) gelişmiştir ve burada, çömlekler vb. üzerine krem rengi bir boya vurulduktan sonra kırmızı ya da kahverengi kalın çizgilerle süslemeler yapılmaktadır. Kazılarda ortaya

1 Az sonra Konya'nın Çumra ilçesindeki Çatalhöyük kazısı buluntularının, içerdikleri ışınım veren karbon (radyokarbon; buna Carbon 14, C 14 de denir) bakımından yapılan laboratuvar ölçümlerinin verdiği, pek küçük yanılığ payına yer bırakan, dolayısıyla güvenilir nitelikteki sonuca göre, aynı döneme hatta biraz daha eskiye uzandıkları, İÖ 6500-İÖ 5800 arası yüzyıllardan kalma olduğu saptandı. Ardından, Diyarbakır ili Ergani ilçesi merkez bucağına bağlı Hilar (şimdi, Sesveren Pınar) köyünün kuzey yakınında, Dicle'nin kollarından Boğazçay kıyısındaki Çayönü Höyüğü'nde 1964 yılında başlayan kazı çalışmaları, oradaki ilk kalıntı tabakasının İÖ 7250-İÖ 6750'ye uzandığının ve dolayısıyla Çatalhöyük'tekinden de eski olduğunun saptanmasına yol açmıştır.

çıkarılan dokumacılık gereçleri ve dokunmuş kumaş kalıntıları, dokumacılığın da başlamış olduğunu göstermiştir. Bu dönem tabakasında, kalça ve göğüs yuvarlakları abartılmış çıplak Ana Tanrıça heykelcikleri (idol'leri) bulunmuştur.

4. Malgastara

Bu ilkçağ kentçiği, Burdur ili merkez ilçesi merkez bucağına bağlı Lengüme (şimdi, Günelan) köyünün yerinde idi (Burdur 1973 İl Yıllığı, s. 110). Adı, biraz ileride göreceğimiz Malgasa kentinin adı içinde de geçen, anlamını belirleyemediğimiz Malga ögesi ile, “akıntı” (buradan: akarsu, dere, çay) anlamındaki Astra’dan türemiş görünüyor (bkz. TT Adlar kitabımızda Asta/Astra). Demek ki, Malga Deresi anlamındadır. Tam oradan, şimdi (çay kıyısındaki) Askeriye köyü dolayısıyla Askeriye Çayı denen çay geçer.

Yerleşimin ardılı olan köyümüzün adı Lengüme’ye gelince; bunun sonundaki Güme’nin, Hellen dilindeki, “köy, -köyü” anlamına gelen komē’den bozma, onun Türk ağzındaki çarpıtılmış biçimi olduğu biliniyor. Ancak, baştaki Len- bölümünün aslı ve anlamı neydi, saptayamadım.

Lengüme/Günelan, Burdur ile Isparta arasında çok kestirme bir doğal yol üzerinde olmakla birlikte o yolu Karayolcularımız henüz asfaltlamadığı için köy biraz sapada kalmış durumdadır. Oraya gitmek için Burdur’dan güneydoğuya ve sonra güneye, ilçe merkezi Bucak üzerinden bağlantı sağlayan yola girecek, sadece 5 km. kadar gidecek ve solda göreceğiniz asfaltlanmış köy yoluna sapacaksınız; 4 km. sonra Günelan köyünde, onun 2 km. sonrasında da Halıcılar köyünde olursunuz.

Günelan’da üç taşıma tarihsel taş gördüm. Birincisi, köy çeşmesi-nin yalak taşı edinilmiş, Roma çağından kalma bir çocuk lâhdinin tekne bölümü idi. İkincisi, köy kahvesi girişinin girene göre sol yanında

bulunan Dor türü bir sütun parçasıydı ki Roma çağında üzerine yazıt işlenerek, bir de yaprak motifi kondurularak, mezar taşı işleviyle kullanılmıştı. Üçüncüsü, köyün 1893’de bir Rum usta tarafından yenilenmiş câmiinin duvarındaki, tersine konmuş, yine Roma çağından kalma bir yazıttı; aynı câmiin duvarlarında, yazısız kabartmasız birkaç tarihsel taş daha vardı. Ancak köylüler, bu taşların köy içinden değil, 2 km. kuzeydoğusunda bir dağ yamacından çıktığını söylüyorlar; demek tarihsel yerleşim orada imiş.

5. Sala

Bu ilkçağ kentçığının Burdur’dan 10 km. doğu ileride bir doğal geçitteki Halıcılar köyü yerinde bulunduğunu, orada ilkçağ kalıntıları olduğunu da Burdur 1973 İl Yıllığı’ndan (s. 110) öğreniyoruz. Anadoluda bir Sala kenti daha vardı; o dahi (Xerxès’in İÖ 481’de Sardeis’e gelirken izlediği, Alaşehir’den de geçen) bir doğal vâdi yolunda idi. Zaten Sala adı bu topografik konumu anlatır: Swa-(e)la, Güzel-Geçit. Bu konuda ve diğer Sala kenti konusunda bkz. TT Adlar kitabımızda Sala, No. 1. Pisidia’daki Sala’nın içinde bulunduğu doğal geçit, biraz önce sözünü ettiğimiz Lengüme/ Günalan köyünün içinde bulunduğu, Burdur-Isparta arası kestirme gidiş sağlayabilecek (ama Günalan-Gelincik köyleri arası yol asfaltlanmadığı için şimdi bu işlevle kullanılmayan) doğal geçittir ve Halıcılar Köyü, Lengüme/Günalan’ın 2 km. güneyindedir; sizi Günalan’a getiren asfaltlanmış köy yolu güneye kıvrılıp Halıcılar’a ulaşır ve asfalt yüzey rahatlığı orada biter.

Roma egemenliği çağında Malgastara gibi Sala da para basmamıştı; demek, yönetim örgütü açısından kent mertebesinde değillermişti.

Halıcılar köyünde görünür hiçbir ilkçağ ya da Bizans çağı kalıntısı yoktur, bilinmemektedir. Yalnız köyün 1318/1902 yapımı câmiinin ön yanında sütun gibi kullanılmış direklerin dibinde dayanak taşı işleviyle tarihsel taşlar kullanılmıştır; bunlardan biri yazılıdır.

Resim 44. Lengüme/Günelan. Köy çeşmesinin yalak taşı yapılmış Roma çağı lâhdi.

Resim 45. Halıcılar. Köy câmii önündeki direk altında bulunan yazılı taş.

6. Moatra

Bu ilkçağ kenti, Burdur ili merkez ilçesi merkez bucağına bağlı Bereket köyünün yerinde idi (Burdur 1973 İl Yıllığı, s. 110). Adının aslının Modra adıyla aynı kökenden geldiği, Ma/Mo'nun (Ana'nın) Adra/Odra'sına (Erkeğine) işaret ettiği açıktır; Bergama kuzey yakınındaki Madra Dağı'nın adı da bunların çeşitlemesidir; Milâs yanıbaşındaki Sodra Dağı'nın adı ise biraz farklıdır: Swa-Adra, Kutsal Adra (yahut, Kutsal'ın Adra'sı/Erkeği).

Burdur'un kuş uçuşu 20 km. kadar güneyindeki Bereket köyü biraz ters bir yerdedir; ana yollar üzerinde değildir. Yine de, oraya sizi götürecek olan köy yolu, haritalara bakarsanız asfalt yüzeylidir. Önce, Burdur'dan güneydoğuya ve sonra güneye, ilçe merkezi Çeltikçi üzerinden, ulaşım sağlayan ana yolu izleyeceksiniz. Çeltikçi'ye gelince, oradan başlayarak izleyeceğiniz, sözünü ettiğim, asfalt yüzeyli köy yoludur. Çeltikçi sonrasında, yaklaşık 5 km. kadar, düzgün asfalt yolda gidecek ve Bağsaray (eski Arvallı) köyüne varacaksınız. Bundan sonra yolun sözde asfalt yüzeyi o kadar bozulmuştur ki, inat edip 5 km. kadar ilerledikten sonra pes deyip Bereket'e ulaşmadan dönmek zorunda kaldım; yolun durumu (Mayıs, 2005), sorumluları için bir yüz karası idi.

Bağsaray'da ilginç şeyler öğrendim. Köyün eski adı Arvallı Hellenleşme öncesi döneme dayanır; bu konuda TT Adlar kitabımıza bakınız. Köyde ve yakın çevresinde ilkçağ mimarlık yapıtlarının parçaları, yazıtlar vb. zaman zaman çıkmaktadır. Belediye parkının girişinde bunlardan birkaçı sergileniyor. Bağsaray Belediyesi mensupları Bağsaray'ın kendisinde herhangi bir tarihsel yapı hatta yazıtlı kabartmalı taş vb. görmemişler, bilmiyorlarmış.

7. Tymbrianassa/Tymbrianassos

Bu adın Hellen dilinde anlamı yoktur; ad Anadolulu bir dilden gelmedir. Sonundaki assa ögesinin Luvi diliyle ardılı dillerde “yerleşim” (buradan: köy, kasaba, kent; -köyü, -kasabası, -kenti” anlamında olduğunu biliyoruz, ancak baştaki, Tymbriana biçimine bürünmüş bölümün aslını ve anlamını güvenle belirleyemiyoruz.

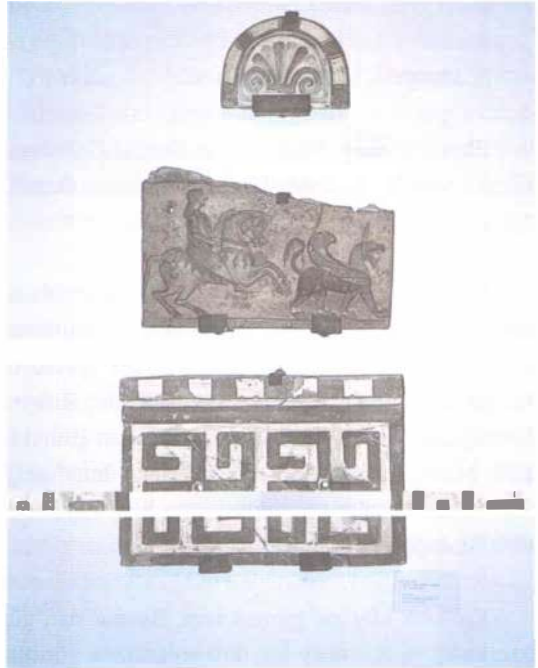
Ramsay (s. 148 No. 28. s. 188 No. 21, s. 491) bu Pisidia kentinden söz etmiş, ancak yerini saptayamamıştı. Sonradan, kentin bulunduğu yerin, Burdur ili merkez ilçesine bağlı Düğer köyünün batı yakınında; Hacılar köyünün 10 km. batısında, Yaraşlı/Yarışlı Gölü’nün doğu kıyısındaki bir yarımada üzerinde olduğu anlaşıldı.

Resim 46. Üzerinde Tymbrianassos yerleşiminin bulunduğu yarımadağa ileriden bakış.

Oraya gitmek için, Hacılar köyünde, Tefenni yolundan ayrılacak ve ilçe merkezi Yeşilova'ya uzanan yola sapacaksınız; 4 km. sonra Düğer köyüne gelirsiniz ve yolculuğu sürdürünce birkaç km. sonra Yaraşlı/Yarışlı Gölü'nün kuzeydoğu kıyısına ulaşır, sözünü ettiğimiz yarımadaçığı solunuzda görürsünüz.

Bu alanda, Pisidia yöresinin klâsik çağlar arkeolojisine ilişkin en eski buluntular elde edildi. Bilimsel kazı ile değil, köylülerin yürüttüğü kaçak kazılarla ortaya çıkarılan buluntuların bir bölümüne devletçe el konabilmiş ve bunlar, Hellen tarihinin arkhaik çağı süregiderken, İÖ 6. yüzyılın son çeyreğinde Tymbrianassos'da Phryg özellikli diye nitelenen bir sanat tekniğinin ağır bastığı güçlü bir yerli kültürün egemen olduğunu kanıtlamıştır. Müzelerimizin el koyabildiği buluntuların en önemlileri, terra cotta (pişirilmiş toprak daha doğrusu kil'den) yapılmış kaplama ve süsleme levhalarıdır.

Resim 47.
Tymbrianassos
kalıntıları alanında
bulunmuş resimli
levhalar, 1982'de
İstanbul'da Anadolu
Medeniyetleri
Sergisi'nde.

Bunlar, görkemli bir yapıyı doğa koşullarının, yangının verebileceği zarara karşı korumak için, yapı duvarları yüzeyine konmuşlardı. O yapının, bir tapınak olabileceği düşünülüyor. Levhalar üzerindeki resimlerin, örneğin Pazarlı Höyüğü buluntusu Phryg yapıtlarındakilere (bkz. Bu dizide çıkan Phrygia kitabımızda resim 21) benzerliği dolayısıyla, bazı bilgi kaynaklarımız, resimlere “Phryg karakterli” diyorlar. Oysa, Lydia başkenti Sardeis’deki kazıları yönetmiş Hanfmann’ın yayınları incelendiğinde; o resimlerin İÖ 6. yüzyıl Lydia yapıtı resim, kabartma ve heykellerdeki karaktere de en az bir o kadar yakınlık gösterdiği görülür.

Yerleşimin tarihçesi üzerine bilgimiz yoktur. Burada hangi yüzyıl da artık oturulmaz olduğunu da bilmiyoruz.

8. Malgasa ve 9. Lysinia

İlkçağ kentçisi Malgasa’nın Burdur Gölü batı yanında, şimdiki Kavacık köyünün yerinde olduğunu Mehmet Özsait’ten (Pisidya/1, s. 58) öğreniyoruz.

Malgasa adının sonunda, Luvi diliyle ardılı dillerin “Yerleşim, köy, kasaba, kent” anlamlarındaki assa sözcüğünü tanıyabiliyoruz. Ancak, daha önce Malgastara kentçisinin adı içinde de başta gördüğümüz Malga’nın anlamı neydi, bilmiyoruz. Bu, Bithynia’da karşılaşmış bulunduğumuz (bkz. şimdiki diziden çıkan Bithynia kitabımızda s. 217-220) Malagina adındaki kök bölüm (yâni, “-sal, -ülkesi” demek olan wana/ana takısının çeşitlemesi -ina bir yana konduğunda kalan bölüm) olan Malag(a?) nın kısaltması olabilir.

Kavacık köyüne gitmek için, Burdur’dan güneybatıya uzanan yol üzerinde, ya Kuruçay köyünü solunuzda gördükten az sonra sağdaki

kavşakta başlayan ve Burdur Gölü güneybatı yanını dolanan asfalt yüzeyli köyler yoluna gireceksiniz, ya da Hacılar köyündeki yollar kavşağında kuzeybatıya uzanan asfalt yüzeyli bir bağlantı yoluyla o yola ulaşacaksınız. Her iki şıkta, gölün güneybatı ucu yakınındaki Yazıköy'den geçeceksiniz. Bu köyün Burdur'dan uzaklığı, aşağı yukarı, Hacılar köyünün Burdur'dan uzaklığına eşittir yâni 25 km. kadardır. Yazıköy'den sonra gölü sağ yakınınızda görerek 4 km. kadar gidecek, sonra yollar kavşağında gölden uzaklaşıp sola doğrulan yola sapacak ve Yazıköy'ün 12 km. kadar sonrasında Kavacık köyüne varmış olacaksınız. Böylece, Kavacık köyü Burdur'dan (yol üzerinden) yaklaşık 37 km. mesafededir.

Yolda, göl kıyısından ayrılma yerindeki kavşağı unutmayın; orada kuzeybatıya yönelen yola sapmayıp kuzeye uzanana girse idiniz 2 km. sonra Karakent köyüne gelecektiniz ve Mehmet Özsait'in (Pisidia/1 s. 58 ve orada dn. 26) söz ettiği Lysinia kenti alanındaki kalıntıları (mezarlardan ibarettir), bu köy yakınında, göle uzanan Üveyk Burnu üzerinde İlyas Tepesi'nde görebilecektiniz. Lysinia adının anlamını saptayamadım; hepsi Pisidia'da yahut Phrygia'nın Pisidia'ya yakın bölümlerinde karşımıza çıkan Lysianassa, Lysias, Lysis adlarının da (bunlar için TT Adlar kitabımıza bkz.) anlamı belirlenememiştir.

Malgasa ve Lysinia kentçiklerinin tarihçesi hakkında bilgimiz yoktur. Bunlardan ikincisinin Roma egemenliği çağında iki kez para bastığını biliyoruz (Sear, s. 247, 273). Birinci para, Caracalla döneminde (İS 198-217) basılmıştır, önyüzünde bu İmparatorun başının sağdan görünüşü; arka yüzünde önden görülen, ayakta, sol eliyle âsa tutan ve yanlarında birer aslan bulunan Kybele kabartması vardır. İkinci para, Caracalla'nın kardeşi ve öldürerek ortak-İmparator durumuna son verdiği Geta onuruna basılmıştır; önyüzünde onun başının sağdan görünüşü; arka yüzünde ayakta duran tanrı Mên kabartması bulunmaktadır.

10. Kormasa

Özel kaynakça: Titus Livius, XXXVIII 15; Mehmet Özsa-
it, 118-119; Veli Sevin, s. 156.

Bu Pisidia kentçığının adı Ptolemaios'da (5 XV 4) Kormasa, Ti-
tus Livius'da yine öyle yalnız K'nin Romalı yazımı gereğince C ile
gösterilmiş biçiminde, Cormasa (Penguin Classics dizisinde yayınlanan
Henry Bettenson'ın İngilizce çevirisinde s. 348'de her nedense Coma-
sa!), Polybios'da (XXI 36) Kyrmasa'dır (Penguin Classics dizisinde
çıkan Ian Scott-Kilvert'in İngilizce çevirisinde ise bu İngiliz centilme-
ni, Doğu Akdeniz'de ve Anadolu'da geçen tarihsel olayları önemsiz ve
ilgiye değmez telâkki buyurduğundan, Polybios'daki 19., 20., 21., 22.,
23. kitapların tümünü çevirisi dışında bırakmıştır).

Kormasa adı, Luvi dilinden ya da onun İÖ. 1. binyıldaki yerel ardılı
Pisidia dilindendir, Korma Yerleşimi (kenti) demektir. Anlamını güven-
le belirleyemediğim Korma sözcüğünü ise bir Lykia kentinin adı olarak
da görürüz; bu kent Antalya iline bağlı ilçe merkezi Kumluca'nın kuzey
ilerisinde, Alakır Çayı vâdisi iç bölümünde idi.

Kentçığın tarihçesi hakkında, İÖ 189 yılında çapulcu Galat'lar üze-
rine sindirme seferine çıkma bahanesiyle kendisi Batı Anadolu'da bir
haraç devşirme seferi yapan Romalı Consul (bir yıllığına başkomutan)
Manlius Vulso'nun buraya da uğramış bulunduğu dışında bilgimiz yok-
tur. Kentin adı, Ramsay'in verdiği Pisidia piskoposlukları listelerinden
hiç birinde geçmez.

Kormasa'nın yeri, dolayısıyla kalıntıları konusunda görüş ayrılı-
ğı vardır. Özsait, herbiri "ayrı telden çalan" eski yazarların (Ramsay,
Hirschfeld, Radet, W. Ruge; hatta Ramsay, önce başka sonra başka
telden çalmıştır) görüşlerini aktardıktan sonra, George E. Bean'ın Bo-
ğaziçi köyünde bulduğu bir yazıta dayanarak, Kormasa'yı, yakındaki

Eğneş/Çallica köyünün hemen güney-batısında bulunan kalıntılar alanına lokalize ettiğini belirtiyor. Kendi görüşünü şöyle açıklıyor: “İşaret ettiğimiz dışında, şehire ait hiçbir yazıt ve sikke bulunmamıştır. Belirttiğimiz gibi, bulunan yazıt da Cormasa’yı kesinlikle lokalize edecek durumda değildir [çünkü, yazıtta açıklanan yalnızca, Iulius’un Cormasa yerlerinden olduğudur]. Fakat yeni bir belge bulunana kadar bu en uygun lokalizasyon olacaktır”.

Sözü geçen Eğneş/Çallica köyüne, Burdur’dan güneybatıya uzanan ana yol üzerinde Karaçal Barajı güneybatı ucunu (Boğaziçi köyü oradadır) geçmenin 2 km. sonrasındaki stabilize yüzeyli yahut 4 km. sonrasındaki asfalt yüzeyli yoldan 2 km. batıya gitmekle ulaşılır. Özsait orada köy dışındaki kalıntıları incelemiştir; bunlardan hiçbirinin Hellenistik döneme tarihlenemeyeceğini (hepsinin Roma döneminden kalma olduğunu); ilkçağ kentinin, yayılma alanı geniş olmakla birlikte “ağır bir tahribat geçirmiş” bulunduğunu yâni kalıntıların pek kırık dökük olduğunu belirtiyor. Ören alanından getirilmiş bir iki tarihsel taş, köy içinde görülmektedir; örneğin muhtarlık avlusundaki Atatürk büstünün kaidesi öyle bir taştır, güneye bakan cephesinde hilale benzer, belki tanrı Men simgesi bir kabartma vardır. Ayrıca, köyde Osman Akça’ya ait evin köşesinde kullanılmış, Hellen dilinde bir Roma çağı yazıt taşı görülmüyor.

Buna karşılık Veli Sevin, oradaki kalıntı alanını Hadrianopolis’in yeri saymakta; Kormasa’yı Karacaviran/Karacaören köyüne lokalize etmektedir. Bu köy, Burdur’dan güneybatıya uzanan ana yolda Hacılar’ın güney yakınındaki Karaçal Barajı’nın doğu kıyısından 10 km. kadar ileridedir. Oysa oradaki kalıntılar alanı, Özsait’e göre tam tersine Hadrianopolis’indir. DBR (Doğan-Burda-Rizzoli) AŞ’nin İstanbul’da 2004’de yayınladığı Türkiye Coğrafya Atlası ise Karacaören köyündeki kalıntıları ilkçağ kenti Mallos’un yeri diye işaretlemekte; Kormasa’nın yeri olarak da, Bean’ın “Iulius, Cormasa arazisi içindedir” diyen yazıtı bulduğu Boğaziçi köyünün yanbaşıını göstermektedir. Bu köyün (Boğaziçi’nin) içinde, bir elektrik direği dibinde, kabartmalı ve Lâtince

yazıtlı bir taş gördüm; ayrıca köyün doğu çıkışında eni konu görkemli bir Roma çağı köprüsü bulunmaktadır.

11. Polyetta

Özel kaynakça: George E. Bean, AS c. 9, 1959, s. 97; Mehmet Özsait, s. 129 dn. 633; Veli Sevin, s. 155.

Polyetta adının Hellen dilinde anlamı yoktur. Troketta vb. adlar gibi, Anadolu kökenli bir adın Hellenleşme döneminde çarpıtılmış biçimi olduğu anlaşıyor. Aslını ve anlamını saptayamıyoruz. Bu ilkçağ kentinin adı Ramsay’de hiç geçmiyor ve tarihçesi hakkında bir şey bilinmiyor. Yerinin, Burdur ili Yeşilova ilçesi merkez bucağına bağlı Bademli köyünün şimdi kapladığı alan olduğu sanılmaktadır. Bademli köyüne de, Burdur’dan güneybatıya uzanan ana yol kullanılarak gidilir. Bu ana yol üzerindeki ilçe merkezi Karamanlı’ya varmadan yaklaşık 10 km. önceki sapakta sağa döneceksiniz ve 4 km. kuzeybatı ilerde köye varmış olacaksınız. Köy, Bademli Deresi kıyısındadır. Güneybatı yakınında, ana yolun neredeyse yanbaşıda olan Kağılcık köyü bulunur; o yandan gelerek de Bademli’ye ulaşabilirsiniz.

Orada tarihsel kalıntı yoktur, yalnız köy içine dağılmış üç beş tarihsel taş görülmektedir. Kağılcık köyü içinde ise böyleleri pek çok daha fazla sayıda olarak göze çarpıyorlar. Buna bakılırsa Polyetta’nın lokalizasyonu için Kağılcık, daha güçlü bir adaydır.

12. Olbasa

Özel kaynakça: Ptolemaios, 5 V 7; Hierokles, 681 No. 1; W. Ruge, RE Olbasa maddesi; Mehmet Özsait, Pisidya/2 s. 138-139 ve orada dn. 689-692’deki kaynakça; Veli Sevin, s. 155.

a. Adı

Olbasa adının kökeni, Luvi dilidir. Ad, öz biçimini ve anlamını bilmediğimiz, Hellen ağzında Olba biçimine bürünmüş bir sözcüğe, “yer-

leşim, köy, kasaba, kent” anlamlarındaki assa sözcüğünün eklenmesiyle türetilmiştir, “Olba kenti” demektir. Pisidia’daki Olbasa’yı Ptolemaios (5 V 7) anar. Güney Lykaonia’da, Toroslar üzerinde bulunan İsaoria bölgesindeki adaşı için bkz. Ramsay, s. 371 No. 10.

b. Tarihçesi

Pisidia’daki Olbasa, erken Hellenistik çağda kuruldu. Kenti Augustus, olasılıkla İÖ 6’da, bir Roma kolonisi hâline getirmişti ve yerleşim Colonia Olbasena adını almıştı. Roma egemenliği çağında para basmıştır (Sear, s. 292, 319, 332, 337); daha eski döneme ait herhangi bir parası yoktur veya bulunamamıştır. Bunlardan I. Maximinus döneminde (İS 235-238) basılmış olan sonuncu paranın arka yüzünde, ön cephesinde iki sütun bulunan bir tapınak ve sütunların arasında da oturmuş durumda Aphrodite tapkı heykeli kabartması görülmektedir. Demek ki kentte böyle bir tapınak vardı.

Olbasa tarihçesi üzerine bilgimiz bundan ibarettir.

c. Kalıntılar

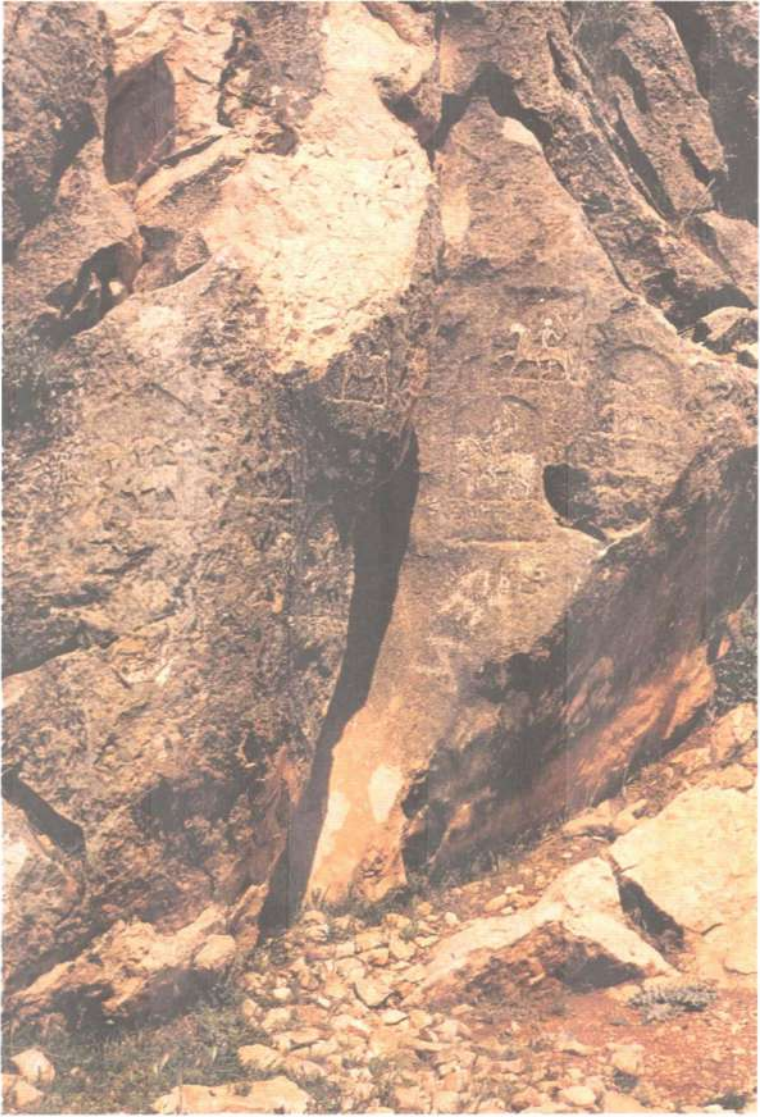
Bunun kalıntıları, Burdur ilinde Kemer ilçesine bağlı Belenli köyü yakınında, Lysis/Bozçay vâdisine bakan bir tepe üzerinde bulunmuştur. Kemer kasabasına, Burdur-Tefenni arası yaklaşık orta yerde (Karaçal Barajı gölünün güneybatı köşesi yakınında) ana yoldan ayrılan, ana yol standardında, yaklaşık 25 km.’lik bir bağlantı yoluyla gidilir. Bundan sonra yararlanacağınız, güneybatıya giden köy yolu da asfalt yüzeylidir; o yol 6 km. kadar ileride Yakalar köyüne gelir, bir dikaçı dönüşüyle kuzeybatıya doğrulup gitmeye başlamanızdan sadece 1.5 km. kadar sonra solunuzda Belenli köyüne giden yolun (o da asfalt yüzeylidir) kavşağını görür, ona sapar ve 2 km. sonra Belenli’de olursunuz.

Kalıntılar arasında bir yapıyı, Özsait, tapınak diye niteliyor. Bu belki, biraz önce sözünü ettiğimiz Aphrodite tapınağı idi. Kent kalıntıları

alanı, özellikle akropolis, günümüze hayli tahrip ve talan edilmiş, dağılmış durumda gelmiştir.

Pisidia'nın güneybatı ucundaki yerleşimler üzerine incelememiz burada son buluyor; birazdan, çok görkemli kalıntıları olan, hayranlık uyandırıcı buluntuların elde edildiği Sagalassos'u incelemeye başlayacağız. Ancak, güneybatı uç Pisidia'dan ayrılma öncesinde, Tefenni'nin yanıbaşındaki ve ayrıca çok yakınında, Yuvalak köyündeki kaya kabartmaları üzerine bilgi verelim.

Tefenni'nin ilkçağ tarihçesi ve hatta Bizans çağı tarihçesi üzerine hiçbir şey bilinmiyor. Ramsay, adının Hellen dilinde Stephanè (=Çelenk) sözcüğünden bozma olduğu kanısındadır. Ben başka bir olasılığın da varlığı ve adın aslının Anadolu Tebenna, geç dönemde Tebennè (è'si ı ile) iken Rum ağzında Tevenni diye söylenen bu adın Tefenni'ye dönmüş olabileceği kanısındayım (TT Adlar kitabımızda Tefenni madmesine bakınız). Çağdaş kasabada ilkçağdan ya da Bizans çağından kesinlikle kalıntı yoktur. Ama, kasabanın Gölhisar yoluna çıkış yerinde bulunan hastahanenin karşısında, adliye lojmanları yapısının da tam arkasına ve yukarısına düşen az yüksek tepenin doruktan biraz aşağısında, kasabaya bakan ve aşağıdan yuvarlakmış gibi görünen iki parçalı (arada yarıktır) bir kayanın her iki parçasının dikey önyüzlerine üçer tane atlı (tanrı) kabartması işlenmiştir ve atlı, koluyla bir şey (labrys ?) tutmaktadır. Bakana göre sağ yandaki kaya bölümünde, önyüzdeki 3 kabartmadan başka yan yüzde de aynı türden bir küçük kabartma vardır. Bunların benzerleri, çok yakında, 3 km. ileride bulunan ve Gölhisar yolundan bir bağlantı yoluyla ulaşılan Yuvalak köyü yakınında da görülmektedir. Gölhisar'a uzanan ana yolda, Yuvalak köyü bağlantı yolunun başladığı yerde, köyün mezarlığı da bulunur; kabartmalar, mezarlığın biraz ilerisinde bir kayalıktır. Birinin resmi, ArST c. XIV/1, s. 68'de verilmiştir.

Resim 48. Tefenni yanıbaşındaki kaya kabartmaları.

Kayaya işlenmiş bu kabartma resimlerin hangi dönemde yapıldığını kesin güvenle söyleyemeyiz. Ancak, Hellenistik çağdan daha eski zamanların ve Roma egemenliği çağından sonrasının yapıtı olmadıkları açıktır.

13. Sagalassos (Eski Ağlasun)

Özel kaynakça: Robert Fleischer, Ein hellenistischer Fries aus Sagalassos. The Proceedings, s. 661-665; Stephen Mitchell, Kremna ve Sagalassos çalışması, 1985 (IV. ArST s. 167-170); Özsait, Pisidya/2 s. 110-112; Vandeput, AS 1992 s. 99; Marc Waelkens'in kazı ya da survey raporları: AS 1992 s. 79, IV. ArST s. 167-170, V. ArST c. 1 s. 231-246, VI. ArST s. 201, VIII. ArST s. 261, XIX. ArST c. 1 s. 271, XII. KST c. 2 s. 119; XIII. KST c. 2 s. 283; XV. KST c. 2 s. 373; XVIII. KST c. 2 s. 119, XIX. KST c. 2 s. 249, XX. KST c. 2 s. 283, XXII. KST c. 2 s. 159, XXIII. KST c. 1 s. 11-28, XXV. KST c. 1 s. 215-230, XX. ArST c. 1 s. 329-344.

Sagalassos adı, Hieroklès'de (673 No. 6) Agalassos diye; hatta Ptolemaios'da (5 III 3) Akalissos diye geçtiği için, baştaki Saga'nın aslında S(wa)-Aka, Güzel/Kutlu doruk olduğunu anlayabiliyoruz. Keza, diğer bazı Anadolulu adların (o arada Amissos yahut Samissos; İbora yahut Sibora, Myrina ve Smyrna) başında bu (İyi, güzel, kutlu, kutsal anlamlarına gelen; Hellenlerdeki Eu- öntakısının tam karşılığı) Swa öntakısının kısaltmış biçimi S bulunarak ya da bulunmayarak iki çeşitlemesinin de kullanılmasının bir örneğini daha görüyoruz: Am(a)-issos, Ana (Ana Tanrıça)-kenti yahut S-Am(a)-issos, Kutsal-Ana-kenti; M(a)-ur(a)-ina, Yüce Ana Ülkesi ya da S-M(a)-ur(a)-(wa)na, Kutsal Yüce Ana Ülkesi; Aka-la-(a)ssos, Doruk-çuk-kenti yahut S-aka-la-(a)ssos, Güzel-doruk-çuk-kenti. Akalassos ile Agalassos'daki k/g farkı önemli değildir, çünkü İÖ 2. binyıl Luvi dilinde ve hısımlı Anadolu dillerinde k/g, t/d, p/b farkı yoktu, bu sesler birbirinin yerine kullanılabiliyordu.

Görülüyor ki, Louis Robert'in düştüğü zan aksine, Anadolulu adlarda başta bulunan S'nin Bizans çağında kullanılmaz olması, atılması diye bir durum yoktur; zaten kentimizi Akalissos diye anan Ptolemaios da Bizans çağından önce yaşamış bir yazardır.

Ancak, bir olasılığı daha göz önünde tutmamız gerekiyor. Anadoluda, Ana Tanrıça'nın adlarından biri olduğu anlaşılan Anka/Anga sözcüğü, yalın olarak ya da başına kutlu, kutsal anlamındaki S(wa) öntakısını almış olarak Sanka/Sanga biçiminde, pek çok tarihsel ad içinde karşımıza çıkar: 1 Angaros, 2 Angora, Troia'lı Prens (Ana Tanrıça'dan gelme Aphrodite'nin erkeği olmuş) Ankhisès, 1 Ankira, 2 Ankyra (biri

Resim 49. Sagalassos. Bir mausoleion.

şimdiki başkentimiz Ankara), 1 Ankyron, 1 Gangra (şimdi Çankırı), 1 Sangarios (=Sakarya), 1 Sangia, (Hitit belgelerinde) 1 Sankhara, (Hitit belgelerinde) 1 Sankusna bu aradadır. Oysa, tıpkı “-lı” anlamında ve buradan, keza, “-tapınıcısı” anlamında olan wanda/anda takısının nd ses grubundaki burunsal n sesinin ihmal edilmesiyle bu takının bazı adlarda -ada biçiminde de kullanılması, örneğin Milawanda yerine Milawada hatta Milada denmesi örneğindeki gibi, Anka/Anga yahut Sanka/Sanga’lı adlarda da burunsal n sesinin ihmal edildiği çeşitlemeler kullanılmış olabilir. Böyle idiyse ve Sagalassos adı bu çeşit adlardan idiyse, S(wa)-A(n)ka-la-(a)ssos, Kutsal-Ana Tanrıçanın-yavrusu-kenti yâni Artemis Kenti demek olur. Ne var ki, kentin Roma egemenliği çağında basmış olduğu paralar, beklediğimin tersine, bu olasılıktan yana bir kanıt vermiyor. Çünkü bunlar hakkında bilgiyi David R. Sear’ın yapıtında buluyoruz (s. 9, 56, 88, 111, 153, 210, 247, 278, 285, 292,

Resim 50. Sagalassos. Tiyatroda ön sol köşe.

301, 308, 320, 332, 337, 361, 369, 388, 396, 403, 407, 411, 417, 421, 434, 447, 454, 461, 510) ve bunların içinde, bir tekinde bile, arka yüzde kabartma tasviri bulunan çeşitli tanrılar arasında, Artemis tanrıça tasviri yoktur. Ancak bunu pek önemli saymıyorum, çünkü Artemis'in bütün Pisidia'da en önemli tanrıçaların başında geldiği bilinmektedir ve kent paralarındaki tanrıça kabartmaları her zaman tanrıçanın önemi, saygınlığıyla orantılı sayıda değildir. Örneğin Tykhè (Baht Tanrıça) kabartması paralarda en sık görülen kabartmaların belki başındadır, oysa Anadolu Artemis'in yanında bu hanımın neredeyse “esamisi okunmaz” idi.

Resim 51. Sagalassos. Tiyatro, üstten görünüş.

Agalassos adının Ağlasun'a dönmesi yâni sondaki -ssos'un -sun olması, genel kurala uygundur. Çünkü Hellen dilinde böyle -ssos bitişli adlar -i ve -e hâlinde kullanıldığında bu bölüm -son diye söyleniyordu; Türkler bu kullanımdaki adı yalın biçim sanarak, küçük bir değişiklikle kendi ağızlarına -sun veya -sın biçiminde uydurmuşlardır: Samissos'dan Samsun, Minassos'dan Minasın, Dadassos'tan Dadasın, Kokoussos'tan Göksun, Mamassos'tan Mamasın, Lemessos'tan Leymosun vb.

Agalassos/Sagalassos'un ardılı Ağlasun, Burdur'un kara yolundan 31 km. doğu-güneydoğusunda bulunan bir ilçe merkezidir. Ancak, adını ve işlevini bu kasabaya bırakan ilkçağ kenti Sagalassos, çağdaş kasabadan 7 km. ileride, onun kuzeydoğusundadır; Akdağ'ın güneyindeki alçak tepelerin güney yamacında kurulmuştur. Kalıntılar, ovadaki Ağlasun kasabasına yukarıdan bakar. Ağlasun içinden oraya özel bir yol uzanır.

Resim 52. Sagalassos. Tiyatro içinden bir görünüş.

Resim 53. Sagalassos. Büyük tiyatro aşağısındaki nymphaeion ve arkasında bulunan kütüphane yapısı.

Resim 54. Kütüphane yapısının içi ve mozayikli tabanı.

Resim 55. Sagalassos. Yukarı Agora ve oradaki Antoninus'lar Çeşmesi denen nymphaeion.

Resim 56. Yukarı Agora'nın üstündeki Heroon yapısı.

Kentin, İskender gelinceye kadar (İÖ 334/333 kışının başında; İskender, o kışı Polatlı yakınındaki Gordion'da geçirmiştir) Batı Anadolu tarihçesine etkili olacak yolda herhangi bir olaya karıştığı, ya da herhangi bir başka nedenle adının anıldığı bilgi kaynaklarımızda açıklanmış değildir. Buna karşılık, Sagalassos'un İskender'e inatla direndiği, Arrianos'un Alexandrou Anabasis/ İskender'in Seferi adlı yapıtında ayrıntılı olarak anlatılıyor:

...Termessos'u kısa bir zamanda almayı ummadığı için Sagalassos'a karşı yola çıktı. Burası da ehemmiyetli şehirlerden biriydi, ötekiler gibi de içinde Pisidia'lılar oturuyorlardı. Buradakiler çok savaşçı olan bu kavmin en cesaretli savaşçıları sayılırlardı. Bunlar şehrin önündeki -kaleleri kadar müdafaaya elverişli olan- tepeleri tutmuşlardı, oralarda düşmanı bekliyorlardı. Fakat İskender Makedonyalı yayalarına şu vaziyeti verdi: Kendisinin komuta ettiği sağ kanatta kalkanlıları, bunlara bitişik olarak da hassa yayalarını her komutan kendi takımıyla o günkü sırasına göre yer alarak, ta sol kanada kadar yaydı.

Resim 57. Sagalassos. Tiyatroda vomitorium'un ağzı.

Sol kanadın başkomutanlığını Arrabaios oğlu Amyntas'a verdi. Yanları emniyet altına almak için sağ kanada okçular ve Agrian'lar [Trakya'nın Agrios/yaban denilen bölümlerinde yaşayan bir halk; Agrianes, yâni Agrioslular-Umar], sol kanada da Sitalkès'in komutasındaki Trakyalı sapancılar yerleştirilmişti. Bu çetin arazide atlıyı kullanamıyordu. Pisidia'lıların yanında Termessos'lu [ve kendileri de keza Pisidia'lı] yardımcı kıtalar bulunuyordu.

İskender'in adamları hücumlarında, Pisidia'lıların tuttukları dağ yamacının en dik yerine kadar varmışlardı ki, barbarlar ansızın, ayrı gruplar hâlinde, kanatlara atıldılar. Onlar buralarda kolayca saldırabiliyorlar, fakat düşmanları onlara büyük yorgunluklarla yaklaşabiliyorlardı. Pisidia'lılar, hafif silâhlı oldukları için kendilerine en evvel yaklaşmış bulunan okçuları gerileme zorunda bıraktılsa da, Agrian'lar dayandılar. Bu sırada başlarında İskender olduğu halde Makedonyalı ağır yayalar yetiştiler.

Resim 58. Sagalassos. İn antis türü bir tapınak.

Fakat kılıç ve mızrak savaşı başlayıp hafif silâhlı barbarlar, ağır silâhlı Makedonyalılarla karşılaşınca ve birçokları yaralanıp yere serilince, barbarlar çekilmek zorunda kaldılar. İçlerinden yalnız beşyüzü öldürüldü. Çünkü çevik oldukları ve araziye iyi bildikleri için kolaylıkla kaçtılar. Halbuki Makedonyalılar silâhlarının ağırlığı ve buraları tanımamaları yüzünden onları kovalamak atılganlığını gösteremediler. Barbarların peşi sıra ilerleyen İskender şehri baskınla aldı. Onun tarafından okçuların komutanı Kleandros ile yirmi kişi kadar öldü. Bundan sonra İskender Pisidia'lıların geri kalanlarına karşı sefere çıktı.

Resim 59. Sagalassos. Tiyatroya doğru çıkılırken yapının görünüşü.

Bugün ilkçağ kenti yerinde görülen kalıntıların birazı Hellenistik çağdan, büyük çoğunluğu Roma egemenliği çağından günümüze ulaşmıştır. Bu arada bir anıtsal ön kapı (propylaion), ana cadde, İmparator Antoninus tapınağı, iki agora (Aşağı Agora ve Yukarı Agora), nymphaeion yâni anıtsal çeşme, tiyatro, Valentinianus Anıtı, bir küçük tapınağın kalıntıları vardır. Ayrıca, kent akropolis'inin kuzey yanındaki dik kayalık yamaçlarda kaya mezarları görülmektedir.

Kalıntılar hayli dağınık durumdadır; ancak, parçaların bolluğu, özenli bir yeniden kurgu çalışmasıyla, kalıntılar yöresinin çok görkemli bir görünüşe kavuşturulabileceği umudunu veriyor. Ayrıca, son yıllardaki kazılarda, gerçekten muhteşem pek çok buluntu elde edilmiştir ve bunlar şimdi Burdur Arkeoloji Müzesinde sergileniyor.

Çizim 7. Sagalassos. Kalıntıların genel durumu. Burdur Müzesi'ndeki plân.

Resim 60. Sagalassos. Kuzeybatı Heroon frizlerinden, dans eden kız. Burdur Arkeoloji Müzesi.

Resim 61. Sagalassos buluntusu, Dionysos ile Satyros heykeli. İS 160-180 arası yapıtı. Burdur Arkeoloji Müzesi.

Resim 62. Sagalassos'da Yukarı Agora Çeşmesi buluntularından (Vidnan ve Öç Tanrıçası) Nemesis heykeli. İS 2. yüzyıl sonu yapıtı. Burdur Arkeoloji Müzesi.

Resim 63. Sagalassos. Kuzeybatı Heroon'daki dans eden kızlar frizlerinin genel görünüşü. Burdur Arkeoloji Müzesi

Resim 64. Sagalassos buluntusu Zeus kabartması. İS 1. ya da 2. yüzyıl yapısı. Burdur Arkeoloji Müzesi.

Resim 65. Sagalassos'da saygın tutulan hatta bir tapınağı bulunan tanrı Dionysos'u, yoldaşı Satyros ile birlikte canlandıran bir heykel (Roma, Museo Nazionale Romano'nun Palazzo Altemps şubesinde). Tapınağın taşları erken bir dönemde sökülüp tek tek taşınarak başka yapılarda kullanılmıştır.

14. Komama

Özel kaynakça: Mehmet Özsait, Pisidya/2 s. 136-137; Mehmet Özsait/Nesrin Özsait, Şeref Höyük- Komama (AnAr c. XIV s. 361-389).

a. Adı

Komama adı, Komana (ve bunun çeşitlemesi Kamana/Kaman) adıyla bölümsel bir köken ve anlam yakınlığı gösterir (bkz. TT Adlar kitabımızda Kamana, Komana); her iki ad Ku(wa)-Ma, “Kutsal Ana” (Ana Tanrıça) ile bağlantılıdır ve Komama’da buna “halkı” anlamındaki uma takısı, Komana’da ise pek çok Anadolu adın türetilmesinde kullanılmış olan, “-sal, ülkesi” anlamlarındaki wana/ana takısı eklenmiştir. Böylece, Ku(wa)-Ma-(u)ma, Kutsal Ana Halkı (nın kenti) demek olur. Karş. Perga-(u)ma, Yüksek Yer/Hisar-halkı (nın kenti).

b. Tarihçesi

Bu, Augustus’un Pisidia’da Roma colonia’sı ve ordu üssü hâline getirdiği kentlerden biriydi. Kent, Roma egemenliği çağında para basmıştır (Sear, s. 135, 273, 319, 337, 410). Tarihçesi hakkında bilgimiz yoktur. Ancak, Romalılarca orada bir koloni oluşturmak üzere *kurulmuş* bulunmayıp kuruluşunun daha öncesi döneme uzandığını, o daha eski dönemden kalma paralarının da bulunmuş olması nedeniyle, bilmekteyiz.

c. Kalıntıları

Burdur-Antalya ana yolunun orta yeri yakınında bulunan bucak merkezi Kızılkaya’nın 12 km. kadar batısında, Kızılkaya’dan asfalt yüzeyli bir ikincil yol ile gidilen Ürkütlü köyünün 2 km. doğusunda, Şeref Höyüğü/Şerefönü denen höyükte kalıntıları gizli kentin Komama olduğu saptanmıştır. Dikkat etmeli ki, höyüğü yalnızca Komama kentinin

kalıntıları yığını oluşturuyor değildir; o kent, bir tarihöncesi yerleşim kalıntıları höyüğü üzerine kurulmuştur.

Komama kalıntıları alanı sapa bir yerde olmakla birlikte yolu düzgündür. Bazı haritalarda (örneğin DDR “Türkiye Coğrafya Atlası”nda) Ürkütlü köyüne ve kalıntıların yığılı bulunduğu Şeref Höyüğüne ancak Kızılkaya kasabasında başlayan ve biraz ileride Yuva köyünden geçen asfalt yüzeyli ikincil (tâli) yol kullanılarak gidilebiliyormuş gibi çizim verilmişse de, ben Kızılkaya sonrasında Korkuteli’ne uzanan ana yolu izlemeye daha 5-6 km. devam ederek, geldiğim yerde sağda gördüğüm kavşaktan Ürkütlü’ye ulaşım sağlayan bağlantı yoluna girdiğimi ve 3-4 km. sonra o köye ulaştığımı hatırlıyorum (Yapı-Kredi’nin “Türkiye Karayolları Atlası, 1996” s. 132’de verdiği çizim böyledir ve doğrudur).

Ürkütlü köyü, ılımlı bir yamaç eteğindedir. İçinde, ötede beride, ilkçağ mimarlık yapıtlarından gelme dağınık parçalar görülür. Bunların kimi, köy ortasındaki çeşmenin ve özellikle yalak (suvarma) bölümünün yapımında kullanılmıştır. Keza orada, köyün içindeki mezarlığın bitişiğinde, bir tapınak temenos’u giriş kapısının çerçevesinden in situ (yerli yerinde) kalmış görünüşte iki tane dikili taş, ayakta durmaktadır. Buraları, ilkçağ kentinin bir dış mahallesi olsa gerek. Ayrıca, köyün kuzey bitişiğindeki tepe yamacında, şimdi Kale yıkığı denen bir ortaçağ kalesi yıkıntısı vardır.

Ancak, biraz önce belirttiğimiz üzere, ilkçağ kenti Komama’nın asıl yeri, köyden 2 km. uzaklıkta, oraya gelirken kullandığınız yolun güney bitişiğinde, keskince bir dönemeç yaparak eteğinden dolandığı Şeref Höyüğü adlı höyüktedir. Bu, genişçe, en yüksek yeri ovaya göre yaklaşık 10 m. yüksekliğe ulaşan tipik bir höyüktür. Bütün yüzeyi tarihsel keramik kırıklarıyla dolu olduğu gibi, sağda solda kaba işlenmiş tarihsel taşlar vb. dağınık döküntü niteliğinde kalıntılar görülüyor, kaçak kazıyla açılmış çukurlara rastlanıyordu (1983). Bu yerle, güneydoğu ilerisindeki Garipçe köyü arasında tarlalar içinde yapı kalıntıları da vardır.

15. Kretopolis

Özel kaynakça: Mehmet Özsait, Pisidya/2, s. 114-115; Veli Sevin, s. 156.

a. Adı

Kentin adı Ptolemaios'da (5 V 5) böyle, Kretopolis diye; başka bazı kaynaklarda ise (Polybios, 5 LXXII 5; Diodoros, 18 XLIV 2 ve XLVII 4) Kretòn Polis (ò'su ω harfiyle) olarak geçer. Adın birinci biçimi, bu hâliyle, Hellen dilinde, Girit Kenti anlamında görünür. İkinci biçim ise, bu hâliyle, yine Hellen dilinde, Giritlilerin Kenti anlamında bulunduğu izlenimini verir. Oysa Hellen dilinde Girit, Giritli anlamındaki sözcüklerde Kre bölümünün e'si hiçbir zaman epsilon (E) harfiyle yazılmayıp mutlaka eta (H) ile yazıldığı halde, şimdi sözünü ettiğimiz kentin adı her iki biçiminde epsilon, E ile yazılmaktadır. Demek ki Kreto, Kretòn edilmiş sözcük gerçekte Anadolu kökenlidir (buna çok benzeyen bir durum da Gere-de'nin adının Hellenlerce kullanılan biçimleri konusunda görülür; bkz. TT Adlar kitabımızda Krateia/Kratia/Kretia). Kretopolis adının aslı, güçlü olasılıkla, Kra (=Doruk) sözcüğünden türetilmiş idi. Gerçekten, ilkçağ kentinin yeri tartışmalı ise de, Özsait onun ilçe merkezi Bucak kuzeybatısında, İncirdere köyünün yakınında Sivritepe üzerindeki tarihsel kent kalıntıları alanına lokalize edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Sivritepe'nin adına dikkat ediniz.

b. Tarihçesi

Kentin tarihçesi hakkında bilgimiz yoktur. Polybios'da, Selge'liler ile komşuları Pednelissos'lular arasında, Hellenistik çağda geçen bir savaş dolayısıyla adı anıldığından, bu tarihçenin en azından o çağa uzandığını anlıyoruz. Gerek bu kent için, gerek Gere-de için, adının Hellen

dilinde Girit'in o dilde kullanılan adını çağrıştırması dolayısıyla ilkçağda oluşabilen "Yöreye gelen Girit'li göçmenlerce kuruldu" inancının gerçekte hiç ilgisi olmadığı kanısındayım; bu inanç, Swarda/Saporda/Isparta yöresindeki bazı kentlerin Yunanistandan Sparta'lıların gelmesiyle onlar tarafından kurulmuş bulunduğu yolundaki, birkaç yerde karşılaştığımız (bkz. s. 28, 247) söylence kadar saçmadır.

c. Kalıntılar

Veli Sevin, Kretopolis'in Komama yakınındaki Yüreğil köyünde bulunmuş olduğu kanısındadır. Bu köy, Komama kalıntılarının yığılı bulunduğu, yerini biraz önce anlattığımız Şeref Höyüğü'nün 6 km. kadar kuzeydoğusundadır; arada asfalt yüzeyli bağlantı yolu vardır.

Mehmet Özsait ise, önce, Kretopolis'in lokalizasyonu konusunda öne sürülmüş görüşlerin, Bademağaç köyü (Ramsay, Lanckoronski lokalizasyonu buraya yapıyorlar) ya da İncirhan (Kiepert, Bean ilkçağ kentinin yeri burasıdır diyorlar) üzerinde durduğunu belirtiyor. Bademağaç diyenler aslında (Antalya-Burdur ana yolu üzerindeki bucak merkezi) Dağ kasabasının 3 km. kadar kuzeybatı ilerisinde bulunan bu köyün kendisini değil, ondan 7 km. güney ileride bulunan ilkçağ kenti kalıntıları alanını kasdetmekte idiler ve orada sonradan bulunan yazıtlarla o yerin Ariassos kalıntıları alanı olduğu kesin güvenle anlaşılmıştır. İncirhan/İncir Hanı denen, 1238 yılında yapılmış Selçuklu kervansarayı'nın (bkz. Burdur 1973 İl Yıllığı, s. 118) bulunduğu yer ise, ilçe merkezi Bucak'ın 7 km. kadar batısındaki İncirdere köyü yakınındadır. Mehmet Özsait, oralarda araştırma yapmıştır. Şöyle diyor: "Köyün girişinde bir Selçuklu kervansarayı vardır. Bunun hemen doğusunda bir çeşme ve çeşmenin yanında da büyük kesme taşlardan yapılmış birkaç bina kalıntısı vardır. ...Eskiye işaret edecek herhangi bir arkeolojik kalıntıya rastlamadık. İncirdere köyünün hemen doğusunda yayvan bir höyük vardır. Höyük yüzeyinde Roma devri keramik parçaları bulunmaktadır.

Bir Hellenistik devir yerleşmesi olarak düşünülen Kretopolis'in ovada, düz bir alanda bulunması, görüşümüze göre, mümkün değildir... Bölgede gezip araştırdığımız yerler içinde Kretopolis'in kaynaklarda geçiş şekline en uygun olanı, aynı ovanın güneybatısında, bir kaynağın hemen dibinden itibaren üç teras yaparak yükselen Sivritepe'dir. Ovaya hâkim olan tepenin durumunu daha da kuvvetlendirebilmek için uygun yerlere kiklopik duvardan tahkimat yapılmıştır. ...Tepe üzerinde pek çok kesme taş yanında, az olarak Hellenistik ve Roma çağı keramiği gördük. Sikke ve yazıt bulamadık. Bununla birlikte konumunu gözönüne alarak buranın Kretopolis şehri [alanı] olabileceğini düşünmekteyiz”.

İncir Han konusunda bkz. Ataman Demir, İncir Han. İlgi (Shell yayını dergi), Kış 1989, s. 8-12.

Resim 66. İncir Han'ın (dıştan görünüş resimlerini yukarıda vermiştik; bkz. resim 11, 12) iç mekânından bir görüntü.

16. Kolbasa/Kolbassa

Özel kaynakça: W. Ruge, RE Kolbasa maddesi; Mehmet Özsait, s. 130 dn. 647 ve oradaki kaynakça; Veli Sevin, s. 156.

a. Adı

Kolbasa adının öz biçiminin, Luvi dilinin yerel ardılı Pisidia dilinden gelme Kol(o)-uwa-(a)ssa ögelerinden türetilmiş, Kıyı-lık-yerleşimi (kenti) anlamında Koluwassa olduğunu sanıyorum. Bkz. TT Adlar kitabımızda Kala, Kolo, uwa, assa. Buna göre, kent bir kıyıda olmalıdır.

b. Tarihçesi

Kolbasa'nın Romalılarca bir Roma colonia'sı durumuna getirildiğini ve İmparatorluk döneminde para bastığını (Sear, s. 210, 247, 337) bilmekteyiz. Kentçinin tarihçesi hakkında başka bilgimiz yoktur.

c. Kalıntıları

Mehmet Özsait'e göre, kentin yeri belirlenememiştir (dolayısıyla kalıntıları da bulunamamış yahut belirlenememiştir). Veli Sevin ise bu ilkçağ yerleşimini, Kestel Gölü kuzeybatı kıyısı yakınındaki Kuşbaba köyüne lokalize ediyor. Bu gölün ilkçağda çok daha geniş bir alanı kapladığı, kıyılarının şimdikine göre çok daha ilerilerde bulunduğu pek güçlü olasılıktır.

17. Hadriani/Hadrianopolis

Özel kaynakça: Mehmet Özsait, s. 129 dn. 635 ve oradaki kaynakça; Veli Sevin, s. 155.

a. Adı

Hadriani, Hellen dilindeki Adrianoi (Adrianos'lar yâni Hadrianus'lar; ayrıca, Adrianos/Hadrianus Halkı, bu halkın kenti. Karş. Kadoi, Kadys'ler, Kadys tapıncıları, Kadys tapıncısı halkın kenti, şimdi Gediz) adının Romalılarca kendi ağızlarına göre okunan, söylenen ve yazılan biçimidir. Hadrianopolis adı da Hellen dilindeki Adrianoupolis (=Adrianos/Hadrianus'un Kenti) adının Romalılarca kendi söyleyiş ve yazımlarına uydurulmuş biçimidir. Ancak, önemle vurgulamak gerekir ki, Anadolu'da baştanrının adlarından biri Adra (Erkek, Koca) idi; onun bu adıyla bağlantılı ve Adra ülkesi anlamında olan Adrawana/Adrana (Rum ağzında ve sonra Türk ağzında, Adranos) adı, en azından şimdiki Orhaneli kasabasının ilkçağdaki atası bakımından, Roma egemenliği döneminde, İmparator Hadrianus ile bağlantılı imiş gibi, Adrianoi/Hadriani edilmiştir. Tanrı Adra tapkısının anısını yaşatan tarihsel adlar, Pisidia yöresinde de, pek boldur; bkz. TT Adlar kitabımızda Adrir Dağları, Etre Dağı, Kradra, Kyadra No. 2, Moatra (Bergama kuzey yanıbaşındaki Madra Dağı adının çeşitlemesi: Ma-Adra, Ananın-Kocası!), Sidra, Trogitis.

b. Tarihçesi

Kentin tarihçesi hakkında bilgimiz yoktur.

c. Yeri ve kalıntıları

Özsait'e göre, Hadriani, "Burdur Gölü'nün güneyinde ve Bozçay/Lysis Vâdisi'nin doğusundaki yükseltilerde, Karacaviran köyünün he-

men güneyinde yer alan küçük bir yerleşmedir”; kitabın sonunda Resim 21 olarak kalıntı alanından bir görüntü veriliyor ve bu resimde Roma çağından kalma bir yapının temele yakın bölümleri görülüyor. Buna karşılık, Veli Sevin, yine farklı görüştedir ve yerleşimi, daha önce (bkz. yukarıda s. 97) belirttiğimiz üzere, Karacaviran/Karacaören köyüne değil, Eğneş/Çallica köyüne lokalize etmektedir. Bu köylerden her ikisinin yerini ve gidiş yolunu, şimdi yollama yaptığımız yerde, anlatmıştık.

Resim 67. Krémna. Kentin, Longus Forum’u denenen agora’sının bitişiğindeki exedra (hem merdiven hem de oturma yeri işlevinde basamaklar ve bunların önünde bir avlu ya da meydan).

18. Krèmna

Özel kaynakça: Jale İnan. Kremna Kazısı Raporu (TAD XIX/2, 1970, s. 51-97); Stephen Mitchell. Kremna araştırmaları üzerine makaleleri (IV. ArST s. 167-170; V. ArST c. 1 s. 257-264; VI. ArST s. 219-224); Mehmet Özsait, Pisidya/2, s. 134-136.

a. Yeri ve adı

İlkçağ Pisidia kenti Krèmna'nın önemli kalıntıları, Burdur ili Bucak ilçesi merkez bucağına bağlı Girmeyi (şimdi, Çamlık) köyü yakınındadır. Köy, asfalt yüzeyli bağlantı yolu üzerinden, Bucak kasabasının 15 km. kadar kuzeydoğusundadır; aynı bağlantı yolu, Çamlık'a varmadan önce, Kemer, Belen, Hocabağ köylerinden geçmektedir. Şimdiki uydurma Çamlık adına mahkûm edilmiş Girmeyi'nin bu adının Krèmna'dan bozma olduğu açıktır. Kent, Strabon'da (12 VI 5) anılır.

Krèmna adı, ilk bakışta, Hellen dilinden gelmiş görünür; çünkü o dilde krèmnamai, “asılı olmak”, krèmnos da “dik yamaç, uçurum” anlamına gelir. Ancak Hellen dilinde Krèmna diye bir sözcük yoktur ve üstelik, adın sonunda, Mèthymna gibi Hellen ağzına uyarlanmış birçok tarihsel adın sonunda gördüğümüz, Hellenlerin Pelasgos dili olarak bildiği Luvi dilinin “-halkı” anlamındaki umna takısını hemen tanıyoruz. Diğer yandan, Krèmna adının, è ile gösterdiğim sesi, Hellen yazımında, eskiden a'ya yakın değer taşıyan η harfiyle verilir ve böylece adın aslının Kramna olduğu anlaşılır. Bu ise, Luvi dilinde Kra-(u)mna, Doruk-Halkı'ndan başka şey değildir. Gerçekten de kent, yakından geçen Aksu Çayı'nın vâdisine egemen bir tepe üzerindedir ve ilkçağda pek beğenilen türde bir konumu vardır: Kente yalnız bir yandan (batıdan) ulaşılabilir, geri kalan yanları sarp uçurumdur. Görülüyor ki, “Sundwall'ın tersini söylemesine rağmen Krèmna adı Anadolu kökenli değil Hellen dilindendir, krèmnos sözcüğü ile bağlantılıdır” diyen Zgusta (Kleinasiatische Ortsnamen, s. 303) haksızdır, Sundwall'ın teşhisi doğrudur. Bu,

Eski Anadolu dilleri üzerine hiç çalışmadan Anadolu'daki tarihsel yer adları üzerine monografi yazmaya kalkan Zgusta'nın düştüğü sayısız yanılgıdan biridir.

b. Tarihçesi

Krēmna, ilkçağda önemlice bir kent idi. İÖ 1. yüzyılda basılmış paraları bulunmuştur. Roma İmparatorluğunun egemenliği çağında Augustus tarafından bir Roma colonia'sı hâline getirilmiş ve para basmıştır (Sear, s. 111, 164, 171, 175, 188, 210, 228, 247, 256, 273, 319, 337, 340, 361, 369, 407, 409, 410, 413, 417, 433, 462, 510). Bu paralardan oluşan zengin bir derleme Burdur Müzesindedir; daha doğrusu o müzede özellikle çeşitli Pisidia kentlerinin, o arada Sagalassos ile Krēmna'nın paralarından oluşan çok zengin bir ilkçağ paraları derlemesi vardır.

Resim 68. Krēmna. Exedra'nın yakından görünüşü. Orta ile sağ arasındaki kabartmaya dikkat ediniz; s. 128-129'da onun büyük resmini inceleyebileceksiniz.

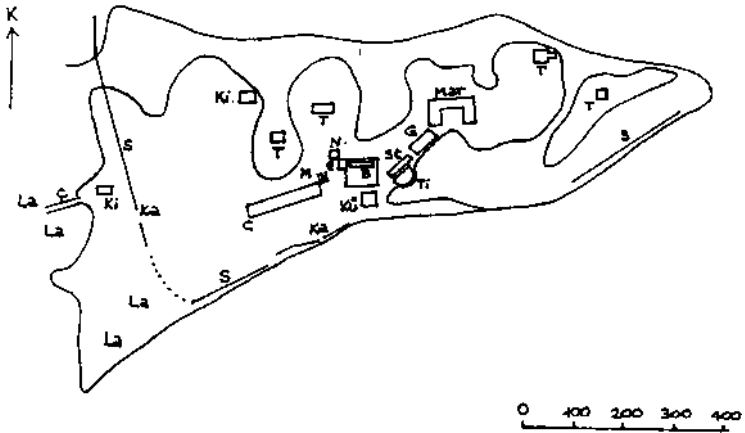
Kentin, ilkçağ tarihçesi hakkında bilgimiz pek azdır; ilkçağ sonrası tarihçesini ise hiç bilmediğimiz gibi, orada yerleşmenin hangi çağda niçin son bulduğunu da bilmiyoruz.

c. Kalıntılar

Kentin görkemli kamusal yapılarından çoğu, biraz önce sözünü ettiğimiz, tek yönden ulaşılabilen tepe üstü düzlüğünün, iki yan yükselti ortasındaki çukurca bölümünde toplanmıştı. Agora, tiyatro, stoa, çeşitli anıtlar ve sütunlarla donanmış bir cadde; birçok tapınak; kimi anıtsal ön kapılı (propylaion'lu) büyük yapılar vb. kalıntılar, genellikle oldukça dağınık yıkıntılar ya da yıkıntı yığınları durumunda, günümüze gelmiştir.

Burada ilk ayrıntılı incelemeyi, 1880'lerde, Avusturyalı araştırmacı Graf (=Kont) von Lanckoronski yapmış ve kalıntıların genel durumunu gösteren plânı da o çıkarmıştı. Çok sonra, 1970 yılından başlayarak, Prof. Dr. Jale İnan yönetiminde, bilimsel kazı çalışması yürütüldü. Olanakların daha doğrusu ödeneklerin kısıtlılığı yüzünden, kazı çalışması belli yapılarda, yâni onların (örneğin ve özellikle, kütüphanenin) içinde ve yakın çevresinde yoğunlaştırıldı. Bu çalışmalar sonunda pek çok yazıt, heykel ve diğer buluntu çıkarılmıştır. Çıkarılan heykellerin (daha önce kaçak kazılar yürüten köylülerce başları çeşitli yöntemlerle ayrılıp kaçak antika pazarına aktarıldığı, yasal olarak onların sahibi bulunan devletten alındığı ve kaçırıldığı için) tümü başsızdır.

Resim 69 (arkada, s. 128-129'da). Bir önceki resim 68'de, resmin ortasıyla sağ arasında gördüğünüz kabartmaya yakından bakış. Ortada, Ephesos Artemis'i, Aphrodisias Aphrodite'si ve özellikle Pergè Artemis'i türünde, çok memeli bir tanrıça görülüyor. Kabartma, olasılıkla, agora giriş kapılarından birinin alınlık bölümünde idi.

Çizim 8. Krémna. Kalıntıların genel durumu. Açıklamalar metindedir.

İlkçağ kenti alanında görülen başlıca kalıntıların niteliği ve her birinin yeri, verdiğimiz çizimde gösterilmiştir. Burdur Müzesi'nde bahçede duran Hêraklêş heykeli de (yukarıda s. 7 Resim 5) burada, kütüphanedeki kazıda bulunmuştu. O heykelle ilgili, sanat tarihi açısından ilginç ve ayrıntılı bilgi, Prof. Dr. Jale İnan'ın kazı raporunda verilmiş bulunmaktadır.

Çizimdeki harflerin neleri gösterdiğini belirtelim:

Ç (Çıkış)	Akropolis'e çıkış yolu.
La	Lâhitler (nekropolis)
Ki	Kilise
S	Sur kalıntıları ve izleri
Ka (Kapı)	Sur kapısı
T	Tapınak

C (Cadde)

İki yanı stoa'lı (yâni cadde tarafındaki yanında sıralanan sütunlara dayanan bir çatı ile örtülü kaldırım, sundurması bulunan) cadde; bunun kuzeydoğu ucunda merdiven basamakları vardır.

N

Nymphaeion (anıtsal çeşme)

E (Exedra)

Agora/Forum'un, exedra (merdiven basamaklarına oturulabilen dış avlu) bölümü

Resim 70. Krēmna. Kentin dış bölümlerinden kalıntılar.

B (Basilika) ... Longus Forum'u (agora'sı; çarşı/pazar yeri işlevi de bulunan meydanı) ve kuzey yanındaki basilika türü (ince uzun dikdörtgen plânlı) yapı

Kü ... Kütüphane

Ti ... Tiyatro

St ... Stoa (sütunlara dayanan sundurma)

G ... Gymnaseion

Mar ... Marcellum Forum'u.

Resim 71. Kremna. Tiyatronun köşesinden kitaplığa bakış.

19. Hyia

Özel kaynakça: Bean, AS c. 10, 1960, s. 80 vd.; Mehmet Özsait, Pisidya/2 s. 130 dn. 640; Veli Sevin, s. 160.

Lâtin yazımında böyle; Hellen yazımında Yia. Bu, Burdur'a bağlı ilçe merkezi Bucak'ın 10 km. güney-güneydoğusunda, Kestel Gölü güneydoğu ucunun 12 km. kadar doğu ilerisinde bir tepe üzerinde kalıntıları bulunan, poligonal surlarla çevrili bir ilkçağ kentçığının adıdır. Yeri, Özsait'in kitabında en sona ekli haritada, keza Veli Sevin'in kitabında s. 155-156 arasına konmuş haritada gösteriliyor; Özsait haritasında orada şimdi İncirli köyünün bulunduğu belirtildiği gibi, metinde s. 130 dn. 640'da ve Sevin'in kitabında, metinde s. 160'da da aynı açıklama vardır. Ancak her iki kitapta, bu lokalizasyonun kesin değil, olasılıkla doğru olduğu açıklanmıştır (Sevin, bir soru işareti koyuyor; Özsait, "İncirli olabilir" diyor). Ne var ki, Burdur 1973 İl Yıllığı s. 67'deki "Bucak ilçe haritası" oralarda bir İncirli köyü göstermiyor; keza s. 69'daki köyler listesinde de bu adı taşıyan bir köy yoktur (yalnız Bucak kasabasının kuzeybatı ilerisinde bir İncirdere köyü vardır). Keza, DBR (Doğan-Burda-Rizzoli) AŞ'nin 2004'de basılmış, tüm köyleri gösteren "Türkiye Coğrafya Atlası" da orada bir İncirli köyü göstermemektedir. Bu, yönetim açısından köy sayılmayan, "mezraa" türünde küçük bir yerleşim olsa gerek.

Hyia adı Hellen dilinde (o dilde yazılışı: Yia; baştaki H, Romalıların ve onların yazımına uyan batılı ulusların eklemesidir, Halikarnassos gibi, Lâtin harfleriyle yazımda H ile başlayan diğer Anadolu adları için de durum böyledir) anlam taşımaz; kökenini ve anlamını belirleyemedim. Kentin tarihçesi üzerine de bilgi bulamadım. David Sear'ın kitabında, Roma İmparatorluğunun egemenliği döneminde bastığı herhangi bir para görünmüyor.

20. Keraitai

Özel kaynakça: Mehmet Özsait, Pisidya/2 s. 115; Veli Sevin, s. 160; Kayhan Dörtlük. Keraitae araştırma raporu (TAD XXIII/1, 1976, s. 17-23).

Krēmna kenti kalıntıları alanının 15 km. kuzeybatısında, Burdur’a bağlı ilçe merkezi Bucak’ın 8 km. kuzeyinde, asfalt yüzeyli bir yolla ulaşılan Belören köyü yakınında bir tepe üzerinde 1972 yılında yapılan araştırmalarda, oradaki ilkçağ kenti kalıntılarının Keraitai adlı bir kente ait olduğu, bulunan paralara dayanılarak, saptandı. Adın sonundaki -ai, Hellen dilinin çoğul bitişlerinden biridir, ad’a “-halkının kenti” anlamını yükler (karş. Athēna’dan Athēnai, Tabai’dan Tabai). Adın daha doğru biçimi Keraita’dır. Bunun türetiliş öğelerini ve anlamını güvenle saptayamadım. Kentin tarihçesi hakkında da bilgimiz yoktur. Bulunan paralar yalnız İÖ 1. yüzyılda basılmıştır. Roma İmparatorluğunun egemenliği döneminde bastığı herhangi bir para David Sear’ın kitabında görülmediğinden, o dönemde artık önemsizleştiği sonucuna varabiliriz. Veli Sevin, “Burası İÖ 3. yüzyıldan başlayarak büyük ve önemli bir nüfusa sahip olmuşsa da, Kremna’nın bir Roma kolonisi hâline getirilmesinden sonra sönükleşmişti” diyor. Ramsay’in kitabında adı bile geçmez.

Kalıntıların perişan hâlini, K. Dörtlük, şöyle anlatıyor:

“Kalıntılar köylüler tarafından gelişigüzel bir şekilde tahrip edildiğinden genellikle taş ve mimarlık parçalarından yığınlar hâlinindedir. Bu yığınlardan, belli başlı binaların doğu surları ile akropol arasında kuzey-güneybatı istikametinde uzanan dar bir şerit üzerinde yer aldığı anlaşılıyor. Ayakta kalan en büyük yapı, tepenin doğusunda, kaya basamaklarla ulaşılabilen, düzgün bloklarla örülmüş bir binadır”.

III. Pisidia'nın güneybatı uzantısı

1. Boubon

Özel kaynakça: George E. Bean, Lycian Turkey, London 1978, s. 164-165; H. Ali Ekinci. Boubon kurtarma kazısı 1993 (V. MKKS s. 333-344).

Boubon; Lykia, Pisidia, Phrygia bölgeleri sınırlarının birleşme yeri yakınında, Burdur ili Gölhisar ilçesine bağlı bucak merkezi iken şimdi kendisi de ilçe durumuna yükseltile Dirmil/Altınyaylâ'nın kuş uçuşu 12 km. batı-güneybatısındaki İbecik köyünün yakınında, 2 km. güney-güneybatısında kalıntıları bulunan bir ilkçağ kentidir. Ancak, İbecik köyü, yönetim örgütünde, Muğla ili Fethiye ilçesine bağlıdır.

Resim 72. Boubon kenti alanından getirilip İbecik köyü Orman Bölge Şefliği bahçesine konmuş, aslanlı lâhit kapağı. Aslan sol pençesinde, koparılmış bir at başı tutmaktadır.

Boubon adı, eski Hellen dilinde “Kasık” anlamına gelirdi, ayrıca kasıkta çıkan her türlü çıbanı, ur’u ya da çıban biçimli nesneyi anlatmak için kullanılırdı. Ancak, kent adının gerçekten Hellen dilinden geldiğini ve öz biçiminin Boubon olduğunu sanmıyorum.

Kalıntılar yöresine gidiş hayli zahmetli, yolları kötü idi (Prof. Dr. Şadan Gökovalı ile birlikte 12.5.1979 gününde oraya gidebilmemize yardımcı olan, Dalaman’ın eski Belediye Başkanı Musa Siva’ya bir kez daha teşekkür ediyorum). Dirmil/Altınyaylâ, 07 sayılı devlet yolunun üzerinde olmakla birlikte, Altınyaylâ güneyine uzanıp bir ucu Korkuteli’ne (oradan Antalya’ya, Burdur’a), diğer ucu güneybatıda Kemer’e (oradan Fethiye’ye) bağlanan, yaklaşık 120 km.’lik yol, o sırada henüz asfaltlanmamış idi.

Resim 73. Boubon kenti alanında bir duvar kalıntısı.

Dirmil/Altınyaylâ'dan İbecik köyüne ulaşmak için, Dirmil-Göhlhisar yolu üzerinde, Dalaman Çayı başlangıcını geçer geçmez solda göreceğiniz yola sapacaksınız. Birçok köye ulaşım sağlayan bu ikincil önemde bağlantı yolu dahi günümüzde asfalt yüzeylidir. Buna girişinizden 17 km. sonra İbecik köyüne ulaşırsınız; Boubon kalıntılarının bulunduğu, 2 km. ilerideki tepeliğin eteğine kadar da aynı yol uzanır. Söz konusu yolun başlarında Evciler ve Asmalı köylerinden; İbecik'e varışınızın 4 km. kadar öncesinde de Üçoluk köyünden geçeceksiniz.

Boubon, ilkçağda, Batı Lykia'dan (Fethiye yöresinden) İç Anadolu'ya geçit yeri olarak önem taşıyan bir vâdide kurulmuş kentlerdendi. Kadyanda (Üzümlü/Yeşilüzümlü kasabası bitişiğinde tepe üzerindedir) ve Araxa'nın (Fethiye ilçesi Kemer bucağı Evren/Ören köyünün 1.5 km. kuzeyindeki tepenin yamaçlarında kalıntıları vardır) durumu da böyle idi, yâni onlar da aynı işlevdeki vâdi doğal yollarında kurulmuşlardı. Buradan geçen ilkçağ yolunun belli bölümleri, arabaların zorluk çekmemesi için insan eliyle yontulmuş, kesilmiş, açılmış kayalara bakarak, tanınabilmektedir.

Boubon, o yola üstten bakan, gelip geçmeyi denetleyebilecek konumda, vâdinin yanibaşında, kozalak biçimli sivri bir tepenin yamaçlarında kurulmuştur. Bu nedenle yamaçta basamak basamak teraslama çalışmaları yapıldığı görülüyor.

Boubon'un tarihçesi hakkında bilginiz azdır. İÖ 2. yüzyıl ortasında, Lykia birliği üyelerinden idi (ancak, halkının köken yönünden Lykia'lı olmadığını Veli Sevin de, s. 148'de, belirtiyor; bu nedenle biz bu kenti Lykia kitabımızda değil, şimdiki Pisidia kitabımız kapsamı içinde inceledik). Roma egemenliği çağında basılmış herhangi bir parçası Sear'ın yapıtında görülüyor. Demek ki o çağda, yönetim örgütü açısından kent mertebesinde değilmiş.

Boubon kalıntıları alanında gördük ki, bu alanı, tümüyle, define ya

da antika bulmak çabasındaki yöre köylüleri elbirliğiyle kazmışlar, orada sayısız çukurlar açmışlardı. Ancak, Burdur Müzesi'nde bulunan (ve renginin karalığı, yüzeyinin cilâlı parlaklığı nedeniyle) flâş kullanılınca dahi iyi resim vermeyen Boubon/İbecik Apollôn'u heykelini görenlerin düşebileceği sanının tersine, Boubon alanında görkemli kalıntı bulmak şöyle dursun, görülecek kalıntı bulmak bile pek zordur. Boubon, yöre halkının elbirliğiyle sürdürdüğü bencil, tamahkâr kazıcılık ve yıkıcılık yüzünden en büyük zarara uğratılmış tarihsel kalıntı alanlarımızdan biridir. Orada ele geçen ve İbecik Apollôn'u diye anılan, Burdur Müzesi'ndeki heykel de, aslında kaçak kazı yapanların çıkardığı talan malından, en önemsiz parça imiş ve payına düştüğü kişide, diğer buluntuların tersine, hemen satılamadığı için kalmış iken bir ihbar sonucu ona el konabilmiş. Kopuk başının dahi, buluntu çıkarıldığında yerli

Resim 74. Boubon. Kentin, ancak bir odeion boyutlarında olan tiyatrosunun kalıntıları.

yerinde olduğu; kolayca yurt dışına çıkarılabilmesi için koparılarak heykel bedeninden ayrı “pazarlandığı” sanılıyor. Biraz önce belirttiğimiz üzere, Krèmna buluntusu olduğu söylenerek köylülerce müzeye getirilen yahut Jale İnan kazısında çıkarılmış olan heykellerin tümünün başsız olması, besbelli ki, rastlantı ürünü değil, bu yöntemin orada da uygulanmasının sonucudur.

Boubon alanında, kentin küçük tiyatrosunun; tepe doruğunda, akropolis iç kalesinin izleri, önemsiz parçaları bulunuyor. Güneybatı yanında, sağa sola dağılmış mezar taşı, sütun parçası gibi döküntüler vardı. İbecik köyü içinde de kaba işçilikli bir Lykia türü kaya mezarı görülür. Ancak, genel bir değerlendirmeye, Boubon alanında görülebilen kalıntıların oraya gitme zahmetine asla değmeyeceği ve yöre halkının, kuşaklar boyunca kendilerine hizmet edecek arkeoloji turizmi potansiyelini kendi kazmalarıyla, kürekleriyle kaçak kazı çukurlarına gömdüğü, acı bir gerçektir.

2. Balboursa

Özel kaynakça: George E. Bean, Lycian Turkey, s. 166-170; John James Caulton. Balboursa 1985 (IV. ArST s. 171-178); J. J. Caulton. Balboursa survey 1986 (V. ArST c. 1 s. 205-212); J. J. Caulton. Balboursa (VI. ArST s.225-232); J. J. Caulton. Balboursa (IX. ArST, s. 47-58); J. J. Caulton. Balboursa (X. ArST s. 459-472).

a. Adı

İlkçağ yapıtlarında ve yazıtlarında Balboursa biçiminde gördüğümüz adın öz biçimi, Luvi dilinden Walw(a)-ura, Büyük (yahut, Yüce) Walwa olmalıdır. O dilde Ura'nın “Büyük, yüce” anlamında olduğunu biliyoruz (Laroche, Dictionnaire de la langue Louvite, s. 102). Walwa sözcüğü de Luvi diliyle yazılmış metinlerde geçiyor, ancak anlamı sap-

tanamamıştır (Laroche, s. 107). Hitit belgelerinde anılan (bkz. Hayri Ertem, CAD s. 146-157) Walwara kenti de ya Balboursa'dır yahut onun bir adaşıdır: Walwa-(u)ra.

b. Yeri

İlkçağ kenti Balboursa'nın kalıntıları, Burdur ili Gölhisar ilçesine bağlı bucak merkezi Dirmil/Altınyayla'nın 6 km. güney-güneydoğusundadır. Bu yer, Kerkeli Dağı'nın (yeni haritalarda Kelebekli Dağı) doğu yamacı eteğindedir; ana yol üzerindeki Karaçulha köyünün 6 km. kadar kuzeybatısına düşer. Bu köyle kuzeybatı ilerisindeki Kızılyaka köyü arasında orta yerdedir. Oraya gitmek için Kemer-Gölhisar yolu üzerinde, Korkuteli-Gölhisar yolları ayırımında sola yâni Gölhisar yoluna yapmanızdan 10 km. sonra, Dirmil/Altınyayla'ya

Resim 75. Balboursa. Kentin ana caddesinin kuzey yanındaki kalıntılar.

varmadan, yol bir derenin içinden geçince (dere tabanına beton döşenmiş olduğundan, geçiş motörlü araçlar için sorun yaratmaz) hemen orada sola dönecek ve dere akışının sol kıyısı boyunca uzanan toprak yolu izleyeceksiniz. 3 km. kadar ileride kalıntılar alanının bitişiğine hatta içine ulaşmış olursunuz.

c. Tarihçesi

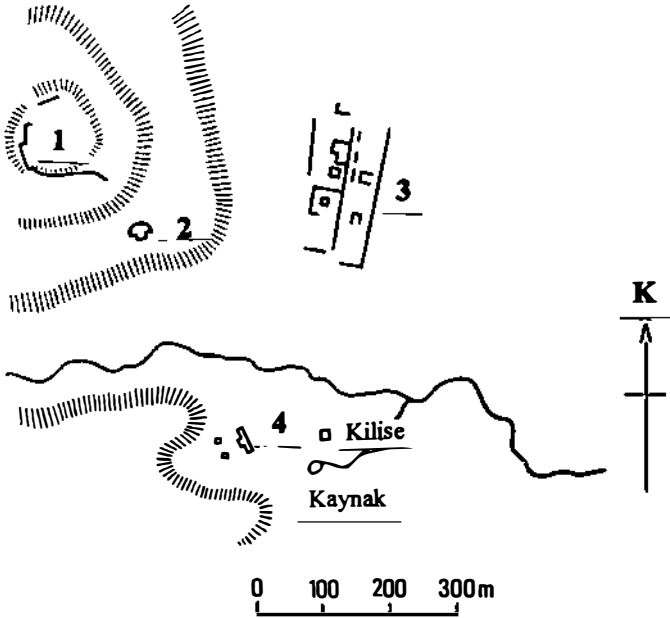
Balboura'nın kuruluş tarihçesini bilmiyoruz. Kent (özellikle Roma egemenliği çağında Kabalia diye tanınmış olan) bu yörede, önderi Kibyra olmak üzere kurulmuş bir tetrapolis'in yâni dört kent birliğinin üyesi iken, İS 2. yüzyıl başlarında o birlik dağılınca, Lykia kentleri

Resim 76. Balboura. Kentin ana caddesinin kuzey yanındaki kalıntılardan bir diğer görünüşü.

birliğine katılmış ve artık Lykia kenti sayılmıştır. Oysa, Balboursa halkının da, Boubon halkı gibi, köken yönünden Lykia'lı olmadığını biliyoruz (Veli Sevin, s. 148).

Balboursa'nın Roma İmparatorluğu çağında basılmış bir tek parası görülüyor (Sear, s. 36).

Çizim 9. Balboursa. Kalıntıların genel durumu.

d. Kalıntılar

Ortasından bir derenin geçtiği ilkçağ kenti alanında, kalıntılar, biri (ileride Xanthos/Eşen Çayı'na katılmak üzere orada batı-doğu çizgisinde akan) bir derenin bir yanında diğeri karşı yanında bulunan iki tepecik üzerine ve arasına yayılmıştır. Verdiğimiz çizimde görülen kalıntıların başlıcaları şunlardır:

1. Derenin kuzey yanındaki, akropolis'in bulunduğu tepede, sarıncılar ve Bizans çağı surlarının parçaları ve o çağ kentinin dağınık kalıntıları.

2. Buradan biraz aşağıda, akropolis'in güneydoğuya bakan yamaçında, hayli sağlam durumda bir tiyatro.

Resim 77. Balbura. Nekropolis bölümünden bir görüntü.

3. Doğuya doğru ılımlı eğilimle, basamaklarla alçalan yamaçta, kamusal yapılar, evler, nekropolis. Nekropolis'in kalıntılar alanı ortasında bulunması, Anadolu ilkçağ kentlerinde pek az görülen bir özelliktir. Güçlü olasılıkla burası önceleri kentin dışında idi, sonradan kent genişledi ve hatta derenin güney yanına da yayıldı, nekropolis kent içinde kaldı. Mezarlar Karia lâhitlerine benzer; fakat kapakları sâde olmayıp, üzerinde uzanmış aslan vb. vardır.

4. Derenin güneyindeki kent bölümünde, ikinci bir tiyatronun kalıntıları.

Sizi buraya getiren yolun kuzey bitişiğinde, kalıntılar alanına ulaştığı yerde, Roma çağı yapıtı bir mausoleion'un (ev biçiminde anıtsal mezarın) kalıntısı.

Resim 78. Balboursa. Kentin ana caddesinin, batı uçtan görünüşü.

Balboursa yakınında denebilecek bir yerdeki Kozağacı köyünde bulunan ilkçağ kalıntısı kaya kabartmalarından söz etmemiz yerinde olur. Bu yere, aşağıda sözü edilecek olan Termessos Minor ve Wianawanda/Oinoanda kentindeki incelemelerinizi bitirdikten sonra, İstanos/Korkuteli'ni incelemeye giderken uğramanızı öneririm.

Gölhisar-Korkuteli arasında orta yer yakınındaki küçük Söğüt Gölü (ilkçağda Karalitıs) eskiden çok daha büyük, genişti; bunun güneydoğu bölümü şimdi ovaya dönmüştür ve bu ovanın ucunda Antalya ili Korkuteli ilçesi Kızılcadağ bucağına bağlı Kozağacı köyü vardır. Orada ilkçağda, İÖ 2. yüzyılda, Toriaeum adlı bir köy, çevredeki köylerle birlikte oluşturulan bir Pentakomia'nın (Beş köy birliği'nin) başı durumundaydı. Kozağacı köyünde bulunan yazıtlar, bu yörenin Balboursa arazisi içinde olduğunu göstermiştir.

Resim 79. Kozağacı. Köy üstündeki kabartmalı kayalara giden yolda, Phryg türü sunak câmi yapısı yanbaşındaki, Phryg türü, tapkı mekânı ve sunak olmak üzere işlenmiş yerel kaya.

Resim 80. Kozagacı Köyün üzerindeki (ilerisinde ve yamaç yukarıdaki) kayalıklara işlenmiş kabartmalardan biri.

Adı geçen köye, Altınyaylâ-Korkuteli yolundan gidilir; bucak merkezi Kızılcadağ'ın 5 km. kadar öncesinde, ana yolun çok yakınındaki Mamatlar köyüne ve oradan da başka köylere ulaşım sağlayan asfalt yüzeyli yolun kavşağı vardır. Buna sapıp hemen Mamatlar köyünü geçmenizin 8 km. kadar sonrasında, Kozağacı köyüne varırsınız. Haritalarda asfalt yüzeyli görünen yol benim oraya gidişimde (Mayıs, 2005) hayli bozuktur. Köyde ve yakınlarında, dağınık durumda bir hayli ilkçağ kalıntısı olmakla birlikte, bunların en önemlisi, köyün ardında birdenbire yükselen yalçın kayaların dik yüzeyine işlenmiş çok sayıda kabartmadır. Bu kabartmalarda genellikle iki, üç, ya da daha çok sayıda kişi canlandırılmıştır. George E. Bean (Lycian Turkey, s. 169) bunları Hellenistik çağa tarihliyor. Kabartmaların çoğunda, tıpkı heykel

Resim 81. Kozağacı. Köye giriş öncesinde, çeşme yakınındaki kayaya işlenmiş kabartmalar.

altlıklarında bulunan yazıtlar türünden yazıtlar olduğu için, bunların aslında mezar anıtı değil, onurlandırma anıtı niteliğinde kabartmalar olduğu anlaşılmaktadır.

Kabartmaların yoğun olarak bulunduğu kayalık, köyün yaklaşık 2 km. batısındaki yamacın yukarı bölümündedir. Oraya kadar giden yol yoktur; eski câmiin ve onun yanındaki, tapkı mekânı ve sunak olmak üzere Phryglere özgü türde işlenmiş kayanın (bu tür kayaların güneybatı sınırındaki örnek, budur; batı sınırda, Thyateira/Akhisar ile Sardeis arasında olanın ve Gelenbe yakınında olanın resimlerini şimdi ki dizide çıkan Mysia kitabında verdim) bulunduğu yerden, önce dere yatağına inerek sonra oradan yukarıya doğrularak 1.5 km. kadar yürümek gerekiyor. Tırmanış çok zor değildir, kabartmalar da çok yüksek değildir ve kayalıkların başlangıç yâni alt bölümündedir. Orada dik kayaların yüzeyi traşlanıp düzletilmiş ve bu düz-dik yüzeylere kabartmalar işlenmiştir. Köyün gençleri kayalıklar aşıp doruk durumundaki az çok düz bölüme ulaşıncaya orada asıl tarihsel yerleşimin pek de etkileyici olmayan yıkıntılar, sarnıçlar, kuyular gibi kalıntılarının olduğunu söylüyorlar.

Bu kabartmaların benzerleri, köye sizi ulaştıran yolda, köyün 2 km. öncesinde sağda göreceğiniz (üzerinde “Şu çeşmenin hâline bak” dizeşiyle başlayan yazı bulunan) bir çeşmenin ancak 50 m. kadar sonrasında yine sağda bulunan bir ham yol başlangıcının bitişiğindeki kayanın yola bakan yüzüne de işlenmiştir.

Ana yoldan (Korkuteli-Fethiye arasındaki ana yoldan) ayrılıp sizi Kozağacı köyüne getiren 8 km.’lik bağlantı yoluna girdikten biraz (1 km. kadar) sonra içinden geçtiğiniz Mamatlar köyünde de, aynı bağlantı yolunun bitişiğinde, câmi avlusuna konmuş çok sayıda, üçü yazılı diğerleri yazısız, Roma çağı işlenmiş taşları dikkatinizi çekecek. Bunların Kozağacı’ndan getirilme olduklarını sanmıştım; köylüler, kendi köylerinden, özellikle eski mezarlıktan çıkarılıp buraya getirildiklerini söylediler.

Resim 82. Mamatlar köyünde câmi avlusundaki yerel buluntu yazılı taşlardan biri.

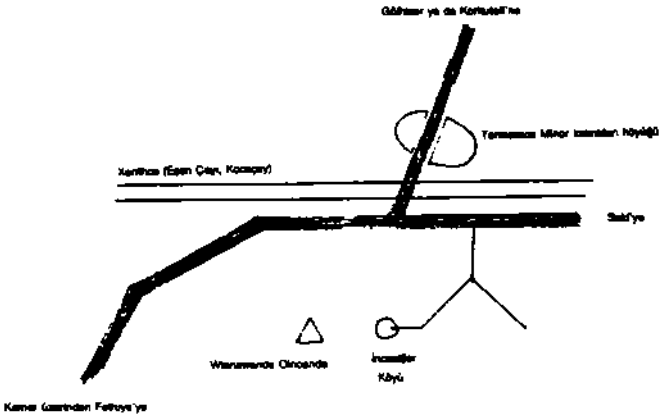
Resim 83. Mamatlar köyündeki buluntulardan bir diğer yazılı taş.

3. Termessos Minor

Özel kaynakça: George E. Bean, Lycian Turkey, s. 70 ve 75’de birkaç satır; Akşit’in Lykia monografilerinde keza öyle.

a. Adı

Minor, Lâtince, “Küçük” demektir. Böylece, kentin Roma egemenliği çağında taşıdığı Termessos Minor adı, Küçük Termessos anlamına gelir. Ad aslında elbette ki sâdece Termessos’tur; ancak, Pisidia’nın güneybatı ucunda bulunan bu Termessos kentini, Antalya Ovası’na komşu yörede, bir hayli doğu ilerde bulunan adaşından (bkz. yukarıda s. 50) ayırmak için onu Termessos Minor diye anmak âdet olmuştu. Termessos adının anlamı konusuna, o diğer Termessos ile ilgili bölümde değinmiştik.

Çizim 10. Termessos Minor ve Wianawanda/Oinoanda kalıntılarının yerini gösteren şematik çizim.

b. Yeri

Termessos Minor'un yeri, Muğla ili Fethiye ilçesi Seki bucağına bağlı İncealiler köyünün kuzey yakınındadır. Bu köye gitmek için, bu-
cak merkezi Kemer'den, Xanthos/Eşen Çayı sol (doğu) kıyısını, biraz
içeriden izleyerek kuzeydoğuya uzanan asfalt yüzeyli yolu kullanacak-
sınız. Çay, (tam Kemer'de) bir kez aşılmış iken, İncealiler köyü kuzey
yakınında yol onu bir kez daha aşar (Seki yolu kavşağı, bu aşmanın
hemen öncesindedir; İncealiler köyü oradadır) ve aşar aşmaz bir hö-
yüğü yarıp geçer. Çalışkan Karayolları Genel Müdürlüğü'nün böylece
önemli bir bölümünü yok ettiği höyüğün üstünde ve içinde, Termessos
Minor kentinin kalıntıları vardır.

Resim 84. Termessos Minor. Kentteki Roma egemenliği çağı mimarlık yapıtlarının parçalarından kalıntı alanında görülen bazıları.

Geldiğiniz, Kemer'den Seki kavşağına kadar 43 km. uzunluğu olan yol şimdi asfalt yüzeyli olmakla birlikte, dağlar arasında sayısız dönemeçle, iniş çıkışla Seki'ye doğru giderken sizi hayli sarsacaktır. Seki yolu kavşağında, o yola (Seki yoluna) sapıp 1 km. kadar ilerleyerek sağdaki ilk yola girer ve orada da pek az sonra karşılaşacağınız ayırımında yine sağa dönerseniz (o bağlantı yolu da şimdi asfalt yüzeylidir), hemen İncealiler köyüne varırsınız. Birazdan sözünü edeceğimiz Wianawanda/Oinoanda'nın kalıntıları, bu köyün 2 km. batısındaki tepenin (yerli halkın verdiği adla, Âsar Beli ya da Gâvur Pazarı) üzerindedir. Termessos Minor kalıntıları alanı (yerli halkın verdiği adla, Kemerarası) bu tepenin altında denecek kadar kuzey yakınında, 3 km. ilerisinde, Xanthos/Eşen Çayı'nın sağ (orada, kuzey) kıyısındadır. O nedenle, Termessos Minor halkı, kentten, "Oinoanda yanındaki Termessos" diye de söz ediyordu. Gerçekten, kent kalıntıları alanında bulunan yazıtlarda kentten böyle söz edildiği görülüyor.

c. Tarihçesi

Kentin kuruluş tarihçesi bilinmiyor. Her ne kadar ilkçağda bu Küçük Termessos'u, diğer ve çok daha önemli, ünlü Termessos'dan gelme göçmenlerin kurmuş, geldikleri kentin adıyla adlandırmış bulunduğu yolunda bir inanç var idiyse de bu inanç çoğu benzer örnekte de olduğu üzere kesinlikle asılsız bir varsayımın ürünüdür.

Kentin tarihçesi hakkında bilgimiz yoktur. Yalnız, Roma İmparatorluğunun egemenliği çağında bir kez para bastığını biliyoruz (Sear s. 25).

d. Kalıntılar

Yolun, ortasından geçmekle ikiye böldüğü höyüğün her iki parçasında, yüzeyde, Roma egemenliği çağından kalma görkemli mimarlık yapıtlarından birkaç işlemeli taş dışında, önemli ya da ilginç görünür kalıntı yoktur.

4. Wianawanda/Oinoanda

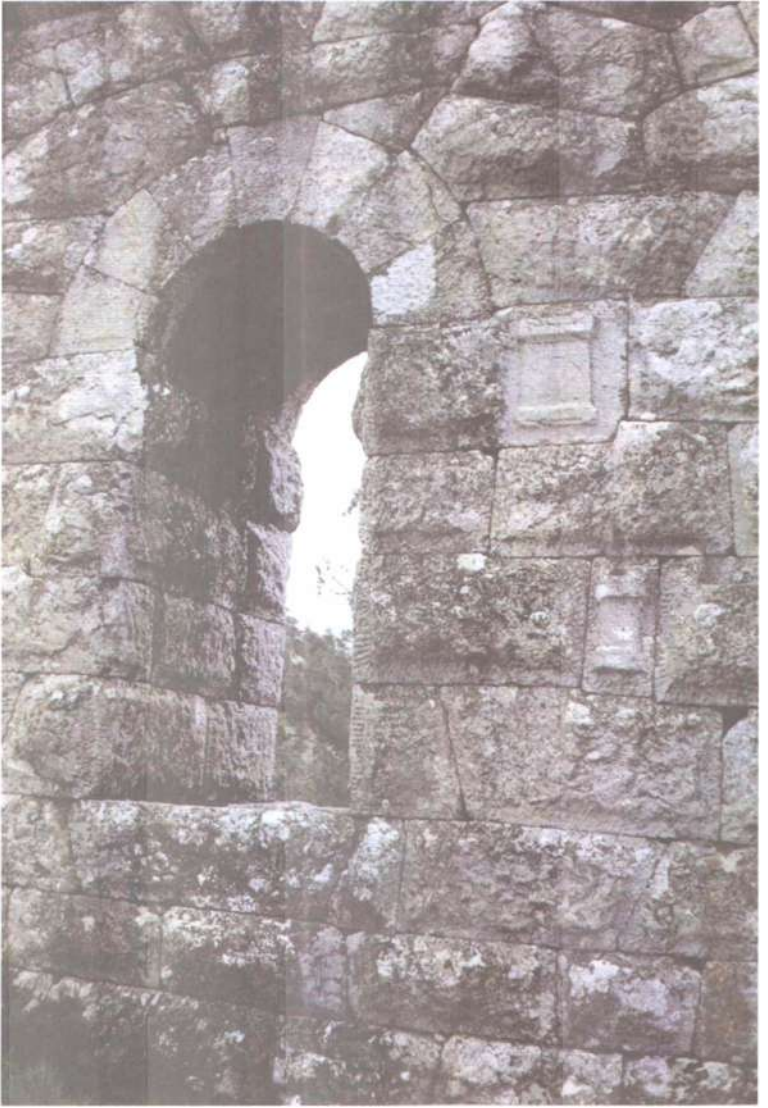
Özel kaynakça: George E. Bean, Lycian Turkey, s. 170-175; Alan Hall. The Oinoanda survey, 1974-1976 (AS c. 26, 1976, s. 191-197); Martin F. Smith, Oenoanda-The Epicurean Inscription (Proceedings of the 10th International Congress of Classical Archaeology, c. II s. 841-847); S. Mitchell, Oinoanda ve Batı Pisidia (XIII. ArST c. II s. 71).

a. Adı

Wianawanda adı, Luvi dilinde “Üzüm, bağ, şarap” anlamlarından her birini belirten wiana kök sözcüğü ile, “-lı” anlamındaki wanda takısından türetilmiştir. Hellenleşme döneminde bu ad Oinoanda biçiminde çarpıtılmıştır.

Resim 85. Oinoanda. Kuzey yandaki, ileri dönem surlarında bir ana kapı. İç (kuzey) yandan görünüş.

Resim 86. Aynı kapının dış (güney) yandan görünüşü ve o yandaki yazıt.

b. Yeri

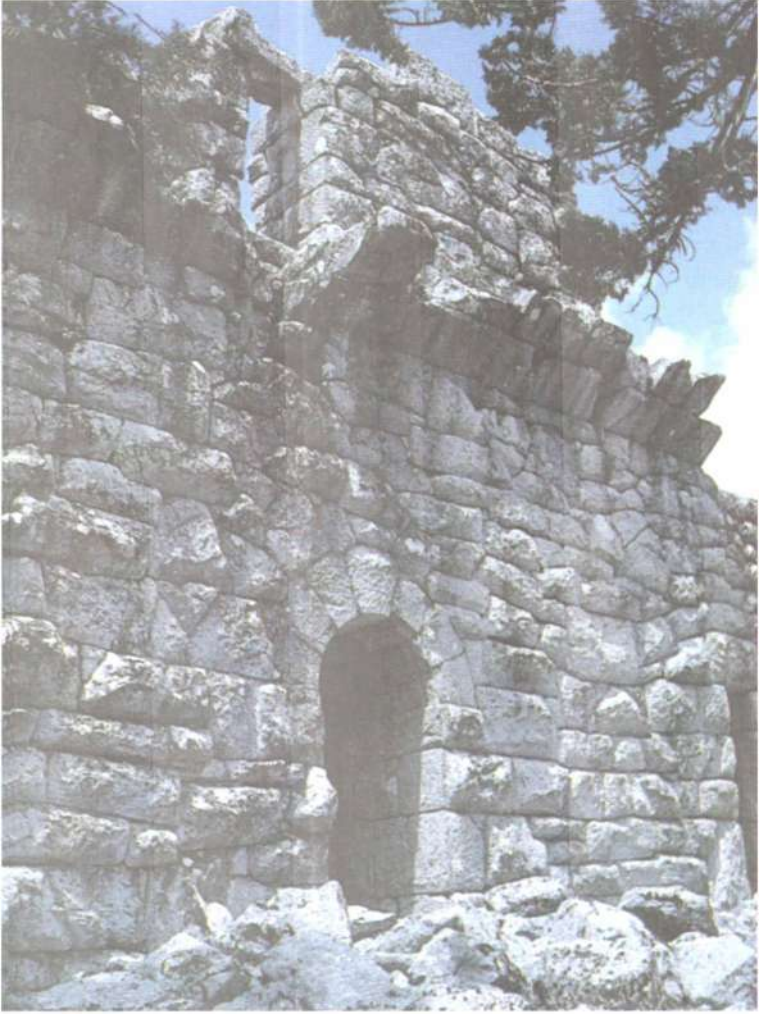
Kentin yeri ve oraya nasıl gidileceği biraz önce, komşu Termessos Minor kenti ile ilgili bölümde anlatıldı, Çizim 10'da gösterildi. Wianawanda/Oinoanda kalıntıları (yerlilerin deyişiyle Âsar Beli ya da Gâvur Pazarı), İncealiler köyünün ancak 2 km. batısında olmakla birlikte köyden oraya tırmanış bir saat kadar sürer ve yamacın dikliği nedeniyle hayli yorucudur. 1841 yılında arkeoloji düşkünü iki İngiliz gezgin, Hoskyn ile Forbes, burayı gezmişler ve orada görülenlerin Oinoanda kalıntıları olduğunu anlayıp duyurmuşlardır. 17 km. kadar kuzeyde bulunan Balboursa kentinin yerini de böylece duyuran, aynı kişilerdir.

c. Tarihçesi

Bu kentin bir adaşı, Çukurova'da idi; oradaki, Seleukos'lar kralı, Epiphanès (=Gösterişli, parlak, görkemli) sanıyla bilinen IV. Antiokhos'un egemenliği (İÖ 174-164) döneminden başlayarak Epiphaneia (Epiphanes Yurdu) adını almıştı. Yeri ve kalıntıları üzerine Kilikia kitabımızda bilgi verilmiştir. Batı Anadolu'da, Xanthos/Eşen Çayı kıyısındaki Wianawanda/Oinoanda'nın başka bir adaşı bilinmediği için, bu kentin (Eşen Çayı kıyısındakinin), Hitit belgelerinde anılan ve Siyanda Irmağı kıyısında bulunduğu belirtilen Arzawa kenti Wianawanda olduğunu güvenle anlayabiliyoruz. Böylece, Hellen dilinde "Boz renkli" anlamına gelen Xanthos adının da aslında Siyanda'nın Hellen ağzında çarpıtılmış biçimi olduğu ortaya çıkıyor.

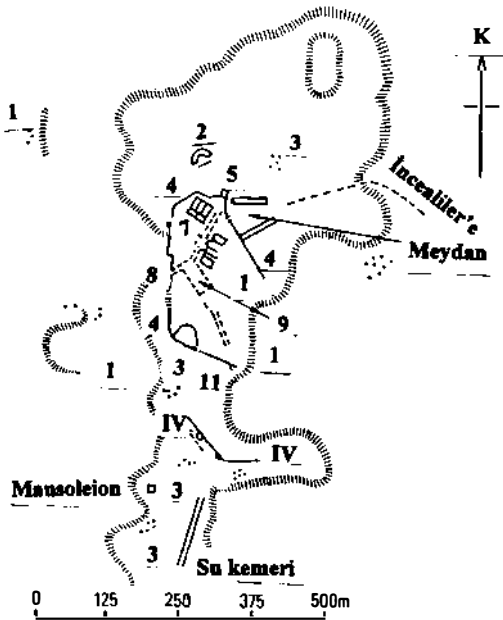
Hitit bağımlısı Mira-Kuwaliya Beyliği ülkesinin Hitit devleti ülkesine sınırında Wianawanda kenti bulunuyordu.

İÖ 40'lı yıllarda, Roma egemenliği henüz resmen Lykia'yı kapsamıyorken (kapsaması İS 43'de oldu ve Roma Senatus'unun kararı

Resim 87. Wianawanda/Oinoanda. Bir diğ er sur kapısı.

üzerine Lykia bir Roma iline dönüştürüldü) Oinoanda halkı ile, Lykia'nın en güçlü kentlerinden (Eşen Çayı ağzı yakınındaki) Arnna/Xanthos'un halkı arasında düşmanlık ve çekişme vardı. Bu yüzden, Caesar'ı öldürenler takımının elebaşlarından Brutus ile Cassius, düşmanları olan Caesar takımının elebaşlarından Octavianus/Augustus ve Marcus Antonius ile son hesaplaşma niteliğinde olacak meydan savaşına hazırlanırken asker ve para devşirmek için Anadolu'ya gelerek birçok kentten zorla bu istediklerini aldıkları, vermeyenlere saldırdıkları sırada, Xanthos'u da kuşattıklarında, Oinoanda'lılar onlara yardımcı oldu. Brutus ordusuna onlardan savaşçılar katıldı; bunlar, bazı bölümleri dik yarlar üzerinde bulunan Xanthos kentine, o dik yarlarda hangi keçi yolları izlenerek, nereden çıkılarak ulaşılabileceğini Romalılara gösterdiler, hatta Romalıların önüne düşüp en başta kendileri tırmanışa geçtiler. Ayrıca, belli bir bölümde kayalara tırmanan Oinoanda'lılar,

Çizim 11. Wianawanda/Oinoanda. Kalıntıların genel durumu.

içlerinden birkaçı uçurum aşağısına yuvarlandığı halde, tırmanışı tamamlamayı, kente girip surların küçük bir kapısını açmayı başardı. Oinoanda'lılar ve onları izleyen Romalılar böylece kente girebildiler.

Kentin Roma egemenliği çağındaki ve onun sonrasındaki tarihçesi üzerine bilgimiz yoktur. Söylenen çağda basılmış herhangi bir parası da David Sear'ın kitabında görülüyor. Boubon ve Balboursa ile ortak para bastığı biliniyor.

d. Kalıntıları

Kalıntı alanında bugüne dek bilimsel kazı yürütülmemiştir. Orada, Hititler çağından günümüze ulaşmış (görünen Hellenistik çağ ve Roma egemenliği çağı yapıtlarının kalıntıları altında kalmış) kalıntılar bulunup bulunmadığı belirlenmemiştir.

Âsar Beli'nde görülen başlıca kalıntılar, verdiğimiz çizimde görülmektedir:

1. Kaya mezarları; kalıntılar alanının kuzeybatı yanının biraz ilerisinde, batı yanının biraz ilerisinde ve doğu yanibaşında iki yerde.

2. Tiyatro.

3. Kentin ileri dönem surlarıyla çevrilmiş bölümünün dışında, kuzeydoğu ilerisinde, güneybatı ilerisinde, güney ilerisinde ve güneybatı yönünde daha ilerisinde görülen lâhit toplulukları.

4. Kentin ileri dönem surları (oysa iki ucunda IV sayısı bulunan sur, erken dönemdir). İleri dönem surlarının güney parçasında dışa, güneye bakan yüzden güzel bir görüntüyü s. 162-163'de Resim 89 olarak veriyoruz.

5. İleri dönem surlarının kuzey ucunda, burçtan çok tapınağa benzeyen bir yapı.
6. Kentin kuzey yanındaki, ne olduğu belirlenememiş yapılar.
7. Kentin kuzey yarımındaki ana cadde.
8. Kent surlarının batı kapısı.
9. Kentin ileri dönem surları arasında kalmış, daha eski dönem surlarından bir parça.
10. Agora.

Resim 88 (aşağıda) . Güney yandaki surların ileriden görünüşü. Resim 89 (arkada, s. 162-163’de) İç surların bir bölümünde dış yüz.

11. Kent surlarının güney kapısı.

12. Bir mausoleion (ev görünüşünde anıtsal mezar).

13. Su kemeri.

En etkileyici kalıntı, güney yandaki Hellenistik çağ yapıtı sur parçalarıdır (ilk dönem yapıtı dediklerimiz bunlardır). Düzgün işlenmiş taşların dış yüzü kabarık bırakılmıştır. Bunların, bir tanesi hayli sağlam durumda iki burcu vardır. Birçok yerde sur bölümleri, mazgallar ve kapılarla, sağlam durumda günümüze gelmiştir. Duvar kalınlığı 2 m. kadardır. Kuzey yandaki surlar ise, duvar işçiliği yönünden daha düşük kalite gösterirler ve çok daha sonraki dönemden (Bean'a göre en azından İS 3. yüzyıl sonundan) kalmadır.

Resim 90. Güney surlarının kalıntılarından bir bölüm.

IV. Isparta ve yakınları

Çizim 12. Isparta yakınlarındaki ilköğ yerleşimleri ve yol bağlantıları.

1. Baris/Isparta

Özel kaynakça: Isparta 1973 İl Yıllığı (basım yeri belirtilmemiş) 1973.

a. Adı

Isparta kenti, adını, içinden geçip ileride Aksu'ya katılan Isparta Çayı'ndan alır. Bu Isparta adının öz biçimi, Lydia başkentinin Hellenlerce Sardis, Sardeis diye kullanılan ve oradan geçen Gediz Irmağı ile bağlantılı olan adının aynıdır ve Luvi dilinden Swarda'dır: Swa-(a)rda, Kutsal/Güzel-Irmak. Bu konuda TT Adlar kitabımızda Swarda madde-

sinde ayrıntılı açıklama verilmiştir. Isparta Çayı yöresi de Hellenlerce (Polybios, 5 LXXII 4’de görüldüğü üzere) Saporda diye anılıyordu.

Ancak, Türk egemenliği öncesi dönemlerde, kent için Isparta adının veya Sparta gibi ona benzer bir adın kullanıldığını görmüyoruz. Zaten *o dönemde* tam şimdiki Isparta’nın çekirdek bölümünde herhangi bir kent bulunduğu hakkında da bilgimiz yoktur ve o bölümde görünür hiçbir ilkçağ kalıntısı bulunmamakta, bilinmemektedir. Yakın bir yerlerde, ilkçağda, pek sönük iki yerleşimin varlığından haberimiz vardır. Bunlardan biri Baris (Ramsay, s. 453 No. 23), diğeri Minassos (Ramsay, s. 453 No. 24) idi. Hatta Ramsay ile diğer bazı yazarlar, Isparta adının bu Baris adından daha doğrusu eis Barida (Baris’e, Baris’de) değişinden bozma olduğunu savunmaktadırlar (Ramsay, s. 453 dn. 1). Ben bu değişin Türk ağzında olsa olsa (eis Nikomèdian değişinin İznikimid, sonra İzmit’e dönmesine benzer biçimde) İzvarid, İzvarid gibi bir biçime dönebileceğini göz önünde tutuyorum (Rumcada sm yanyana gelişi, Σμυρνη=Zmirni’deki gibi zm sesine, sb’nin yanyana gelişi de “akın, saldırı” anlamında εισβολη=izvoli’deki gibi, zv sesine dönüşür!) ve ayrıca Isparta adının kendisinin tarihselliğinin kanıtlarını TT Adlar kitabında belirtmiş bulunuyorum, kökenin Baris adı olduğu görüşünü kabul etmiyorum.

Baris adının öz biçimi de, güçlü olasılıkla, Troia’lı Prens Paris’in adının aslıyla aynı idi (zaten Luvi dilinde b/p ayırımı yoktu). Bu sözcüğün öz biçimi nasıldı, bilmiyoruz; o öz biçim belki “Çoban” anlamındaydı. Bkz. TT Adlar kitabımızda Paris.

Baris’in yeri saptanamamıştır, o yerden *vaktiyle* çıkarılmış olup Burdur gibi pek değişik yerlere taşınmış yazıtlar (bkz. Özsait, Pisidya/1, s. 17 ortası) dışında kent kalıntıları bulunamamıştır. Özsait (Pisidya/1, s. 31 dn. 24) şöyle diyor: “19. Yüzyılın başından beri burayı [Isparta kentini ve yakın çevresini] ziyaret eden seyyah ve araştırmacılar münferit antik fragmanlar bulmuşlardır. Baris bu civarda olmalıdır. Zira, çevrede Baris’in imparatorluk devrine ait sikkeleri bulunmuştur”.

b. Tarihçesi

Isparta kentinin çok yakınlarında olması gereken Baris kentini, Ptolemaios (V 5) ve Hieroklès (673 No. 7) anmaktadır. Ayrıca, kentin, Roma İmparatorluğunun egemenliği döneminde bastığı paraların bulunduğunu belirttik (Sear, s. 111, 209, 247, 319, 331, 369, 402, 407, 410, 417, 421). Ancak, kentin daha önceki tarihçesi, özellikle kuruluş

Resim 91. Baris kentinin İmparator Traianus Decius döneminde (İS 249-251) bastığı para. Önyüzde, İmparatorun başının sağdan görünüşü ve bu tasvirin çevresinde, adı; arka yüzde, yürümekte olan bir atın üzerinde, bir elinde âsa tutan tanrı Mên ve bu tasvirin üstünde, bölünmüş olarak, Barè-n-òn (Baris'lilerin [parası]) yazısı (Sear, s. 402). Kentin, Sear s. 417 No. 4337'de resmi verilen, Trebonianus Gallus döneminde (İS 251-253) basılmış parasında da arka yüzde tanrı Mên'i ayakta, önden, ileriye uzattığı sağ elinde bir çam kozalağı ve dirsekten bükerek yukarıya kaldırdığı sol elinde uzun bir âsâ tutar durumda gösteren kabartma vardır.

tarihçesi bilinmiyor, keza daha sonraki tarihçesi üzerine de pek az şey biliniyor. Ramsay'ın verdiği, kilise örgütü kurultaylarına Pisidia'dan hangi kent piskoposlarının katıldığını gösteren listelerin tümünde, bu kentin anıldığını görüyoruz; demek ki varlığı hayli ileri dönemlere kadar süregitmişti.

Baris'in ilkçağ boyunca pek sönük bir kent olmanın ilerisine geçememesi, özellikle, oldukça yakınında, hem önemli ve daha işlek yolların üzerinde olmaları hem de savunmaya çok daha elverişli yerlerde kurulmaları yüzünden hayli gelişebilen (Sagalassos gibi) başka kentlerin varlığı nedeniyledir. Sonradan bunların depremler, Sasanîlerin ve Arapların çapul akınları, Malazgirt Savaşı öncesi ve sonrası dönemlerde Türk çapul akınları, 12. ve 13. yüzyıllardaki Türk-Bizans savaşları

Resim 92.
Isparta Müzesi.
Yöresel buluntulardan
bir mezar stel'i.

yüzünden sönükleşmeleri, Baris'in gelişmesine fırsat verdi. Böylece Baris, Pisidia'daki en önemli piskoposluk merkezi durumuna geldi. Ama, o dönemde bile pek de görkemli yapılarla donanmış olmadığı, kalıntılarının günümüze ulaşamamasından bellidir. Güçlü olasılıkla, terkedilmesi sonrasında, yıkıntı durumuna düşen yapıların taşları söküldü ve Isparta'da yeni yapılarda kullanıldı.

Isparta kenti, anlaşıldığına göre, Baris'in bilmediğimiz bir dönemde, geniş ölçüde yıkıntıya dönmüş olmasının sonrasında Türklerce kuruldu veya, daha güçlü olasılıkla, oradaki pek önemsiz bir köyün geliştirilmesiyle kasabaya dönüştü. Onun erken dönem tarihçesi üzerine hiçbir şey bilinmiyor. 1333'de kenti ziyaret eden İbn Batuta onun bir

Resim 93.
Isparta Müzesi.
Eurymedon/Köprüsuyu
Irmağını simgeleyen
tanrının heykeli.
Bergama Kralı
III. Attalos tarafından
yaptırılmıştır;
bucak merkezi Aksu'da,
Eurymedon kaynakları
yöresinde bulunmuştur.

kalesinin bulunduğunu da kaydediyor. Daha önceki hiçbir bilgi kaynağında Isparta kentinin anıldığına rastlamadım. Isparta 1973 İl Yıllığı dahi bu konuda bilgi vermemekte, kentin ilkçağ tarihini anlatıyormuş gibi gerçekte yörenin tarihini anlatmaktadır.

c. Kalıntılar

Isparta içindeki tarihsel yapıların tümü, Türk egemenliği döneminden, hatta Hamid Oğulları Beyliğinin egemenliği döneminden ve sonrasında kalmaz; Selçuklu yapısı bile yoktur (1973 İl Yıllığı, s. 91). Ancak kentin, il kapsamında çıkarılmış arkeolojik buluntuların sergilendiği küçük bir arkeoloji müzesi vardır ve görülmeye değer.

Müzedeki, Eğridir güneydoğusunda bulunan bucak merkezi Aksu kasabasında, Eurymedon/Köprü Suyu'nun kaynağı yöresinde çıkarılmış olan bir heykel, ilginçtir. Resim 93'de gördüğünüz bu heykel, Eurymedon'u simgeleyen Irmak-tanrı'yı canlandırıyor. Kaidesindeki yazıttan, Attalos oğlu Attalos (Bergama Kralı III. Attalos; İÖ 130'da ölmüş ve ülkesini vasiyetname ile, yaşamı boyunca uydusu olduğu Roma Cumhuriyeti'ne bırakmıştı) buyruğuyla yaptırıldığı anlaşılıyor. Verdiğim resim 1980'lerde çekilmişti; 2005'de müzeye yeniden gittiğimde heykelin kafasının gözünün kırılmış, hasar görmüş olduğunu hayretle farkettim. Müze içindeki yapıtların çoğu, etnografya nesneleridir, arkeolojik yapıt beklenene kadar çok değildir; buna karşılık müze bahçesinde, özellikle Adada kenti alanından getirilmiş bazı ilginç kabartmalar vardır.

2. Minassos (Minas/Milâs/Minasın)

a. Adı ve yeri

Minassos, Isparta yakınında, Milâs Mesiresi (mesire=piknik yeri, kır eğlencesi yeri) denen alanda bir zamanlar var olan ilkçağ kentçığının adıdır ve bu ad, o yörede bulunan yazıtlarda geçmektedir. O yere, Ramsay'ın araştırmalarını yaptığı sıralarda, günümüzden 130 yıl kadar önce, Minasın/Minasun deniyordu (Ramsay, s. 453 No. 24). Orası, “mesire” niteliğinin belirttiği üzere, sulak bir yerdir, içinden Minasın Çayı geçer (Isparta 1973 İl Yıllığı, s. 17). Yıllık (s. 135), yöreyi şöyle betimliyor: “Milâs, şehir halkının rağbetine mazhar olan bir piknik yeridir. Isparta batısında şehre 6 km. mesafede olup, yolu asfalttır. Bol ve soğuk akar suyu, havuzları vardır”. Bu Minasın Çayı, Antalya yakınında Akdeniz'e dökülen Aksu'nun başlangıç kollarından biridir (Yıllık, aynı yer).

Anlatımda yanlışlar var. Milâs “mesiresi”, Isparta'nın güneybatısındadır ve Isparta ortasından oraya Gölcük yolundan gidiş 12 km. tutar; 3 km. sonra da adının belirttiği üzere küçük bir göl olan Gölcük'e, onun kıyısındaki Gölcük köyüne ulaşılır. Yol önce, Isparta'dan dümdüz batı ileriye, Yassıören köyüne gidiyor ve orada bir dik açı yaparak birdenbire güneye yöneliyor; Milâs/Minasın'a ve sonra Gölcük'e ulaşıyor.

Kentçığın adının, öz biçiminde Mina-(a)ssa, Mina-yerleşimi iken bunun Hellenleşme döneminde Minassos'a döndüğü açıktır. Mina, güçlü olasılıkla, aslında çayın adıdır ve bu ad, Hellenleşme döneminde (akarsu adları Hellen dilinde eril olacağı, -s ile biteceği için) sonuna -s eklenip Minas edilmiştir. Luvi dilindeki Mina, “Balık” anlamına geldiğini sandığım ina'dan (bkz. TT Adlar, İna sözcüğü) türetilmiş olabilir; böyle idiye, baştaki M-, hangi sözcüğün kısaltmış biçimiydi, bilmiyorum. Ancak, Mina, bütünüyle ayrı bir sözcük ve örneğin Minoa adları

nın (bkz. TT Adlar, Minoa) öz biçimi Min(a)-uwa’daki Mina ile bağlantılı da olabilir. Özellikle, Minassa adının aslı Minuwa/Minoa kenti anlamında olarak Minuwa ve assa ögelerinden türetilmiş Minuwassa olabilir. Minuwa/Minoa adı yalnızca Girit’e has olmayıp Luvi/Pelasgos dünyasında en az 8 kez karşımıza çıkar (bkz. TT Adlar kitabımızda Minoa); ayrıca, Anadolu’da, Samsun ili Kavak ilçesine bağlı bir Minos köyü vardır (şimdi Çalbaş).

b. Tarihçe ve kalıntılar

Minassos’un tarihçesi bilinmiyor ve bu konuda Özsait’in Pisidia kitaplarında da hiçbir bilgi verilmiyor. Keza, kentin kalıntıları bakımından durum böyledir; kalıntı saptanamamıştır; o kadar ki, Özsait (Pisidya/2, s. 129 dn. 627), kentçiğin yeri konusunda “*Muhtemelen* Isparta yakınındaki Minasın” diyor.

Minassos kentinin, Roma egemenliği döneminden kalma, komşu Konana/Gönen ile ortaklaşa basılmış paraları bulunmuştur.

3. Konana/Iustinianopolis/Gönen

a. Adı

Türk ağzında önce Könan/Gönan’a, sonra Gönen’e dönmüş Konana/Konanè adıyla Anadolu’da 5 kez karşılaşıyoruz (bkz. TT Adlar, Gönen). Bu adın ve İkonion/Konya adının öz biçimi Kawana’dır, Luvi dilinden ya da onun ardılı yerel dillerden gelmedir, Kawa-(wa)na ögelerinden türetilmiştir ve Kawa Ülkesi anlamındadır. Kawa’nın “İnek, öküz, boğa, manda, koyun”dan her birini belirtebilecek yolda, “Davar” yahut “Sığır” gibi genel anlamlı bir sözcük olduğunun işaretleri vardır (bkz. TT Adlar, Kawa Sözcüğü).

b. Tarihçesi

Pisidia kenti Konana/Konanè, Ptolemaios'un yapıtında (5 V 4) ve kilise kurultaylarına (synodos, konsil) hangi kent piskoposu olarak kimin katıldığını gösteren listelerde anılıyor. Bu yerleşimin, Isparta ilindeki Gönen olduğunu, 1870'li yıllarda, Hirschfeld saptamış ve bir makalesinde bilim dünyasına duyurmuştur. Aynı sıralarda, M. Collignon da, Burdur'da bulduğu, çeşitli yerlerden çıkarılıp oraya getirilmiş yazıtlar arasında, Gönen'den getirilmiş olan, Konanè adının geçtiği bir yazıt ile, Isparta'da yaptığı araştırmalar sırasında bir hamamın döşeme taşları arasında yapı taşı yerine kullanılmış, Gönen'den gelme bir yazıt da bulmuş ve yayınlamıştır.

Konana/Konanè, Roma İmparatorluğunun egemenliği döneminde para da basmıştı (Sear, s. 111, 153, 164, 210, 247, 447, 453, 509). Burada da Baris'deki gibi baş tanrının Mèn olduğu, s. 111, 247'deki paraların arka yüzünde onun tasvirinin bulunmasından anlaşılıyor. Ancak, kentin ilkçağ ve Bizans çağı tarihçesi üzerine bilgimiz yok gibidir. Kent, Ramsay'in verdiği Pisidia piskoposlukları listelerinin sonuncusunda bile anıldığından, ortaçağda dahi az çok önem taşıdığı anlaşılıyor.

c. Kalıntılar

Gönen'in içinde, ilkçağdan yahut ortaçağdan günümüze ulaşmış herhangi bir kalıntıdan, Özsait'in kitapları ve Isparta 1973 İl Yıllığı dahil, hiçbir bilgi kaynağında söz edilmiyor. Ben de öyle bir kalıntı saptayamadım ve olmadığını Gönen Belediyesi yetkilileri doğruladılar.

4. Seleukeia

Özel kaynakça: Mehmet Özsait, Pisidia/2 s. 129 dn. 625'deki kaynakça.

a. Adı ve yeri

Seleukeia, Hellen dilinde, Seleukos Yurdu demektir. Hellenistik çağda, Seleukos'lar devleti krallarının kendi ülkelerinde kurduğu ya-hut geliştirdiği birçok kent bu adı taşımıştır. Pisidia'daki Seleukeia'nın adaşlarıyla karıştırılmaması için adının sonuna Sidera (=Demir) sözcüğü eklenir yâni kent "Demir madeni olan Seleukeia" diye anılırdı. İS 1. yüzyılda, İmparator Claudius zamanında, Claudioseleuceia (=Claudius'un Seleukeia'sı) adı da kullanıldı.

Resim 94. Seleukeia. Akropolis doruğundaki sur kalıntıları.

Seleukeia Sidera'nın yeri, Isparta iline bağlı ilçe merkezi Atabey'in güneyinde, yol  zerindeki Bayat köyü yakınındadır. Bu köyü geçip Atabey'e yaklaşırken, 2 km. ileride bulunan  sl mk y yolu ayırımına gelmeden, sol yanınızdaki, dolayısıyla Bayat köyünün bitişindeki tepenin yamacını inceleyiniz; kalıntılar oraya yayılmıştır.

b. Tarihçesi

Bu ilkçağ kentinin tarihçesi hakkında hemen hemen hiç bilgimiz yoktur. Roma İmparatorluğunun egemenliği çağında para bastığı biliniyor (Sear, s. 228, 301, 320, 332, 338, 344, 361, 447, 461, 510. Bunların arasında, s. 332, 338'deki paraların arka yüzünde M n tasviri, diğerlerinininde çeşitli başka tanrıların tasvirleri vardır).

Resim 95. Seleukeia. Akropolis doruğundan ovaya bakış.

c. Kalıntılar

Doruktaki Hellenistik sur kalıntıları, çok düzgün ve zevkli işçilik gösterirler. Bunlardan da ilginç, kemerli giriş bölümünden ve başka yerlerinden bazı parçaların hâlâ ayakta durduğu tiyatrodur.

İlkçağ kenti alanından çıkarılmış pek çok mimarlık yapıtı parçası yakın çevreye dağılmış ve duvarlarda yapı taşı olarak kullanılmıştır.

Resim 96. Seleukeia. Akropolis doruğundaki Hellenistik çağ surlarından bir bölüm.

Resim 97. Seleukeia. Tiyatro vomitorium'unun (giriş çıkış dehlizinin) dış yüzü.

5. Agrai/Atabey

Özel kaynakça: W. Ruge, RE Suppl. I, 1903, Agrai madde-
si.

a. Adı

Agrai adı, Hellen dilinde Agra'lılar (kenti) anlamını da belirtecek yolda Hellen dilinin çoğul bitişini almıştır (karş. Tabai, Taba Halkı; Athènai, Athèna Halkı). Agra'nın aslı, Akra'dır ve bu sözcük hem Luvi dilinde ve ardıllarında (örneğin Akrasos, Akroenos gibi adların aslında; TT Adlar kitabımıza bkz.) hem de Hellen dilinde "Doruk" demektir.

Atabey kasabasının atası olan yerleşimin ilkçağda, Hellenleşme döneminde kullanılan adı böyle idi. Aynı adın Bizans döneminde, hatta 1921'e kadar kullanılan biçimi, Agros'tur (Ramsay, s. 454 No. 26. Sözcük Hellen dilinde Tarla demektir). Bizans döneminde, kente Agras da deniyordu. Bu sözcük Hellen dilinde "Av" anlamına gelir (her iki anlamda; yâni, hem gidilen av, hem de tutulan, vurulan av hayvanı). Herhalde Agros adının Agrios=Vahşi sözcüğüne benzerliği yüzünden, tıpkı Eğridir'lilerin eğri olmayı ima eden bu adı beğenmeyip kasabaya Eğirdir denmesinde dayatmaları gibi, Agros yerine Agras denmesi yaygınlaştı.

Resim 98. Agra/Atabey. Ertokuş Medresesi ve Türbesi yapısının içinde, türbe bölümüne bakış. Önde, bir Bizans çağı kilisesinin ambon bölümü işlemeli taşları.

Resim 99. Agra/Atabey. Ertokuş Medresesi ve Türbesi yapısının taçkapısı.

Resim 100. Yapının duvarlarında kullanılmış ilkçağ taşlarından biri: Hellen dilinde bir yazıt.

Resim 101. Tümüyle ilkçağ yapıları taşlarından bir duvar bölümü; sağ yukarıda bir büstün dahi kullanıldığı görülüyor.

Agrai, aslında, o yörede küçük bir tepenin doruğunda bulunan, biraz önce sözünü ettiğimiz Seleukeia kentinin bir diğer adı idi. O kentin kalıntıları alanında Agrai adının geçtiği yazıtlar bulunmuştur. Yâni Agrai/Atabey, sönükleşen Seleukeia kentinin yalnız işlevinin değil, eski adının da mirasçısı olmuştur.

Atabey adı ise kasabaya 1921 yılında TBMM kararı ile verildi. Bu ad, kasabada câmi ve medresesi bulunan (Alâeddin Keykubad'ın komutanlarından) Atabey rütbeli Mübariz ed din Ertokuş'un anısını yaşıtmaktadır.

b. Tarihçesi

Kasabanın tarihçesi üzerine bilgimiz yoktur. Anlayabildiğimiz, buradaki yerleşimin, ilkçağda, topografik konumu yönünden iyi korunmuş, kolay savunulabilecek bir durumu bulunduğu ve ayrıca sulak, bereketli topraklarla çevrelendiği için hayli gelişebilmiş olduğudur. Bugün ise, savunma kolaylığı işe yaramadığından ve sapa yerde kaldığından sönük bir kasaba hâlinindedir.

c. Kalıntılar

Çağdaş kasabada, tek tük birkaç mimarlık yapıtı parçası dışında, ilkçağ kentinden görünür yapı kalıntısı bulunmamaktadır. Hatta görülen o tek tük taşların dahi Atabey'in atası olan ilkçağ kentinden kalma olduğu kesin değildir; örneğin, Isparta 1973 İl Yıllığı'nda (s. 94) verilen bilgiye göre 1224 yılında yapılan Ertokuş Medresesi binasında yapı taşı olarak kullanılmış ilkçağ mimarlık yapıtı parçaları, Seleukeia kalıntıları alanından getirilmiştir.

6. Theodosiopolis/Bindos/Findos (Büyük Gökçeli)

a. Adı ve yeri

İlkçağ kenti Bindos'un yerinde şimdi Findos (yeni uydurulan adı: Büyük Gökçeli) köyü bulunmaktadır (Özsait, Pisidya/1, s. 22). Bu köy, Isparta ilinin kuzey ucundadır. Oraya Isparta-Eğridir yolundan gidilir.

Bindos, erken Bizans çağında, Theodosiopolis (Theodosius kenti) adını taşımıştı (Ramsay, s. 192 No. 26, s. 432 dn. 1, s. 452 başı).

Bu kenti, yakın yöredeki Bindaios/Bindeios ile karıştırmamalıdır. Değerli bilim adamımız Veli Sevin'in yapıtında, s. 157'de bu karıştırma görülüyor ve Bindaios kentinin (Eğridir'e çok yakın olan ilkçağ kenti) Prostama yakınında olduğu söylenerek Bindaios adı sonrasında parantez açılıp Küçük diye açıklama veriliyor yâni onun, Küçük köy'ün yerinde bulunduğu belirtilmiş oluyor. Kastedilen herhalde Küçük Gökçeli köyüdür. Gerçekten, Veli Sevin'in Pisidia haritasında da Bindaios, Eğridir'in batı ilerisinde, Küçük Gökçeli köyünün yerinde gösteriliyor.

Sözü edilen ikinci kent, yâni Bindaios, (Ramsay'e göre, Eğridir dolaylarından pek çok uzakta, Burdur Gölü kuzeydoğu ucundan biraz içeride İçdecik köyü yakınında bulunan Baradis/Baradız Höyüğü'nde; TA Aporidos maddesine göre, yine Eğridir dolaylarından pek çok uzakta, Dinar'dan yaklaşık 10 km. kuzeydoğu ileride Akçaköy'ün yerinde olduğu savunulan) Aporidos Komè'nin doğu yakınında idi ve Bizans çağında Eudoxiopolis (Eudoxia kenti) adını almıştı (Ramsay, s. 471). Adının sonundaki -ios bölümü, Hellen dilinden gelir, o dilde -lı anlamındaki takılardan biridir (örneğin Smyrnaios, İzmir'li). Gerek bu adın kök bölümü, gerek Bindos adının aslı, Binda (Bizans çağında Rum ağzında söylenişi: Vinda) olmalıdır. Bu sözcüğün Hellen dilinde anlamı

yoktur. Yerel kültürün dilinden, yâni ya İÖ 2. binyılın Luvi dilinden ya da onun ertesı binyıldaki yerel ardılı Pisidia dilinden gelmiş olması gerekir. Belki aslı Pinda yâni P(a)-ında, Su-lu (Suyu bol olan yer) idi.

b. Tarihçesi

Bindos kentçiğinin tarihçesi hakkında hiçbir şey bilinmiyor.

c. Kalıntıları

Gökçeli köyünde, ilkçağ Bindos kentinden günümüze ulaşmış herhangi bir kalıntının varlığı hakkında, Özsait'in kitapları dahil, hiçbir bilgi kaynağımızda açıklama yoktur. Ben yalnız, köyün en eski câmii olan, 1904'de yapılmış Merkez Câmii'nin önünde, ilkçağ ören alanlarında dağınık olarak bulunanlar türünden, ama resmi kitapta basılmaya değmez 3 taş gördüm; köy yapılarının duvarlarında kullanılmış bu türden işlemeli veya yazıtlı ya da hiç olmazsa ilkçağ yapıtlarından geldiğini belli edecek hiçbir taş görmedim. Yerlilerin dediğine göre öylesi, câmi önünde gördüklerim dışında, yokmuş ve köy içinde temel kazısı vb. vesilelerle bu gibi taşlara rastlandığı da olmuyormuş.

7. Mordiaion/Apollonia/Sozopolis/Uluborlu

Özel kaynakça: Mehmet Özsait, Pisidya/1 s. 59 dn. 27 ve s. 71; Pisidya/2, s. 97, 116.

a. Adı

Apollonia, Apollon yurdu demektir. Byzantion’lu Stephanos, İlyria’dan (Arnavutluk ve yakınları) Babylonia’ya (Bağdat yakınlarına) kadar olan ülkelerde 25 tane Apollonia olduğunu söyler. Bunlardan 7 tanesi Anadolu’da idi (Bkz. TT Adlar, Apollonia).

Apollon, ilkçağ Hellenlerinin inancına göre, bir kimliğiyle, sağlığa kavuşturma tanrısı idi. Ortaçağda, pagan inancıyla bağlantılı tanrı adlarından türetilmiş kent adlarının hemen tümü değiştirilmiş ve o arada, Pisidia Apollonia’sı ile Bulgaristan’daki Apollonia’nın adı da Sozopolis (Sağlık esenliğe çıkma kenti) edilmiştir. Ancak, yeni ad eski adın bir ölçüde izini taşıyor, çünkü eski Hellen inancına göre Apollon bir kimliğiyle sağlığa esenliğe çıkarma, kurtarma tanrısı idi (sözò, “sağlığa esenliğe çıkararak kurtarmak” demektir).

Yine Byzantion’lu Stephanos’dan öğrendiğimize göre, Pisidia’daki Apollonia kentinin adı daha önce Mordiaion imiş. Ramsay’in (s. 461) Pisidia’daki, yeri bilinmeyen bir köy diye andığı Mordion da bu Mordiaion olmalıdır. Bu adların Hellen dilinde anlamı yoktur. Mo-(a)rda, Ana Tanrıçanın Pınarı/Akarsuyu öğelerinden türetilmiş Morda adının, Hellenleşme döneminde çarpıtılmış ve sonuna Hellen dilinin “-yeri” anlamındaki -ion takısını almış biçimleri olduğunu sanırım (bkz. TT Adlar, Mo Adı, Arda Sözcüğü). Uluborlu’dan, şimdi Şehirçayı denen bir çay geçer.

Kentin adı, Selçuklu kaynaklarında, Borgulu/Borglu’dur (örneğin İbn Bibi’de pek çok yerde; Mürsel Öztürk çevirisinde c. I ve II so-nundaki adlar göstergelerine bkz.) Borg, Selçuklunun kullandığı paralı

asker Lâtinlerin dillerinden geçmiş olarak, Anadolu'nun o dönem türk-çesinde “Hisar” anlamındadır. Önceleri Borglu biçiminde söylenen hisar adları sonradan genellikle Borlu olmuştur (yalnız Zağfıran-Borglu, Safranbolu'ya dönmüştür). Apollonia/Sozopolis'in ardılı olan Borgulu/Borglu'yu da daha ileri yüzyıllarda Uluborlu olarak görüyoruz. Zeki Velidî Togan'ın (Umumî Türk Tarihine Giriş, 3. bsl., İstanbul 1981, s. 163) Ulu Borlu, Kiçi Borlu'dan söz ederek, Borlu adlarını Kıpçak Türklerinin Borlu boyu ile bağlantılı göstermesi yanlış bir varsayıma dayanıyor. İbn Bibi'deki biçim, açıkça, Borgulu/Borglu'dur.

b. Tarihçe

Apollonia kentini, I. Seleukos, yörede kendi halkının (Makedonyalıların) da artık benimsediği ve dolayısıyla devletinde egemen olmasını istediği kültürü yâni Hellen kültürünü yayacak, Hellen kültüründeki göçmenlerin yerleştirildiği bir koloni kenti olarak kurmuştu daha doğrusu geliştirip kent ve üstelik koloni kenti durumuna getirmişti.

Resim 102. Uluborlu. Bir ev duvarında yapı taşı olarak kullanılmış yazıt parçası.

Orada daha önce bulunan önemsiz yerleşimin adının Mordiaion olduğunu yukarıda belirtmiştik. Kent Roma egemenliği çağında bayındırlık yapıtlarıyla donatılmıştı. Orada İmparator Augustus tapkısına özgü bir tapınak da vardı; bunun duvarlarında, Augustus'un (yaşamı boyunca yaptıklarını da anlatan) vasiyetnâmesinin Hellen dilindeki metninden bazı bölümler bulunuyordu. Gerek Lâtince asıl metin gerek Hellen dilindeki çeviri, eksiksiz olarak, Ankara'daki Augustus tapınağı duvarlarına yazılmış olmakla birlikte, zamanla oradaki yazıların bazı parçaları tahribata uğradığından, metni yeniden saptama çalışmasında, Uluborlu'daki tapınağın duvarlarındaki Hellen dilinde çeviri parçalarından (bunlar, vaktiyle bulunabilmiş; şimdi ise tapınağın izi eseri yok) ve Antiokheia/Yalvaç'taki Augustus tapınağının duvarlarına yazılmış Lâtince metin parçalarından yararlanılmıştır.

Resim 103. Uluborlu. Kalenin yakından, hemen altındaki düzlükten görünüşü.

Apollonia, Roma İmparatorluğunun egemenliği çağında, İmparator Titus döneminden (İS 79-81) Gallienus dönemine (260-268) kadar para basmıştır (Sear, s. 153, 175, 247, 394, 447, 509). Kentin ilkçağ ve ortaçağ tarihçesi hakkında bilgimiz yoktur. Yörenin genel tarihçesi hakkında bilinenlerin özetini bu kitabımızın başında Genel Tarihçe bölümünde aktarmıştık.

c. Kalıntılar

Bu bakımdan Uluborlu kalesinde görülen durumu, Mehmet Özsait (Pisidya/2, s. 117 başı) pek veciz ifadesiyle şöyle belirtiyor: “Çok geç devirlere kadar iskân gören Uluborlu kalesinde eskiye ait hemen hemen hiçbir şey bulamadık”. Çağdaş kentin içinde de, Türk egemenliği öncesinden kalma hiçbir görünür kalıntı yoktur, bilinmemektedir. Ancak ötede beride, sıradan yapı taşı olarak kullanılmış tarihsel mimarlık yapıtı yahut yazıt parçalarına rastlandığı gibi, bu türden döküntülerin kent içinde yapılan temel kazısı vb. çalışmalar sırasında çıkarıldığı da olmaktadır.

Uluborlu’daki Türk egemenliği dönemi yapılarından ikisi anmağa değer. Her ikisi Anadolu Selçukluları’nın egemenliği döneminden kalma olan bu yapıtların birincisi, minare kaidesinde bir niş içinde bulunan kitabesinden 1231 yılında Alâeddin Keykubad zamanında yaptırıldığını öğrendiğimiz Alâeddin Câmîi’dir; yazık ki, bu yapı pek çok onarım ve yenilemeden geçirilmiş ve özgün niteliklerini yitirmiştir. İkinci önemli tarihsel yapıt, kent alanını karşı yamaçla birleştiren Cirimbolu Köprüsü’dür. Bu köprü iki kemerlidir, eni 2.5 m., uzunluğu 45 m., yüksekliği 20 m.’dir. Kemerlerinden birinde bulunan kitabeye göre 1289 yılında yapılmıştır. Cirimbolu adının anlamını güvenle belirleyemedim; sonundaki bolu bölümü, bu gibi hallerin hemen hemen tümünde olduğu üzere. Rumca “kent, -kenti” anlamındaki poli’den bozma görünüyor, ancak baştaki Cirim’in aslı konusunda bir tahminde bulunamıyorum.

8. Tymandos

a. Adı

Hitit belgelerinde gördüğümüz Tumana, Tuwana gibi adların; keza, Hellen ağzına uydurularak Tymandos, Tymnes, Tymnos biçiminde aktarılan adların başında gördüğümüz Tu, Baba Tanrı Atta ile aynı kişi olan Atu(wa), Otu(wa)'nın (yâni, Hellenleşme dönemindeki Attys, Atys, Otys; keza Kadys, Kotys) adının (Atu adının), baştaki A olmaksızın söylenen kısa biçimidir. Gerçekten, Eski İran dilinde olduğu gibi Luvi dilinde de A ile başlayan sözcüklerin, başta bu A olmaksızın söylenen biçimlerinin ayrıca kullanıldığını biliyoruz; örneğin Ana, Ana Tanrıça anlamındaki Ama adı Ma diye de söylenebiliyordu. Tymandos adının Hellen dilinde anlamı yoktur ve içindeki nd bölümü, Luvi kökenini (yâni, adın ya Luvi dilinden ya da onun yerel ardılı Pisidia dilinden geldiğini) açıkça belli etmektedir. Türetiliş öğelerini dahi görebiliyor ve anlamını çıkarabiliyoruz: Tu-Ma-(wa)nda, Atys'in Ma'sına tapanlar. Karş.: Manda/Mada, Ma tapınıcıları (halk), Kadyanda, Kadu/Kadys tapınıcıları (halk). Luvi dilindeki wanda takısı genelde -lı anlamında olmakla birlikte, Osmanlı adındaki gibi, mensubiyet de ifade edebiliyordu.

b. Tarihçesi ve kalıntıları

J. R. Sterret'in 1885 yılında, o zamanki adı Yassıviran olan şimdiki Yassıören köyünde bulduğu bir yazıt sayesinde, Pisidia kentçigi Tymandos'un yerinin orası olduğu anlaşılmıştır. Ancak, yerleşimin tarihçesi hakkında bilgimiz yoktur. Roma egemenliği çağında para basmamıştır. Orada görünür herhangi bir tarihsel yapı yahut yapı kalıntısı dahi yoktur.

Ramsay, Ptolemaios'un yapıtında (5 V 7) anılan, ancak yeri saptanamayan Pisidia kenti Talbonda'yı, Tymandos'a eşitler; W. Ruge ise (RE Talbonda maddesi) bu görüşü reddeder.

Yassıören köyüne ulaşım kolaydır; köy, ilçe merkezi Senirkent'in 4 km. doğusundadır. Kalıntılar, köye adını veren höyükte gizlidir.

9. Ganzaios/Gondane/Kumdanlı

Ganzaios, ilkçağ Pisidia'sında, Antiokheia/Yalvaç'ın 18 km. batısında bir köyün adı idi; yöre halkına Gondane'liler deniyordu (Ramsay, s. 461). Köyün kendisi, 19. yüzyılda Gondane, Gundani olarak anılıyordu; bu, şimdiki Kumdanlı'dır (Ruge, RE Ganzai maddesi).

Çeşitli biçimlerini gördüğümüz adın kökeni, görünüşe bakılırsa, Kandana yâni Kanda-(wa)na, Kanda-Yurdu idi. Yörede tapkı gören tanrı Kanda (bazı başka yörelerde Sanda), sonradan Yalvaç yöresinde Men Askaenos kimliği altında karşılaştığımız tanrı olmalıdır. Anadolu adlarda d'nin z'ye dönmesinin pek çok örneği vardır; dolayısıyla Kandana'nın geç dönemde Kanzana/Ganzana diye bir çeşitlemesinin çıkması doğaldır. Diğer yandan, Anadolu'da aynı adın hem a'lı, hem o'lu çeşitlemelerinin yaygın olduğunu Adra/Odra, Atys/Otys gibi örnekleriyle, bilmekteyiz. Kandana'nın Kondana/Kondanè/Gondanè çeşitlemesinin nedeni de budur.

Gondane/Kumdanlı, tarihin hiçbir döneminde önemsiz bir yerleşim olmanın ötesine geçemediğinden, kendisinin özel tarihçesi hakkında hiçbir bilgi kaynağımızda açıklama yoktur. Böyle bir yerde, yüzyıllar sonrasına kendileri ya da kalıntıları ulaşacak türden yapıların herhangi bir zamanda var olmuş bulunması da umulamaz. Orada görünür tarihsel kalıntıya rastlanmamaktadır.

10. Gelendos/Gelendost

Özel kaynakça: (yüzey araştırması) Özsait, XX. ArST c. 2 s. 233-246.

Isparta ilinde, Eğridir Gölü doğu kıyısından az içeride ve bir çay (buna şimdi Yalvaç Çayı, Doğanoglu Çayı deniyor) ağzı yakınında bulunan ilçe merkezi kasabanın adı günümüzde Gelendost diye söyleniyor. Bunun aslı Luvi dilinden ya da yerel ardılı Pisidia dilinden Kalanda yâni Kala-(wa)nda, Kıyı-lı (veya, İskele-li) olmalıdır; bkz. TT Adlar kitabımızda Kalanda, Gelembe.

Gerçekten, Gelendost kasabası adının aslında Türkçe Gelendost olmadığına kanıtını Ali Cevad'ın Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lûgatı'nda (s. 672) buluyoruz: “Gelendoz. Konya vilâyetinde Eğridir Gölü'nün kurbünde bir kariyedir [yakınında bir köydür]”. Konyalı da (Akşehir, s. 58 dn. 69) adın tarihselliğine tanıklık ediyor: “Gelendos, müstahkem kalesiyle meşhur bir şehirdi”.

Dahası, Gelendos adının Selçuklularda kullanılan biçiminin Gelende-âbad olduğunu da saptayabiliyoruz. Isparta 1973 İl Yıllığı, s. 6'da verilen bilgiye göre, Myriocephalon Savaşı'nın 4 gün sonrasında, 21.9.1176'da, Anadolu Selçukluları ile Rum İmparatorluğu arasında barış konuşmaları Gelende-âbad'da Sultaniye Kasrı'nda (demek ki, Sultan Kılıç Arslan'ın ya da öncüllerinin orada göl kıyısında yaptırıkları köşkte) yürütülmüş ve sonuçlandırılmıştı. (Honazlı Niketas'ın Historia'sında bundan hiç söz edilmiyor). Ancak Yıllık'ta bu olay anlatılırken “Bu savaşta Türklere esir düşen Manouel Komnenos dört gün süren görüşmelerden sonra 21 Eylül 1176'da kıyıdaki Höyük İskelesi'nden bir yelkenli kayığa bindirilip mahiyeti [böyle; maiyeti olacak] ile birlikte Eğridir'e gönderilmiş, oradan da İmparator Isparta, Dinar yolu ile Honaz kalesine gitmiştir” denmesi yanlıştır; Manouël tutsak düşmemişti ve Honazlı Nikêtas'ın yapıtında anlatıldığı üzere ar-

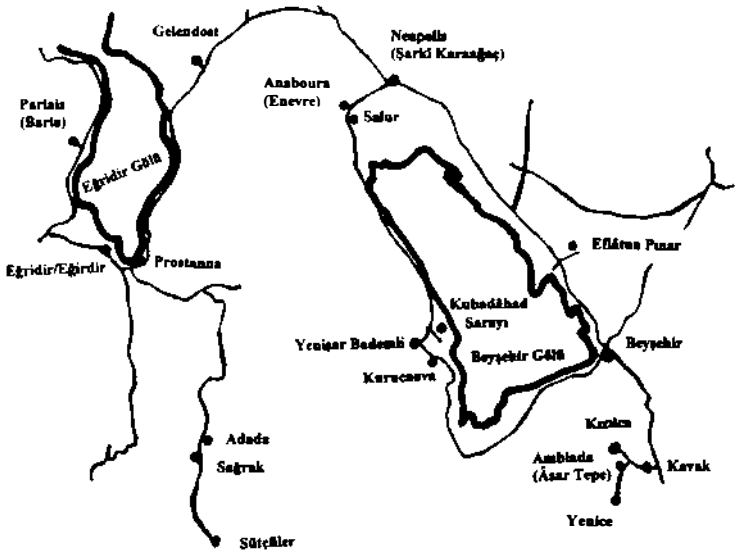
kasına hiç bakmadan, kıyımdan kurtulabilmiş az sayıda subay ve askerle Honaz'a kadar kaçmıştı.

Gelendost'ta kalenin izi eseri kalmamıştır. Yerli yerinde diğer bir ilkçağ yahut Bizans çağı yapısı veya yapı kalıntısı da yoktur. Ancak ilkçağ yapıtlarının rastlantı sonucu bulunduğu olmaktadır. Böylelerinden Roma çağı yapıtı küçük bir aslan heykeli kasaba girişine konmuştur (Resim 104). 1294 yapımı Abdül Gaffar Câmîinde de duvarlarda dış yüzün en alt bölümünde, Roma çağı mimarlık yapıtlarının yıkıntılarından alınma, yazısız kabartmasız taşlar görülmektedir.

Resim 104. Gelendost. Kasaba girişine konmuş aslan heykeli.

V. Isparta'nın güneyi ve doğusu

Çizim 13. Isparta'nın güneyindeki ve doğusundaki ilköğ yerleşimleri ile yol bağlantıları.

1. Adada

Özel kaynakça: Özsait, Pisidya/2 s. 120-121; Mustafa Büyükkolancı, Adada antik kenti 1999 yılı araştırmaları (XVIII. ArST c. 2 s. 257-258).

a. Adı ve yeri

Adanda Tepesi, bunun eteğinde Adanda Deresi ve onun kıyısında Adanda köy mahallesi, Antalya iline bağlı ilçe merkezi Gazipaşa'nın güneydoğu yakınında, denizden biraz içeride, karşımıza çıkar. Adanda adı, tıpkı Adana (ve bunun çarpıtılmışı olan Athana/Athèna) yâni Ada-

(wa)na, Ada Ülkesi adı gibi, Luvi dilinde, Ana Tanrıça'nın adlarından biri olan Ada/Da sözcüğüne (Da Meter/Demeter adındaki Da, işte budur), -lı anlamına gelen ve dolayısıyla, Osmanlı adındaki gibi, mensubiyet de ifade eden wanda/anda takısının eklenmesiyle türetilmiştir, Ada/Da tapınıcısı (halk; o halkın kenti) demektir (karş. Kadyanda, Kadys tapınıcısı halkın kenti). Ancak, Luvi dilinin bu wanda/anda takısı, Fransızca un, coin vb. sözcüklerde olduğu gibi belli belirsiz ve burunsal söylenen n sesi olmadan, -ada biçiminde de söylenebiliyordu; örneğin Milêtos kentinin adının Luvilerce söylenen ve Hitit belgelerinde geçen biçimi hem Milawanda, hem de Milawada/Milada'dır. İşte bu yüzden, Ama/Ma tapınıcısı anlamındaki Amanda/Manda sözcüğünün Amada/Mada biçiminde çeşitlemeleriyle karşılaşırız ve şimdi Adanda adının da Adada biçiminde çeşitlemesiyle karşılaşırız. Kısacası, Adada, Ada Tanrıçaya tapan halk (ın kenti) demektir.

Resim 105. Adada. Güneybatıdaki tapınak.

Resim 106. Adada. Agora bitişığindeki kule biçimli yapı.

Pisidia kenti Adada'nın önemli ve etkileyici kalıntıları, Isparta ili Sütçüler ilçesi merkez bucağına bağlı Sağrak köyünün kuş uçuşu 2 km. kuzey-kuzeydoğusundadır. Oraya gitmek için, Eğridir-Sütçüler yolundan yararlanılır. Köy, bu yol üzerinden Isparta'ya 92 km., ilçe merkezi Sütçüler'e 11 km. uzaklıktadır.

b. Tarihçesi

Adada'nın kuruluş tarihçesi saptanamamıştır. Augustus döneminde yaşamış olan Strabon (12 VII 2) Adada'yı anıyor ve onun Pisidia kenti olarak (kendisinden önce yaşamış Tarsuslu gramerci) Artemidoros'un saydıkları arasında bulunduğunu belirtiyor. Kentin tarihçesi hakkında hemen hemen hiç bilgimiz yoktur. Adada, Roma İmparatorluğunun egemenliği öncesinde bakır para, Roma İmparatorluğunun egemenliği çağında ise gümüş para basmıştı (ikinciler için bkz. Sear, s. 96, 152, 171, 337, 343, 394, 437).

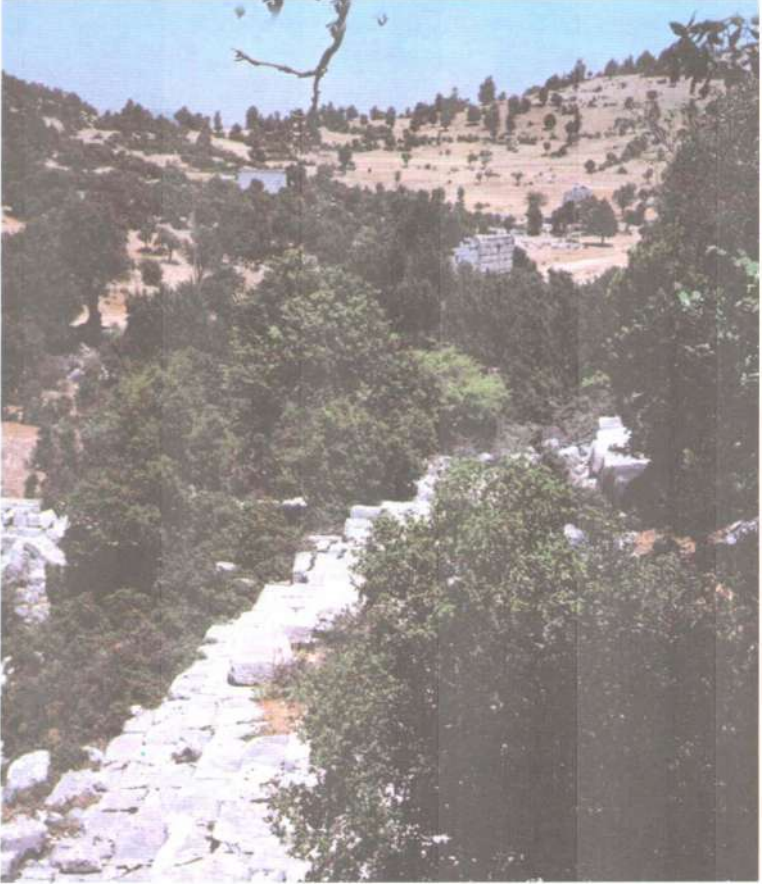

Resim 107. Adada. Ortadaki tapınak. Önden, güneybatı köşeden görünüş.

Bakır paraların önyüzünde bir boğa başı; arka yüzde, triskeles (gamalı haç'ın dört değil üç kollusunu andırır görünüşte, geometrik merkezde birleşmiş üç bacak) kabartması vardır. Bu kabartma, güç simgesidir. Aynı kabartmanın işlendiği bir taş, günümüzde Adada kalıntıları arasında, yerli yerinde durmaktadır (s. 199'da verdiğimiz Çizim 14'de No. 9'da gösterilmiştir; ayrıca bkz. Resim 113). Dağlık Kilikia'da Kanytelis/ Kanlıdivane obruk'u yanbaşında günümüze ulaşmış bir Hellenistik dönem yapısında da aynı kabartmayı görürüz (bu dizide çıkan Kilikia kitabımızda s. 99-100). Roma İmparatorluğunun egemenliği döneminde basılan paralarda ise, önyüzde dönemin İmparatorunun başı; diğer yüzde Zeus, Athena, ya da aslan postu sarınmış Herakles başı kabartmaları görülür.

Resim 108. Adada. Tiyatro cavea'sının güneydoğu köşesinde sıralar.

Resim 109. Agora exedra'sının basamakları.

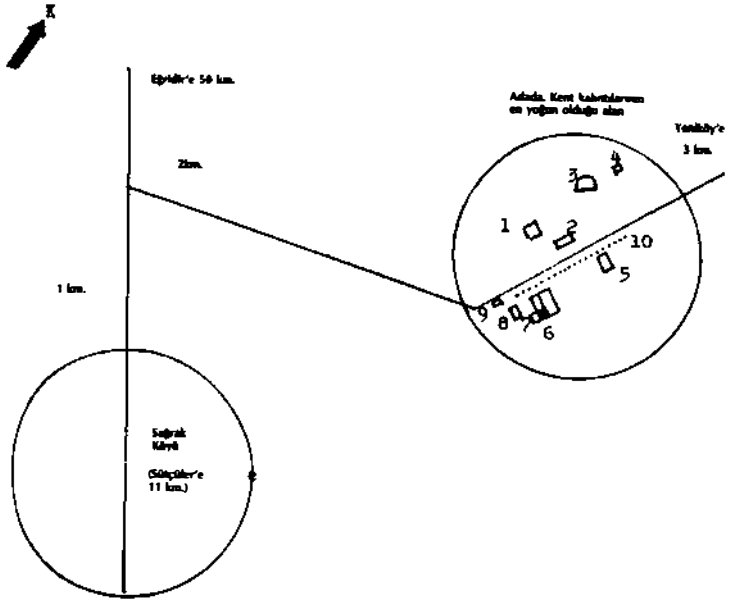
Resim 110. Adada. Batıdaki tapınak. Önden (doğudan) görünüş.

Ramsay'in kitabına ekli, Pisidia'daki piskoposlukları gösteren listelerin tümünde Adada'nın adı geçtiğine göre, kentin tarihçesinin orta-çağa da uzandığını anlıyoruz.

c. Kalıntılar

Bunların başlıcaları, s. 199'da sunduğumuz, kroki nitelikli Çizim 14'de gösterilmiştir.

Şimdi, çizimdeki sayıların açıklamasını verelim:

Çizim 14. Adada. Kent alanındaki kalıntıların yerlerini gösteren şematik çizim.

Açıklamalar metindedir.

1. Tapınak ; 2. Bir diğer tapınak; 3. Tiyatro; 4. Mausoleion; 5. Üçüncü bir tapınak; 6. Agora kompleksi ve exedra (dıştaki oturma yeri) basamakları; 7. Kule benzeri bir yapı; 8. Bouteuterion yapısı; arka bi-tişğinde, su tesislerinden parçalar ve bir yapı kalıntısı; 9. Triskeles (üç bacak) kabartmalı taş; 10. Ana caddenin izleri.

Çizimde kent alanının geometrik ekseninde yer alan ilkçağ ana caddesinin büyük taşlarla döşenmiş olduğu görülüyor.

Küçük tapınak yapıları, üç tepe ile çevrilmiş genişçe vâdi düzlüğü-nün ortasında, ya da batı yandaki ılımlı yamacında bulunmaktadır. Rek-tangonal (dikdörtgen prizma biçimli), çok düzgün kesilmiş, kiminin

Resim 111. Burdur Müzesi. Adada buluntusu Hermes kabartması (ortada).

dış yüzünde (Hellenistik çağ yapıtı olduğunu belli eden) süs kabartması bırakılmış taşlarla yapılmışlardır. Bazıları günümüze oldukça sağlam durumda ulaşmışlardır. Yeniköy yolunun bir dönemeç yapıp kalıntılar alanına girmesinden hemen sonra sol (batı) yamacın yukarısında yer alan tapınağın, özellikle Phrygia ve Pisidia’da tapkı gören tanrı Men’e adanmış olduğu saptanmış ve buradan, üzerinde Men’in başı kabartmasını taşıyan buluntu çıkarılmıştır. Sözünü ettiğimiz buluntu, Isparta Müzesi ön bahçesinde sergilenmekteydi.

Tiyatronun kalıntıları. Kuzeybatı yamaçtadır. Cavea sıralarından bir bölümü, görülebilmektedir.

Resim 112. Adada. Kuzeydoğu yamaçtaki mausoleion.

Agora ve onu çevreleyen yapılar kompleksi. Kalıntılar alanının güney yanında, ana caddenin oradaki başlangıcı bitiştir. Bunun da kendi güneydoğı yanında, oturma sırası olarak kullanılabilecek geniş basamakların bulunduğı bir bölüm (Kremna'nın exedra'sını anımsatıyor) ve onun güney bitiştirinde kule benzeri bir yapı vardır.

Bouleuterion (kent yöneticileri kurulu toplanma yeri olan yapı). Agora kompleksinin güney yanındadır. Bunun arkasında, kentin su düzeninden parçalar ve bir yapı kalıntısı görülüyor.

Nekropolis. Kent nekropolis'inin, kuzeybatı yamacın üst bölümünde olduğı anlaşıyor ve orada bugün de güzel bir mausoleion (ev görünüşünde anıtsal mezar) vardır. Isparta Müzesi ön bahçesinde, Adada buluntusu bir Sidamara türü lâhdin parçası sergilenmektedir; o parça da aynı yerden mi çıkmış, saptayamadım.

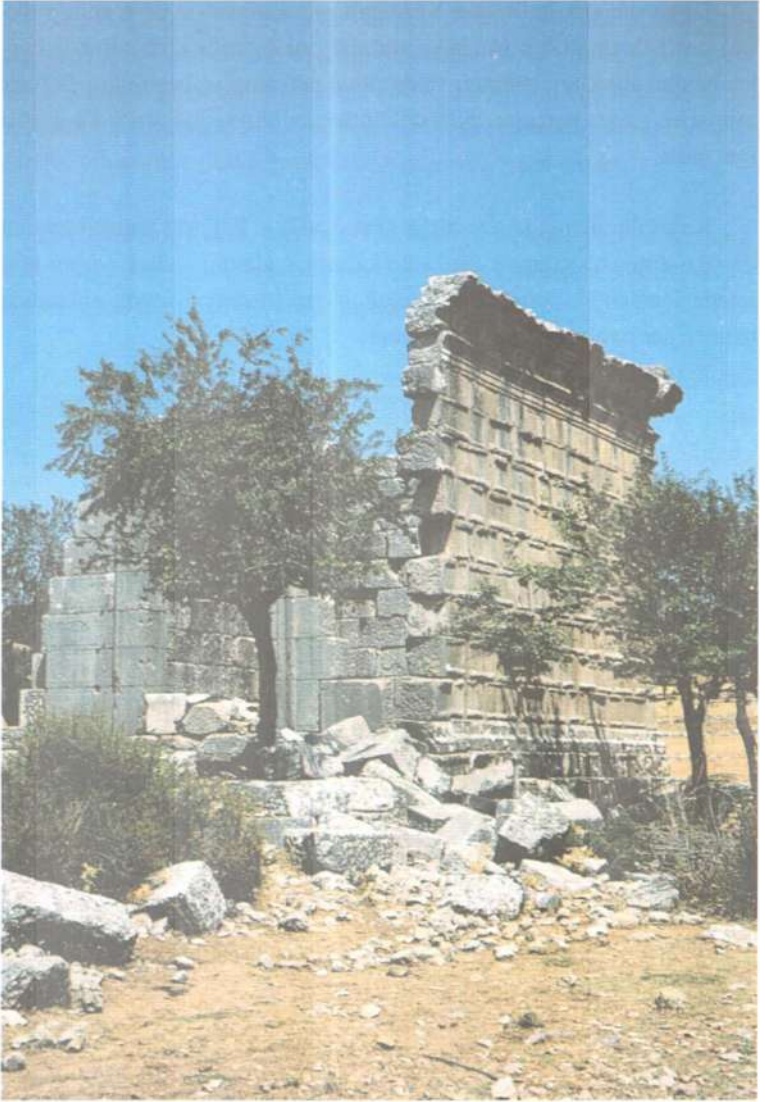
Resim 113. Adada. Triskeles'li taş (s. 199'daki çizimde No. 9).

Diğer dağınık kalıntılar. Yöre halkının Karabavlu diye andığı ilk-
çağ kenti alanında, her yanda kaçınılmaz bol keramik kırıklarından baş-
ka, heykel altlıkları, sütunlar ya da sütun parçaları ve başlıkları, dağınık
mimarlık yapıtı parçaları gibi döküntü niteliğinde kalıntılar da görül-
mektedir.

Kalıntılar alanında, Özsait'in (Pisidya/2, s. 121) sur kalıntılarından
da söz etmesine rağmen, belki de kalıntılar alanını sadece yarım gün
içinde incelemek zorunda bulunduğumdan (neden öyleydi, anlatması
uzun!), sur parçası gözüme çarpmadı.

Resim 114. Adada Men
tapınağından gelme Tanrı
Men kabartması. Isparta
Arkeoloji Müzesi.

Resim 115. Adada. Kalıntılar plânında No. 2 ile gösterilen tapınak.

2. Prostanna/Prostama/Akroterion/Eğridir veya Eğirdir

M. H. Ballance, The site of Prostanna (AS c. 9, 1959, s. 124-129); Eugene N. Lane, The temple-type of Prostanna: a query (Festschrift für Dörner, c. II s. 540-545); Özsait, Pisidya/2, s. 127-128; Özsait (yüzey araştırması makalesi) XX. ArST c. 2 s. 233-246, XXI. ArST c. 2 s. 285-294.

a. Adı ve yeri

İlkçağ kentinin adı, kendi bastığı paraların üzerinde, Prostanna biçiminde; 381 yılında İstanbul'da toplanan piskoposlar kurultayına hangi kent piskoposlarının katıldığını gösteren listede ve Ptolemaios'un yapıtında Prostama biçiminde yazılmıştır. Bunun öz biçimini ve anlamını güvenle saptayamıyoruz. Ad, güçlü olasılıkla, öz biçiminde, oradaki

Resim 116. Eğridir. Mendirekten kalenin görünüşü.

gür bir akarsuya (Kovada Gölü sularının fazlasını Eğridir Gölü'ne boşaltan doğal kanala ?) işaret ediyordu ve Ebrastama, Ebrastana olarak kullanılıyordu: Ebr(a)-asta-(u)ma, Gürsu-akıntısı-halkı (nın kenti); Ebr(a)-asta-(wa)na, Gürsu-akıntısı-sal (yöre, kent). Bkz. TT Adlar kitabımızda Abra/Apra/Ebra/İbra Sözcüğü.

Bu ilkçağ kentinin, Eğridir'in yerinde olduğu sanılıyordu (Ramsey, s. 454 No. 28). Daha yeni araştırmalar, Prostanna'nın, yine de Eğridir'in atası olmakla birlikte, tam şimdiki kentin yerinde değil, onun güneydoğu yakınında, göl kıyısında bulunduğunu ve orada şimdi de pek önemsiz tarihsel yerleşim izlerinin görülebildiğini ortaya koymuştur (kaynakçaya bkz.)

Resim 117. Eğridir. Kasabaya uzaktan, gölün güneydoğu yanından bakış. Öndeki çıkıntı, Yeşilada'dır.

Resim 118. Egridir. Dündar Bey külliyesi medrese yapısının taçkapısı.

Resim 119. Egridir Kalesi'nin bir burcu.

Eğridir/Eğirdir adı ise, (devlet yayını) TA'nın Eğridir maddesinde verilen bilgiye göre, Hellen dilindeki Akroterion sözcüğünün, Anadolu halk Rumcasındaki bozulmuş biçimi Akrotiri'den gelir yâni onun Türk ağzına uydurulmuştur. 1329'da kente uğrayan İbn Batuta da kent adını Akridur biçiminde verir. Hellen dilindeki Akroterion, herhangi bir nesnenin en uçtaki yahut en üstteki bölümünü anlatır. Yerleşimin böyle anılması, arkasındaki Davras Dağı/Eğridir Dağı'nın 2635 m. yüksekliğe ulaşan ve tüm yörede göze çarpan doruğu nedeniyle olabileceği gibi, Eğridir'in, göle uzanan, dil biçiminde bir yarımada üzerine yayılmış bulunması yüzünden de olabilir.

b. Tarihçesi

Prostanna'nın tarihçesi üzerine pek az şey biliniyor. Hellenistik çağın öncesinde kurulduğu saptanmıştır; o zamanlar, bir kent olmaktan çok, bir ileri karakol tesisi idi. Strabon'da adı geçmeyen, ama Ptolemaios'ta (5 V 7) ve Hierokles'in listesinde (674 No. 1) anılan kent, Roma İmparatorluğunun egemenliği döneminde para basmıştır (Sear, s. 228, 361, 395, 454, 460, 510). Roma çağından sonra terkedildiği sanılıyor.

Eğridir'in tarihçesine gelince. Her ne kadar Isparta 1973 İl Yıllığı (s. 143) "Eğridir iç kalesi MÖ 4. yüzyıldaki [böyle-Umar] Lydia krallığı devrinde Krezus [böyle-Umar] zamanında yapılmıştır; dimdik ayakta. İlçe merkezindedir" diyorsa da, bu ifade, 1973 İl Yıllıkları'nın hemen tümünün Vâli Bey tarafından "Bu işi en iyi sen yaparsın" diye görevlendirilen olur olmaz kişilerce hazırlanması yüzünden o yıllıklarda çok görülen desteksiz atışlardan biridir ve ayrıca, Lydia'nın son Kralı Kroisos, İÖ 6. yüzyılın ortasında yaşamıştı, Krallığı (devleti) dahi İÖ 546'da yıkılmıştı. Eğridir'de görülen en eski tarihsel yapılar Selçuklulardan ve Hâmid Oğulları Beyliği döneminden kalmadır. Aynı yıllıkta (s. 7) belirtildiği üzere, Hamid Oğulları Beyliği kurulduktan ve Dün-

dar Bey zamanında Uluborlu yerine Eğridir başkent edinildikten sonra, Feleküddin sanıyla bilinen Dünder Bey “Eğridir’i imâr ederek oraya Felekâbad adını verdi”. Burada daha önce köy nitelikli pek önemsiz bir yerleşimin bulunduğunu anlıyoruz.

c. Kalıntılar

Prostanna’dan günümüze, anmaya değer bir kalıntı ulaşmadığını yukarıda belirtmiştik. Eğridir’de ise, (gördüğümüz üzere Isparta 1973 İl Yıllığı’nda aksinin söylenmesine rağmen, iç kale dahi İÖ 4. yüzyıldan kalma olmayıp) Anadolu Selçukluları egemenliği dönemi öncesinden kalma yapı yoktur. Orada görülen en eski tarihsel yapı, Anadolu Selçukluları Sultanı II. Gıyaseddin Keyhusrev’in 1237 yılında han olarak yaptırdığı, 1310’da Hamid Oğulları’ndan Dünder Bey’in medreseye çevirdiği, yakın zamanda restore edilmiş, Taş Medrese yapısıdır.

Resim 120. Eğridir. Dünder Bey Külliyesi’nde câmi ile medrese arasında sokak geçidi kapısı. Yapımında, daha eski dönem (Selçuklu) yapılarının yıkıntılarından alınmış taşların da kullanıldığı görülüyor.

Anmaya değer ikinci tarihsel yapı, Ulu Câmi'dir. Bu da Anadolu Selçukluları Sultanlığı'nın egemenliği döneminde yapılmış, Hamid Oğullarından Hızır Bey esaslı onarımdan geçirtmiş, 1814 yılında yanmış, 5 yıl sonra Yılanlıoğlu Ali Ağa tarafından yenilenmiştir. Isparta 1973 İl Yıllığı'na göre (s. 92) "Yapının sanat bakımından hiçbir değeri yoktur". İç kale'nin dahi, Dündar Bey'in Eğridir'i başkent edinip bayındırlaştırma çalışmalarına giriştiğinde yapılmış olması gerekir.

Baba Sultan Kümbeti/Türbesi denen yapı görmeye değer. Eğridir Lisesi yanındaki türbede ana gövde sekizgen plânlı, üstündeki çatı dahi sekizgen piramidal biçimdedir, yan yüzleri kapalı girintilerle bezenmiştir. Bu türbe 1400 dolaylarında yapılmıştır; orada gömülü olan kişi, Türkistanın Duduk kasabasından gelip Eğridir'e yerleşmiş Şeyh Mehmet Dudukî'dir.

3. Parlais/Barla

Özel kaynakça: Ramsay, Anadolunun Tarihî Coğrafyası, s. 435-437; Özsait, Pisidya/2, s. 139-140; Özsait'in yüzey araştırması makaleleri (XX. ArST c. 2 s. 233-246; XXI. ArST c. 2 s. 285-294).

a. Adı

Barla/Parla adı Luvi dilinden gelir (bu dilde, b/p ayırımı yoktu) ve Pa-(a)rla, Su-birikintisi (gölü) öğelerinden türetilmiştir, yerleşimin yanıbaşındaki Eğridir Gölü'ne işaret eder. Arla sözcüğünün, başına Pa konmaksızın da göl anlamında kullanıldığı tarihsel adların örnekleri dahi vardır. Ceyhan'ın oluşturduğu bir gölcük yakınında olduğunu anlayabildiğimiz, Çukurova'daki, daha çok Mallos diye bilinen kentin (bkz. bu dizide yayınlanan Kilikia kitabımızda s. 124-125) adının, Hellenistik çağ öncesinden kalma yazıtlarda görülen daha eski biçimi

Marlos idi (Zgusta, s. 368); bunun öz biçiminin Marla yâni Ma-(a)rla, Ma-gölü olduğu bellidir. Akseki'nin de eski adı, halk arasında Marla, Marulya biçimlerinde söyleniyordu (Kemal Özkaynak, Akseki Kazası, Ankara 1954, s. 13). Oradaki Ma Gölü, belki, 5 km. güneydoğu ileride bulunan Çanakpınar köyünün bu adına sebep olan pınar suyu havuzu, gölcüğü idi.

Barla/Parla adı, Hellenleşme döneminde, Hellen dilinin -is takısının eklenmesiyle, Parla'sal, Parla ülkesi anlamında, Parlais'e dönmüştü.

b. Parlais'in yeri konusundaki tartışma

İlkçağ kenti Parlais'in yeri, tartışmalıdır. Bir görüş, Karalia/Beyşehir ile Parlais'i aynı kent sayar; örneğin Nazım Tarhan haritasında bu görüş benimsenmiştir.

Resim 121. Parlais/Barla. İlkçağ kenti alanı olan, şimdiki kasaba mezarlığından göle bakış.

Oysa, Ramsay'in aktardığı kilise örgütü (piskoposluklar) listelerinde Karalia ile Parlais ayrı birer piskoposluk merkezi olarak görülüyor ve Karalia, bir Pamphylia Prima kenti diye, Parlais ise bir Pisidia kenti diye gösteriliyor. İki kent piskoposlarının ayrı kişiler olduğu da o listelerde belirtilmiştir. Üstelik, Roma İmparatorluğunun egemenliği döneminde, Karalia/Karallia'nın, üzerinde Karalliotòn (Karallia'lıların) yazısı bulunan paralar basmasına karşılık, Parlais'in de, üzerinde Lâtince Iul. Aug. Col. Parlais (Iulius Augustus'un kolonisi Parlais) yazılı paralar basmış olduğu bilinmektedir (Sear, s. 153, 210, 228. Son iki paranın arka yüzünde tanrı Men tasviri vardır. Sear da Parlais ile Karallia'nın eşitlenmesi görüşünün etkisiyle, Parlais kentini, kitabında s. 628'deki haritada, Beyşehir Gölü güneybatı köşesinde gösteriyor). Parlais'in, Roma kolonisi olmadan önceki paraları üzerinde ise Parlaiteòn (Parlais'lilerin) yazısı bulunur.

Resim 122. Barla. Kasaba mezarlığı duvarında tarihsel taşlar.

Prof. Kiepert, Eğridir Gölü batı kıyısındadır denecek kadar kıyı yakınındaki, Isparta ili Eğridir ilçesine bağlı bucak merkezi Barla'nın, ilkçağ kenti Parlais'in çağımızdaki ardılı olduğu sonucuna, adı dolayısıyla, varmıştı. Ramsay, Barla'nın pek sapa bir yerde kurulduğunu, böyle bir yerin ilkçağda ordu üssü seçilmesine olanak bulunmadığını söyleyerek, Kiepert'in düşüncesine karşı çıkıyor. Kendisi, Parlais'in bazı belgelerde Pisidia'da, bazılarında Lykaonia'da, bazılarında da İsauria'da gösterilmiş bulunduğuna bakarak ve başka birtakım gerekçelere de dayanarak, üç Roma ilinin birleşme yeri yakınlarında, öyleyse Beyşehir Gölü güneybatı ucundan az içeride olması gerektiğini kabul ediyor (Gördüğümüz üzere Sear da tıpatıp bu görüşü kabullenmiştir). Ramsay daha sonra BSA (Annual of the British School at Athens) c. IX, 1902-1903, s. 261 vd.'daki makalesinde, görüşünde küçük bir

Resim 123. Parlais/Barla. Aynı mezarlık duvarından başka görüntü.

değişiklik yaptı, Parlais'i Karalis/Beyşehir Gölü güneydoğu köşesine yâni Beyşehir'in yerine lokalize etti. Nihayet, Louis Robert, Eğridir Gölü batı kıyısında, Eğridir ile Barla arasındaki Bedre köyü (şimdi, Gökçeköy, Gökçe köyü) yakınında bir sınır taşı buldu. Bu taşta, kuzeye bakan yanda, Lâtin harfleriyle (çünkü Parlais Roma kolonisi idi) Par (yâni, Parlais), güneye bakan yanda Hellen harfleriyle Pro (yâni, Prostanta/Eğridir) yazısı vardı. Böylece, Parlais'in, Barla'da bulunduğu kesinlikle kanıtlanmış oldu.

Resim 124. Barla. Kasaba câmiinin batı duvarında, sıradan yapı taşı olarak kullanılmış, ilkçağ yapıları yıkıntılarından alınma taşlar.

c. Tarihçesi

Parlais/Barla'nın tarihçesi üzerine, yukarıda söylediklerimiz dışında bir şey bilinmiyor. Pek sapa yerde bulunan kent tarihsel olayları etki lemediği hatta onlara karışmadığı için, tarih yapıtlarında adı anılmıyor.

d. Kalıntılar

Barla kasabasında, burada gerçekten bir ilkçağ kentinden günümüze ulaşmış, döküntü niteliğinde de olsa, bolca sayıda mimarlık yapıtı parçası gördüm ve hatta, tarihsel keramik kırıklarıyla bol sayıda karışık toprak yüzeyinin orada olduğuna bakarak, ilkçağ yerleşmesinin şimdiki kasaba mezarlığı alanında bulunduğunu anlayabildim. Mezarlık ortasından geçen köy yolunun iki yanındaki alçak taş duvarda, ilkçağ mimarlık yapıtlarından alınma bazı parçalar da görülüyordu. Ayrıca, kasaba içindeki câmiin batı duvarında da aynı türden tarihsel taşlar, yapı taşı olarak kullanılmıştır.

4. Antiokheia/Yalvaç

Özel kaynakça: Özsait, Pisidya/2, s. 131-134; Mehmet Taşlıalan (Yalvaç Müzesi Müdürü), Yalvaç. Pisidia Antiocheia. İstanbul 1991; Mehmet Taşlıalan, Pisidian Antioch. The journeys of St. Paul to Antioch. Ankara 2001; Mehmet Taşlıalan. Pisidia Antiokheia'sı çalışmalarına ilişkin makaleleri (III. MKKS s. 263-290; IV. MKKS s. 245-284; V. MKKS s. 287-310; VII. MKKS s. 221-252; VIII. MKKS s. 323-356; X. MKKS s. 7-18; XI. MKKS s. 133-148); Thomas Drew-Bear, Antiokheia çalışmaları hakkında makaleleri (XII. ArST s. 13-18; XIII. ArST c. 2 s. 103-108; XIV. ArST c. 1 s. 73-78; XV. ArST c. 1 s. 361-366; XVII. ArST c. 1 s. 209-214; XIX. ArST c. 2 s. 133-146).

a. Adı

Antiokeia, Hellen dilinde, Antiokhos Yurdu demektir. Hemen hemen tümü de Seleukos yahut Antiokhos adını taşıyan Seleukos'lar devleti hükümdarlarının kendi egemenlikleri altında bulunan ülkede kurdurduğu kentlerin birçoğu Seleukeia, Antiokeia adını taşır. Pisidia'daki Antiokeia da bunlardan biridir.

Yalvaç (Türkçedeki genel anlamı: Peygamber) bir Türk Beyinin adıdır. Malazgirt Savaşı sonrasında Türkmenlerin Batı Anadolu'ya yayılması döneminde, Oğuz boylarından İmir'ler, Yalvaç Bey önderliğinde, Antiokeia yöresini yurt edinmişti; bu nedenle Türkler ilkçağ kenti kalıntılarının yanbaşınde gelişen yeni kenti Yalvaç diye adlandırdılar.

Resim 125. Antiokeia/Yalvaç. Su kemerleri.

b. Tarihçesi

Kent, Seleukos'ların Batı Anadolu'da egemenliği döneminde (İÖ 281-190), Anthios Çayı'na yâni (şimdiki adıyla) Akçay/Yalvaç Çayı'na yukarıdan bakan 7 tepeciği olan bir yaylâ düzlüğünde kuruldu. Kuranın hangi Antiokhos olduğu güvenle saptanabilmiş değilse de, I. Antiokhos (İÖ 281-261) olması gerektiği düşüncesi yaygındır.

Ancak, kentin üne kavuşması, hemen yanıbaşındaki tepede (ilkçağ kenti içinde değil!) günümüzde Karakuyu denen yerde Bergama Krallarınca yörenin en saygın tanrısı Men Askaios/Askaenos için bir tapınak yaptırılması sonrasındadır. Bu tapınağın çok geniş arazileri, toprağa bağlı insan (serf) konumunda pek çok sayıda emekçisi vardı (Michael Grant, A guide to the ancient World. Barnes & Noble Books, New York 1997, s. 42).

Resim 126. Antiocheia/Yalvaç. İlkçağ kenti batı kapısı girişinin hemen sonrasındaki anıtsal kapının kalıntıları ve oradaki kısa ana cadde bölümü.

Tapınağı Bergama Kralları kurmuştu ama, Antiokheia, Seleukos'lar Krallığı'nın İÖ 188'de Apameia/Dinar Barış andlaşması ile vazgeçmek zorunda kaldığı Batı Anadolu'daki bölümlerden Roma Cumhuriyetinin bahşış ve ihsanı olarak kendilerine bırakılan yerler arasında değildi. Romalılarca bağımsız kent sayılmış, bir süre sonra (İÖ 26'da) Roma uydusu Galatia Kralı Amyntas'ın eline geçmiş ve bu kişinin öldürülmesi sonrasında onun ülkesinin tümüyle birlikte Roma İmparatorluğu ülkesine katılmış, oluşturulan Galatia İli içinde yer almıştı. Hemen, yahut birkaç yıl sonra, Romalılarca bir Roma colonia'sı hâline getirildi, kente ve ona bağlı araziye Roma ordusunun iki legio'sundan emekli askerler aileleriyle yerleştirdi.

Resim 127. Antiokheia/Yalvaç. Ana Caddenin, propylaion'lu başlangıç bölümünün hemen sonrasında sağa kıvrılıp doğuya, yamaç yukarıya, Augustus tapınağına uzanışı. Alt uçtan yukarıya doğru bakış.

Kent, Roma İmparatorluğunun egemenliği döneminde pek çok para basmıştır (Sear, s. 74, 135, 152, 188, 209, 227, 246, 273, 292, 319, 361, 378, 394, 402, 417, 421, 425, 446, 460, 509). O dönemde ilk basılan paralardan bazıları üzerinde bu legio'ların sancakları görülür. Kent daha Augustus zamanında, Pisidia'da oluşturulmuş Roma colonia'larının başta geleni sayılmış ve bu niteliği, bastığı paraların üzerinde bulunan Parens sözcüğü ile belirtilmişti. Sözü edilen colonia'lar, birbirine, özenle bakımı yapılan ve askerlik açısından değer taşıyan yollarla bağlı idiler. İşlevleri, yörede Roma'lı kültürünü yahut Hellen kültürünü yaymaktan çok, halkının yabancı egemenliğine boyun eğmekteki isteksizliği ve üstelik (İsauria'lılar gibi) çevreye talan akınları yürütmesiyle ünlü olan bu ülkede "disiplin"i güvencede tutmak idi. İmparatorluk döneminin son yüzyıllarında Pisidia ili oluşturuldu ve Antiokheia bu ilin başkenti oldu.

Resim 128. Pisidia'daki Antiokheia'nın Antoninus Pius zamanında bastığı para (Sear, s. 135). Önyüzde, İmparatorun başının sağdan görünüşü. Arka yüzde, karşıdan görülen, ayakta durmuş, sağ elinde uzun bir âsa, sol elinde Zafer Tanrıçası Nikè tasviri tutan ve sol ayağını bir öküz kafasına dayamış olan tanrı Mên. Sear, s. 227'de resmi verilen. Septimius Severus'un eşi Iulia Domna onuruna basılmış paranın arka yüzünde de tanrı Mên'in buna benzer bir tasviri vardır.

Kent paralarından birkaçının arka yüzünde, tanrı Mèn tasviri; birkaçında da Roma'yı kuracak Remus-Romulus kardeşleri bebekken emzirip yaşatan dişi kurt tasviri, diğer birçoğunda (az önce sözünü ettiğimiz üzere) kentin bir Roma kolonisi ve ordu üssü olduğunu belli eden, alay sancağı işlevinde kartal uçlu alem'lerin kabartmaları bulunmaktadır.

Burada tapkı gören Men çeşitlemesi, Men Askaios yahut Men Askaenos diye anılıyordu. Gerek Askaios gerek Askaenos sıfatı, Hellenleşme döneminde Burdur Gölü'nün ve yakın çevresinin adı olarak kullanılan Askania sözcüğünden çıkmadır, Askania'lı demektir; hiç kuşkusuz Luvi kökenli olan bu adın anlamı konusunda bkz. TT Adlar kitabımızda Aska, Askaenos, Askania.

Kent, Bizans çağında ve sonrasında, yörenin genel tarihçesini izlemiştir.

Çizim 15.
Antiocheia
ören alanına
konmuş,
kalıntıların
genel durumu
plânı.

c. Kalıntılar

Antiokeia kalıntıları alanı, Yalvaç'ın kuzeydoğu bitişiğinde, Yalvaç'tan Hisarardı köyüne giden yolun başlangıcından hemen sonra, Yalvaç'a göre biraz yüksek bir yerdedir. Hisarardı köyü, adından da anlaşılacağı üzere, kalıntıların yakınındadır (2 km. kadar).

Burada ilk yüzeysel incelemeleri 1880'lerde Ramsay yapmıştı. Sonra, 1912-1928 yılları arasında kazılar yürütüldü. Çıkarılan buluntuların çoğu, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde ve Yalvaç Arkeoloji Müzesi'nde sergileniyor. İlkçağ kenti alanında görülen kalıntıların başlıcaları şunlardır:

Resim 129. Augustus tapınağına çıkan ana caddenin sol (kuzey) yanındaki tiyatro. Önden, ileriden görünüş.

Resim 130. Aslı Vatikan Müzeleri'nde bulunan Augustus heykelinin, Roma'da, Via dei Fori Imperiali (İmparator Agora'larına/Forum'larına Giden Cadde)'ye yâni Colosseum ile Piazza Venezia arasına, kaldırma konmuş kopyası.

Resim 131. Başrahip (Pontifex Maximus) kılığında Augustus. Roma'da Museo Nazionale Romano'nun Piazza di Repubblica yakınındaki şubesinde.

Augustus tapınağı. “Gâvur Hamamı Tepesi” denen kalıntılar yöresinin en yüksek bölümündedir. Hemen arkasında, tapınağın bir bölümü olarak değerlendirilmiş, önyüzeyi duvar gibi dimdik bir kaya bloku vardır. Bu dik yüzey, yarım daireye benzer bir girinti oluşturuyor. Söz konusu dimdik kaya duvarı, tapınak yapısının arkasındaydı; dik yüzey önünde, Korinthos düzeninde yapılmış 43 sütun sıralanıyordu. Hilâl biçiminde dizilmiş sütunların orta ilerisinde de, yerli kayanın dikdörtgen planlı bir tapınağın yüksekçe zemini olacak biçimde yontulmasıyla elde edilen zemin üzerinde, tanrılaştırılmış Augustus onuruna yapılan küçük, sütunlarla çevrilmiş olmayıp yalnızca önünde iki sütun bulunan bir naos/cella’dan ibaret tapınak bulunuyordu.

Resim 132. Augustus tapınağına (önde) biraz ileriden bakış.

Aşağıdan gelen, resmini verdiğimiz caddenin tapınağı çevreleyen düzlüğe ulaştığı yerde merdivenler bulunmaktadır; bunları çıkınca, günümüze temel kalıntıları ulaşmış üç kemerli bir propylaion'dan geçilerek tapınak önüne geliniyordu. Bu anıtsal propylaion üzerinde, Augustus'un yaptıklarını anlatan vâsiyetnâme metni vardı ve yazıtın içeriği, Ankara'daki (Hacıbayram Câmii bitişiğinde bulunan) Augustus tapınağı duvarlarına yazılmış metnin aynı idi.

Kent yakınındaki su kemerleri, Anadolu'da günümüze en sağlam durumda ulaşan ilkçağ su kemerleri arasında sayılabilir. İlkçağ kenti alanında ayrıca, dağınık durumda pek çok yapı ve duvar kalıntısı görülmektedir. Yalvaç Müzesi'nde de, oldukça ilginç ve değerli buluntular sergileniyor. Yalvaç içindeki, Hâmid Oğulları Beyliği döneminden kalma olduğu sanılan Devlethan Câmii duvarlarında, sıradan yapı taşı olarak kullanılmış, Antiokheia kalıntıları alanından getirilme ilkçağ mimarlık yapıtı parçası taşlar ve yazıtlar, görmeye değer.

Resim 133. Tapınak önünden aşağıya ve çağdaş kente bakış.

5. Neapolis/Şarkî Karaağaç

Özel kaynakça: Ramsay, s. 432 No. 2, s. 434 dn. 2, s. 442 No. 10.

a. Adı

Neapolis, Hellen dilinde Yeni Kent demektir.

Şarkî (yâni, doğu'sal, doğudaki) sıfatı ise, bu Karaağaç'ı diğerlerinden (özellikle, Edirne'nin istasyonu durumunda olan Karaağaç'tan ve Denizli ilindeki, şimdi Acıpayam diye tanıdığımız ilçe merkezinden; eski adı Karaağaç idi) ayırmak üzere kullanılmaktadır.

b. Tarihçesi ve kalıntılar

Isparta 1973 İl Yıllığı, "İdarî Bölüm" başlığı altındaki açıklamalar-da, söz bu ilçeye geldiğinde şöyle diyor:

Şarkî Karaağaç'ta antik eserlerin bulunmayışı, tarihinin de yakın zamanlara rastladığı ihtimalini kuvvetlendirir. Selçuklularla meskûn [oturulur] olduğu [yâni, Selçuklular zamanında Türklerce kurulduğu] sanılmaktadır. İlçe merkezinde ... câmi-i kebîrin kapısında yazılı kitabe de Ş. Karaağaç'ın Hicrî 682/ Milâdî 1266'da kurulduğunu kanıtlar.

Aynı alanda, yahut bu yakınlarda bulunması gereken Neapolis, ilk olarak, Eski Plinius'un yapıtında anılmaktadır (V 147). Ancak, kent Roma İmparatorluğunun egemenliği döneminde para basmamıştır; demek ki o sıralarda önemli bir kent değildi. Kilise örgütü listelerinden öğrendiğimize göre, piskoposluk merkezi iken, Bizans egemenliğinin sonuna doğru, başpiskoposluk merkezi olmuştur, yâni yöre kentleri arasında önemi artmıştır.

Ramsay, Neapolis’le ilgili anlatımında, onu tam şimdiki Şarkî Karaağaç’ın yerinde ve bu kasabanın atası saymadığını, dolaylı biçimde belirtmektedir:

Ptolemy [Ptolemaios] Neapolis’i Antiokheia’nın güneyinde göstermiştir; binaenaleyh, Antiokheia’dan ... güney sahiline, Side’ye indiğini birçok mil taşlarından bildiğimiz Roma yolu [bugünkü Ş. Karaağaç, Beyşehir, Üzümlü, Derebucak, İbradı, Geriş, Manavgat yolunun atası] üzerinde olduğunu farzedebiliriz. Bu yolun üzerinde, 14. asırda yaylânın bu kısmındaki en mühim 6 büyük şehirden biri olan Karaağaç kasabası bulunmaktadır. ...[Neapolis’in] Bizans devrinin sonundaki ehemmiyeti, Karaağaç’ın ilk Türk devrinde hâiz olduğu ehemmiyetin aynı idi.

Görülüyor ki Ramsay’in görüşü, Isparta 1973 İl Yıllığı’nda belirtilen görüşle aynıdır: Neapolis, Bizans egemenliğinin son yüzyılları yahut Selçuklu egemenliğinin ilk yüzyılı içinde önemini yitirdi, orada oturulmaz oldu yahut yerleşim köy düzeyine indi; buna karşılık Selçuklu egemenliği döneminde Karaağaç kasabası kurulup gelişti ya da oradaki sönük köy önem kazandı, gelişti. Gerçekten, Isparta 1973 İl Yıllığı’nda da değinildiği üzere, Karaağaç’ta olsun, yakın çevresinde olsun, herhangi bir ilkçağ kentinin kalıntısı yoktur (daha doğrusu, hemen hemen yoktur; çünkü aşağıda belirteceğim üzere bir iki taşıma işlemleri taş gördüm).

Yine de, Neapolis şimdiki Karaağaç’ın yerinde değildi ve Karaağaç *onun yeni adı* değildir görüşünü kabullenmekte duraksamaktayım. Çünkü gördük ki Neapolis Bizans egemenliği son yüzyıllarında önem kazanmış, piskoposluk merkezi iken başpiskoposluk merkezi olmuştu ve “ehemmiyeti, Karaağaç’ın ilk Türk devrinde hâiz olduğu ehemmiyetin aynı idi”. Yâni, önemini koruyordu ve hemen sonraki Türk egemenliğinin başında Karaağaç yörenin en önemli kentlerinden biri olarak karşımıza çıkıyor. Buna göre, Karaağaç, Neapolis’in yerinde ve onun devamı olmak gerekir. Gerçekten, Karaağaç Selçuklular döneminde kurulmuş yahut köy iken geliştirilmiş, çok kısa sürede önem kazanmış olabilirdi ama, pek az zaman önce o yörenin önemli kenti olduğu bili-

nen Neapolis birdenbire önemini yitirmiş ve üstelik izi kalmamış duruma düşemezdi. Oysa Karaağaç yakınlarında böyle önemli bir kentten kalma olabilecek hiçbir kalıntı alanı saptanamamıştır, bilinmiyor.

Şarkî Karaağaç'taki, tanınabilir ilkçağ ve Bizans çağı kalıntısı yokluğunu açıklamak olanağı vardır. Neapolis'in, bu çağlarda, kendileri ya da kalıntıları yüzyıllar hatta binyıllar ötesine ulaşabilecek türden görkemli yapılarla donanmış bir kent olmadığı bilinmektedir. Üstelik, yerleşimin binyıllar boyunca kesintisiz sürdüğü kentlerden ilkçağda eni konu bayındır, ünlü olanlarından nicesinin bugünkü hâlinde, örneğin Manisa'da (câmi sütunlarında kullanılmış, ilkçağ yapısı kalıntılarından alınma birkaç sütun yahut sütun başlığı dışında) bir tek görünür ilkçağ kalıntısı bulamazsınız. Kaldı ki, Karaağaç'ta ilkçağ yapıtı hiç yok da değildir; kasaba içinde, eski Hükûmet Konağı bitişiğindeki câmiin

Resim 134. Ş. Karaağaç. Eski Hükûmet Konağı yanındaki câmiin minaresi alt bölümünde kullanılmış, Roma çağı mimarlık yapıtları yıkıntılarından alınma bir taş.

(minare dışındaki bölümleri 1983’de yenilenmiş imiş) minaresi alt bölümünde yapı taşı olarak kullanılmış, geç ilkçağ veya erken ortaçağ mimarlık yapıtlarının kalıntılarından alınma kabartmalı taşlar görebilmiştım. Halk Kütüphanesi arka avlusunda da bu tür birkaç kabartmasız taş vardır.

6. Anaboura/Enevre

Özel kaynakça: Özseit, Pisidya/2 s. 123 ve orada dn. 592’deki kaynakça; (yüzey araştırması) Özseit, XX. ArST c. 2 s. 233-246.

a. Adı

Anaboura adı Luvi kökenlidir ve o dilde “Yamaç” anlamına geldiğini sandığım (bkz. TT Adlar kitabımızda Anawa) Anawa sözcüğü ile, “Büyük, yüce” anlamlarında olduğı bilinen ura sözcüğünden türetilmiştir: Anaw(a)-ura, Koca Yamaç.

b. Tarihçesi

Roma İmparatorluğunun doğu ülkelerindeki kentleri konu alan A. H. M. Jones’un yapıtında (s. 140 ve 415 dn. 32) Anaboura’nın İÖ 2. yüzyılda kendi bölgesinde önemli kentlerden biri olduğı söylenmekte ise de bu durumunun Roma İmparatorluğunun egemenliğı döneminde sürmediğı anlaşıyor; kentin o dönemde basılmış herhangi bir parası Sear’ın kitabında görülmüyor. Buradaki yerleşimin tarihçesi üzerine bilgimiz yoktur; hangi dönemde ne gibi gelişmeler üzerine burada oturulmaz olduğınu da bilmiyoruz.

Strabon, Pisidia Anaboura’sını anıyor (12 VII 2). Oysa, Doğanın Tarihi (Historia Naturalis) adlı yapıtını Strabon’un Geographika’sından yarım yüzyıl kadar sonra, İS 75 dolaylarında yazmış olan eski Plinius,

o yörenin anmaya değer kenti olarak Neapolis (Şarkî Karaağaç) kentinin sözünü ediyor (V 127); daha sonraki yazarlar da öyle yapıyorlar. Bundan anlaşılıyor ki, İS 1. yüzyıl ortalarında, Neapolis, Anaboura'nın sönükleşmesine, adı sanı anılmaz pek önemsiz bir kentçik durumuna düşmesine neden olmuştu. Oysa, İÖ 2. yüzyılda Anaboura, o yörenin en önemli kentiydi (H.M. Jones, The cities of the eastern Roman provinces, 2. bsl., s. 140).

Dikkat etmeli ki, Romalı komutan Manlius Vulso'nun İÖ 189'da çapulcu Galatlar üzerine çıktığı sindirme seferinde uğradığı Anaboura (Titus Livius, XXXVIII 15 sonu), şimdi sözünü ettiğimiz kent değildi, Güney Phrygia'da idi, Bolvadin batı yakınlarındaydı ve Titus Livius'un, herhalde bir yazım yanlışıyla, Alandrus Kaynakları diye andığı Mandra Deresi kaynakları (Mandri Fontes) kıyısındaydı (Ramsay, s. 155 No. 73).

Resim 135. Anaboura. Kentin bir zamanlar bulunduğu, şimdi Enevre denen alan.

c. Kalıntılar

Pisidia'daki Anaboura'nın yeri, Beyşehir Gölü kuzeybatı ucunun 10 km. kuzeyindeki, Enevre denen ören alanıdır. Burası, ilçe merkezi Şarkî Karaağaç'ın 10 km. güneybatısına düşen Salur köyünün yakınındadır. O yöreye gitmek için, Şarkî Karaağaç'tan güneybatıya uzanan ve Beyşehir Gölü batısındaki ilçe merkezi Yenişarbademli'ye de ulaşım sağlayan asfalt yüzeyli yoldan yararlanacaksınız. Salur köyü bu yol üzerindedir. Kalıntıların hemen hemen tümüyle yok edilmiş yahut toprak örtüsü altında kalmış bulunması nedeniyle kalıntı alanına pek benzemeyen ilkçağ kenti alanı, şimdiki adıyla Enevre, köyün kuzeybatı yanında, 2 km. ilerisinde, Kızılkale Dağı/Kızıldağ'ın kuzeybatı eteğinde, Enevre Deresi'nin düzlüğe ulaşmak üzere olduğu çok hafif eğimli bir yamaçta, üç yanı tepelerle çevrili durumdadır. Salur köyü'ne ulaşım sağlayan yolun çok düzgün olmasına karşılık, Salur köyü içinden geçip Enevre alanına gitmenizi her mevsimde güvenceye bağlayacak gerçek bir yol, 1980'lerde, yoktu; yine de, yağışsız aylarda, dikkatli bir sürücü, dere kıyısını izleyerek, oraya araçla gidebilirdi.

Ben kent alanına gittiğimde, eski nekropolis'de kırık dökük bir lâhit dışında kalıntı görememiştim. Isparta 1973 İl Yıllığı'na (s. 98) bakılırsa çevrede sur kalıntıları varmış. Burada yazıtlar bulunmuştur ve o sayede Anaboura'nın Enevre'de olduğu kesinlik kazanmıştır. Başka herhangi bir kalıntıdan Özsait de (Pisidya/2, s. 123) söz etmiyor.

Çevre halkının her yıl 6 Mayıs günü Hıdır İlyas (Hıdrellez) kır yemeği gezisi için gitmeyi gelenekleştirdiği ilkçağ kenti yeri Enevre, bugün yalnızca, yanibaşında dere akan şirin bir kırılık alanıdır.

7. Mistia/Misthia/Beyşehir (Karalia ?)

Özel kaynakça: Mehmet Özsait, Pisidya/2 s. 126-127.

a. Adı

Beyşehir Gölünün ilkçağdaki adı Karalis idi. Yöreye de, bu ad'a Hellen dilinin -lı anlamındaki takılarından -itis'in eklenmesiyle türetilmiş bir ad kullanılarak, Karalitıs denirdi. Bu aynı zamanda, Gölhisar-Korkuteli arasında şimdi Söğüt Gölü dediğimiz gölün de adı idi. Bütün bu adların kökeni, en güçlü olasılıkla, Luvi dilinden Karla yâni K(uwa)-Arla, Güzel-Göl adıdır; bu Arla sözcüğüyle Parlais/Barla ile ilgili bölümde de karşılaşmıştık.

Resim 136. Beyşehir. Eşrefoğulları dönemi kalesinin kapısından günümüze ulaşabilen bölüm ve üstündeki yazıt.

Resim 137. Beyşehir. Eşrefoğlu Seyfeddin Süleyman Bey câmii taçkapısı.

Romalıların, aslında Pisidia kapsamında olan bazı kentleri de (örneğin Selge'yi, Etenna'yı) içine alan bir Pamphylia Prima ili vardı. Oradaki bir kent, Hierokles'in bir listeden ibaret olan Synekdemo (Yol arkadaşı) adlı yapıtında (682 No. 10) Karalia adıyla, kilise kurultaylarına katılan piskoposları ve onların her birinin hangi kentten geldiğini gösteren listelerde yine böyle Karalia adıyla yahut Karallia adıyla, anılır. Hatta o kentin, üzerinde Karalliötön (Karallia'lıların [parası]) yazısı olan paraları bulunmuştur (Ramsay, s. 462-463 arasına ekli Pamphylia Prima ili tablosu). Karalia adı, Hellen diline göre, Karalis (Beyşehir Gölü) adından türetilmiş ve Karalis Ülkesi/Kenti anlamını belirtiyor görünüşte olduğu için, Ramsay, bu kenti, şimdiki Beyşehir'in yerine lokalize etmiştir (s. 277 No. 20; s. 367, s. 397 No. 5); Misthia'yı da Şarkî Karaağaç-Beyşehir yolu üzerinde bir kentçik olarak düşünö-

Resim 138. Beyşehir. Eşrefoğlu Seyfeddin Süleyman Bey Câmii yanındaki türbe.

yordu ve o kentçiği, “Kıyakdede ile Kirilikasaba arasında, Manastır denen mahalden başka bir yerde olmasına imkân yoktur” diyerek, gölün doğu kıyısına yerleştiriyordu (s. 367 No. 4), Selki köyü batı yanbaşındaki kale yıkıntıları alanında bulunmuş olabileceğini söylüyordu (s. 368 dn. 1). Daha sonra bu görüşünü değiştirdi; bir grup Avusturyalı arkeoloji araştırmacısının (Jüthner, Knoll, Patsch, Swoboda) Anadolu’da yaptıkları araştırmaların sonuçlarını belirten ve Prag’da 1903 yılında yayınlanan raporda savunulan görüşü (BSA c. IX, 1902/1903’de yayınlanan bir makalesiyle) benimsedi, Fasıllar köyündeki kalıntıları (Fasıllar köyü karşısındaki yamaçta bulunan kalıntıları; ben de şimdiki çoğunluk görüşüne katılarak onları Batı Lykaonia kenti Dalisandos’un kalıntıları sayıyorum; resimleri Pamphylia/İsauria/Lykaonia kitabımızda verilecektir) Mistheia/ Mithia/Mistia kalıntıları saydı. Ardından 1933’deki

Resim 139. Beyşehir. Câmiin taçkapısı yanında Roma çağı lâhdi. Aşağısında gördüğünüz delik, oluk işlevindedir; lâhit teknesi içine kar depolanıyor ve oluğun kapağı açılınca gelen soğuk suyu halk sebil suyu niyetine içiyormuş.

bir yazısında, bu görüşünü de değiştirdi, Parlais ile Misthia'yı aynı şehir saydı, üstelik her ikisini şimdiki Beyşehir'e yerleştirdi. Bu sonuncu görüşün Parlais bakımından doğru olmadığı yâni Parlais'in şimdiki Barla olduğu, gördüğümüz üzere, kanıtlanmıştır. Buna karşılık, Misthia'nın, Hamid Oğulları zamanında geliştirilen Beyşehir'in ilkçağdaki atası olduğu, kabul ediliyor. 1957'de bu yörede araştırmalar yapan A.S. Hall bulduğu bir yazıt sayesinde, Misthia'nın Beyşehir yanibaşında Kale Dağ'da bulunduğunu saptamıştır.

Resim 140. Beyşehir. Eşrefoğlu Seyfeddin Süleyman Bey Câmii karşısındaki evin önyüz duvarı. İnşaatta Roma çağı yapılarından alınma birkaç taşın da kullanıldığı görülüyor.

Burada, eski yurtdaşlarımız, Yunanistan’a göçmek zorunda kalmış Isparta Rumlarına bir çiçek uzatırcasına küçük bir hizmetimiz olsun:

Yunanistanda, Basos Bogiatzoglou (Boyacıoğlu)’nun hazırlayıp bir vakıf niteliğinde olan Idryma Meizonos Ellénismou adlı kuruluşun yayınladığı, Pisidia bölgesi göçmeni Rumların (pek çoğu Türkçe olan) soyadlarını listeleyen bir yapıtta (Ta Pisidika. Baftistika kai epònyma. Athèna 1998, s. 102 ortası) Ispartalı bir ailenin soyadı olan Mistiloglou yâni Mistiloğlu, açıklanamıyor; Mistil bölümü yönünden anlaşılammış ve açıklanamamış gösteriliyor.

Açıklamayı yazarın, yayıncı kuruluşun, Küçükasya Araştırmaları Merkezi’nin (Kentro tòn Mikrasiatikòn Spoudòn) ve Ispartalılar Derneği’nin (Ενωση Σπαρτης Μικρας Ασιας) dikkatine sunuyorum:

Soyadının aslı, onların bilmediği (Küçükasya Araştırmaları Merkezi yayını, Kalfoglou’nun “Küçük Asya Kıt’asının Tarihi Coğrafyası” kitabı çevirisinde de anılmayan), şimdiki kitabımızın bu sayfalarında sözünü etmekte olduğumuz, Beyşehir’in atası tarihsel kent Misthia/Mistia ile bağlantılıdır ve “Misti’li-oğlu” dur. Mistili ve oğlu sözcüklerinin birleşme yerinde yanyana gelen iki ünlü sestən biri, i, pek çok dilde geçerli olan senkop (συγκοπη) ilkesi gereğince atılmış, düşmüştür; bu durum aynı kitaptaki diğer soyadlarından Mpakirtzoglou/Bakircoğlu yâni Bakırc(ı)-oğlu’nda, Misirloglou yâni Mısırl(ı)-oğlu’nda, Kyprizloglou yâni Kıbrısl(ı)-oğlu’nda da görülüyor.

Mistia/Misthia/Mistheia, Ptolemaios’da (5 IV 9) anılır. Adının Mistia biçiminin Hellen dilinde anlamı yoktur. Buna karşılık Misthia biçimi, Hellen dilinin Misthos (=ücret, bedel; buradan: ödül) sözcüğü ile bağlantılı ve “ücretli, para ile tutulmuş” anlamına gelen misthios/misthia ile özdeş görünür. Mistheia’nın anlatımı çok daha ilginçtir; çünkü theia Hellen dilinde “kutsal” anlamındaki theios sıfatının dışı biçimidir; Mis sözcüğü ise kanımca Luvi dilinde, Tanrı demek olan Mas’ın dışı biçimidir (karş. Farsçada, Baba’dan, Hala anlamında Bibi). Karş. Artemis yâni Arta-Mis, Pınar tanrıçası, pınar başlarında tapkı gören tanrıça. Böyle olunca, Mistheia, Kutsal Mis, yörede Hellenleşme ön-

cesinde sâdece Mis (=Tanrıça) adıyla anılarak tapkı gören bir tanrıçayı, güçlü olasılıkla da hemen oralardaki Eflâtunpınar'da tapkı gören Ana Tanrıça'yı anlatmaktadır.

Karalia'ya gelince. Bugün, Karalia/Karallia'nın Pamphylia Prima ilinde Dağlık Kilikia'ya sokulan en uç yanda bulunduğu ve yerinin henüz belirlenmiş olmadığı kabul ediliyor (Veli Sevin, s. 172 sonu). Kimsenin aklına böyle bir şey gelmemiş görünüyor ama, oralarda, ilçe merkezi Gündoğmuş'un 15 km. kadar doğu ilerisindeki Kuru Göl ve bu gölü güneyden çevreleyen dağ dizisinin adı (Karayılan Dağı'dır; bu adın Karalia adına yakınlığı açıktır) pek dikkatimi çekti; Karalia'yı bu gölcük yakınlarında aramak doğru olabilir. Bu Karalia/Karallia, Roma İmparatorluğunun egemenliği döneminde para basmıştır (Sear, s. 247, 326, 338, 378, 418, 434, 454). Sear onun paralarına Kilikia kentlerinin paraları arasında yer veriyor; oysa kentin yerini, s. 628'deki Kilikia haritasında işaretlemiyor. Karalia'da, göl (şimdiki Kuru Göl olmalı) üzerinde yansıyan mehtabın güzelliği nedeniyle, Ay Tanrıça Selene tapkısının bulunduğu, kent paralarından anlaşılıyor. Sear s. 247'deki paranın arka yüzünde, ayakta duran ve iki eliyle uzun bir meşale tutan Selene kabartması vardır.

b. Tarihçesi, kalıntıları

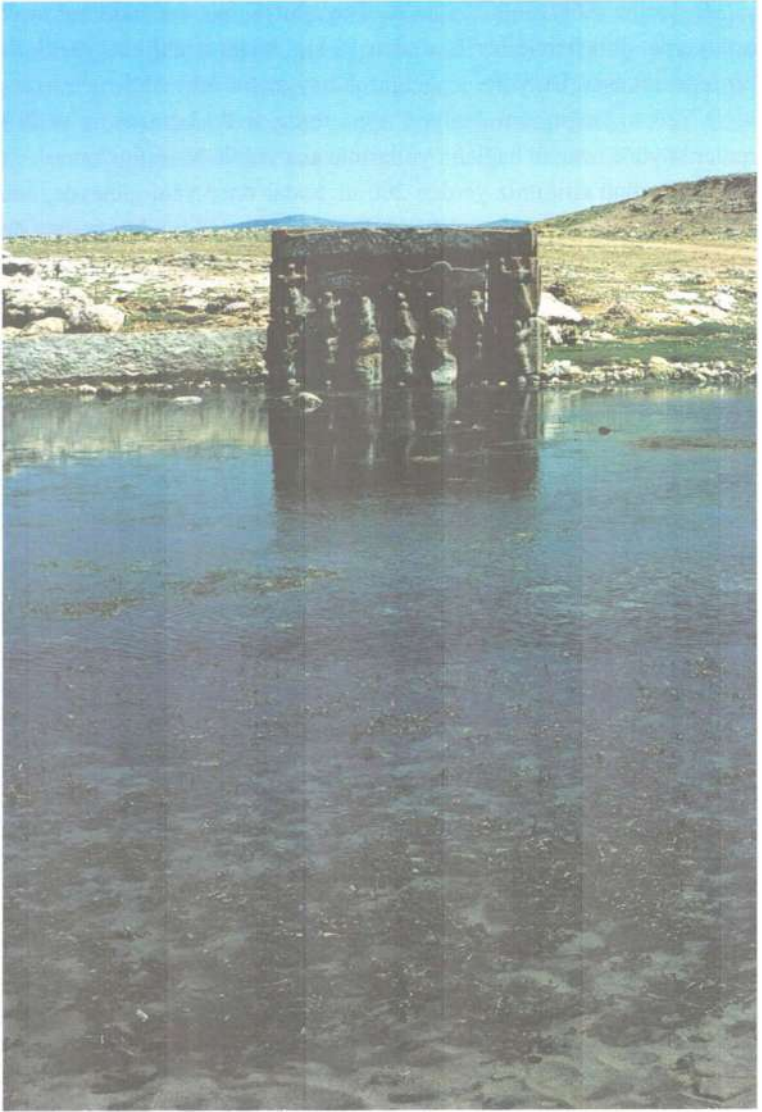
Mistheia/Misthia/Mistia'nın tarihçesi üzerine hiçbir bilgimiz yoktur. Basılmış parası bulunmamıştır.

Beyşehir ise, Eşref Oğulları Beyliği'nin kurucusu Eşref Oğlu Süleyman Bey tarafından, eski önemsiz kentçik Mistheia/Misthia/ Mistia'nın çok yakınında, adı kurucusuna yâni Süleyman Bey'e işaret eden bir kent olmak üzere geliştirildi ve başkent edinildi, orada bir de hisar (1288'de) ve Beyşehir Câmii (1297'de) yaptırıldı. Rum tarihçi Doukas (Murat Hüdavendigâr'ın Karaman Beyliği üzerine seferini anlatırken, XXIX 11'de) kenti bu Türkçe adıyla daha doğrusu o adı Pegsiari biçiminde aktararak anar. Kentin Osmanlılara geçinceye kadarki tarihçesi ve Osmanlı eline geçmesi kitabımızın Genel Tarihçe bölümünde (bkz. s. 18-21) anlatılmıştır.

8. Eflâton Pınar Luvi Anıtı

Özel kaynakça: Jutta Börker-Klähn/Christoph Börker. Eflâtonpınar. Zu Rekonstruktion, Deutung und Datierung. Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, c. 90, 1975, s. 1-41; James Mellaart, The late bronze age monuments of Eflatun Pınar and Fasillar near Beyşehir. AS c. 12, 1962, s. 111-117; Rudolf Naumann, Einige Beobachtungen in Eflatunpınar. Mansel'e Armağan, c. I s. 467-474; A. Sırrı Özenir, Eflâtonpınar Hitit anıtı 1996 yılı temizlik ve kazı çalışmaları, VIII. MKKS s. 135-158.

Beyşehir yöresine gidenler, orada Eflâton Pınar gölcüğünü ve kıyısındaki Luvi yapıtı tapkı anıtını kesinkes görmelidir. Eflâton Pınar gölcüğü, İzmir'deki, Ana Tanrıça tapkı yeri, denizden pek az içerideki, ilkçağda Pramnos diye anılan (bkz. TT Adlar kitabımızda Pramnos) Halka Pınar gölcüğüne pek çok yönden benzer; en önce, halka-pınar (bir gölcükte çepeçevre yanyana dizilerek su çıkaran ve sularıyla o gölcüğü besleyen pınarlar) gölcüğü yapısında olması dolayısıyla benzer; o gölcüğün sularını (burada Eflâton Dere, İzmir'de ise körfez ucundan bu gölcüğe kayıkla geçiş sağlayan bir kanal işlevi de olmuş Meles/Halkapınar Çayı) "Ayak" işlevli bir kanalın boşaltması (burada, Beyşehir Gölüne; İzmir'de, İzmir Körfezi iç ucuna boşaltması) dolayısıyla benzer ve en önemlisi, her iki gölcüğün, en önemli Ana Tanrıça tapkısı yerlerinden olması dolayısıyla benzer. İzmir'deki Pramnos/Halka Pınar Gölü kıyısında Luvi anıtı yoktu ama, hemen yanibaşında (olasılıkla şimdiki Eşrefpaşa Hastahanesi arkasındaki, Tepecik semtine adını veren höyük nitelikli küçük tepenin yerinde), Ana Tanrıça tapınağı vardı (Cecile John Cadoux, İlkçağda İzmir, İletişim yayını, İstanbul 2003, s.282); bu tapınağı, İS 2. yüzyıl yazarı Aristides, İzmir'deki en güzel tapınak olarak niteliyor.

Resim 141. Eflâtunpınar Luvi anıtı (ayrıca bkz. s. 4, 5, 6).

Beyşehir Gölü doğu yanında, Beyşehir-Kıreli arasında yaklaşık orta yerde, dolayısıyla her ikisinden 15 km. kadar uzaklıkta, yol alçak bir tepesi aşar. Bu yere, tepesinin güney eteğindeki değirmen nede- niyle Yelken Değirmeni deniyor. Aynı yerde, Selki kasabasına ve İm- renler köyüne uzanan bağlantı yollarının ana yol ile birleştiği kavşak da vardır. Sözünü ettiğimiz yerden 200 m. kadar önce yâni güneyde, ana yol, bir dereyi aşar. O dere, Eflâton Dere'dir. Bunun aşıldığı yerden de 200 m. kadar güneyde, asfalt yüzeyli bir köy yolu, doğuya gider (Sa- dıkıhacı köyünün yolu). Benim yöreye ilk gidişimde, 1981'de, yol he- nüz toprak yüzeyliydi; Eflâton Dere'ye güney yanından, 200 m. kadar uzaktan paralel uzanan bu yolda, kavşaktan başlayarak, 45 dakika kadar süren rahat bir yürüyüşle Eflâton Dere'nin çıktığı Eflâton Pınar gölcük havuzu'na, oradaki köy yavrusu birkaç hanelik yerleşimin ve Luvi anı- tının yanına gelmişim. İkinci gelişimde (1983'de), artık yolu öğrenmiş olduğum için, gölcüğün yanına kadar otomobille gitmişim. Şimdi, yeni haritalarda, söz konusu yolun asfaltlanmış olduğunu gördüm.

Resim 142. Eflâton Pınar Anıtı. Sol yanının görünüşü.

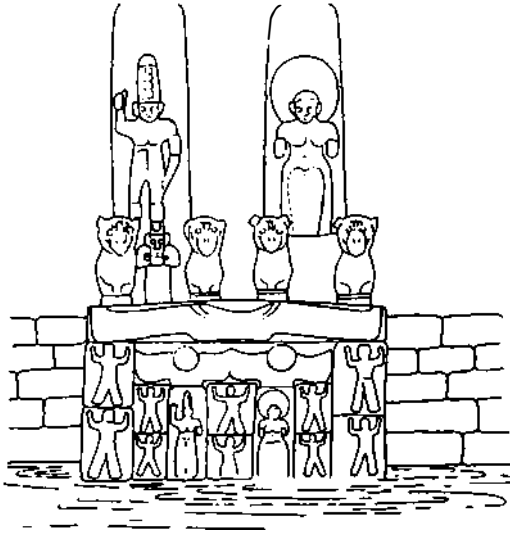
Oradaki Luvi anıtı, İÖ 13. yüzyıldan kalma pek görkemli bir yapıdır. Önündeki gölcükle, pek güzel resim verir. Ancak, Hititler ve Luviler çağı kabartmalarının birçoğu gibi doğuya dönük olduğundan, oraya sabahdan gitmemişseniz, ters ışıktaki fotoğraf çekmek zorunda kalacağınız uyarısını yapmamda yarar var.

Ayrı taşların bir yüzüne kabartmaların işlenmesiyle ve sonra bu taşların, kabartmalı yanlar öne gelip bir tablo oluşturacak biçimde yanyana yahut üstüste yerleştirilmesiyle oluşturulmuş kabartmalar tablosunda,

Resim 143. Eflâtun Pınar Anıtı'ndan bir diğer görünüş.

bir yandan ötekine, her iki kanadı uzun bir “kanatlı güneş” vardır. Onun en üstte, bir altında, orta sağda ve orta solda, daha küçük birer “kanatlı güneş” görülüyor. Söz konusu “kanatlı güneş” çizimi yahut kabartması, Hititlerde, Büyük Kral simgesidir. Ortanın sağındaki ve solundaki figürlerin, Ana Tanrıça ile onun erkeği baş tanrıyı betimlediği sanılıyor. Bunların arasına ve yanına, keza sağ yan uca ve sol yan uca, çeşitli diğer figürler işlenmiştir; bunların çoğu, üstlerindeki figürü elleri üzerinde taşır görünüştedir. Anıt, Hititlerin İmparatorluk dönemine tarihleniyor, ancak hangi yüzyılda yapıldığı konusunda güvenle sonuca varılabilmemiş değildir.

Resim 144. Eflâton Pınar Anıtı'nın Mellaart'a göre çizimle yeniden kurgusu (Seton Lloyd'un *Early Highland Peoples of Anatolia* adlı yapıtında Şekil 74'den).

9. Amblada/Ampelada

Özel kaynakça: Strabon, 12 VII 2; Ramsay, s. 136 No. 26 ve s. 368-370'de No. 6; Mehmet Özsait, s. 113-114; Veli Sevin, s. 158, 162.

a. Adı

“Tıbbî perhizlerde kullanılan Amblada şarabı” (Strabon, 12 VII 2 sonu) ile ünlü olan kentin adının Anadolu kökenini ve hatta bir ölçüde anlamını, daha Luvi’lerin adı bile duyulmamışken, Luvi dili hakkında hiç kimsenin hiçbir bilgisi yokken, büyük bilgin (Misthia gibi konularda gördüğümüz yalpalamalarına, görüş değiştirmelerine rağmen yine de büyük bilgin) Ramsay, gerçekten hayranlık uyandırıcı bir keskin görüşlülükle, teşhis edebilmiş ve Lydia kenti Blaundos’un adından söz ederken (s. 136 No. 26’da) şöyle demişti:

Bu ismin Mysia’daki Blados’un ve Pisidia’daki Amblada yahut Amlada’nın eşi olduğunda şüphe yoktur. Asıl yerli şeklindeki Mlad yahut Blad heceleri türlü türlü suretlerde Yunan telâffuzuna uydurilmaya çalışılmış ve bundan Amilanda, Ampelada, Amplada, Amlada, Amblada, Blandos, Blaudos, Blados, Phlaudos gibi şekiller hâsıl olmuştur.

Daha ileride de (s. 368-370 No. 6) kentin ve adının bağ, üzüm, şarap ile ilgisini vurgulamıştır. Gerçekten, Hellen dilinde Ampelos sözcüğü (söylenişi Ambelos) “Üzüm bağı” anlamına gelir (örneğin bkz. Odysseia, IX 110 ve 133; Aiskhylos, Persler, dize 615) ve bugünün Yunanlılarınca bu sözcük Ampeli biçiminde kullanılır. Bağ, üzüm, şarap ile bağlantılı Anadolu kent vb. adlarının o sözcükten türetilmiş benzecek biçimde çarpıtıldığı anlaşıyor.

Gerçi, Wianawanda/Oinoanda kentinin adı dolayısıyla gördüğümüz üzere, Luvilerde üzüm bağı, üzüm, şarap anlamlarında bir wiana sözcüğü vardı ve bu, Almandadaki Wein, İngilizcedeki Wine, Fransız-

cadaki Vin, Hellen dilindeki Oinos'un (Herzfeld tarafından The Persian Empire adlı eserinde s. 250'de iddia edildiği gibi *aslı* olmasa bile, kuşkusuz, hiç değilse) hısımidır. Ancak birçok dilde, üzüm bağı, asma, omca, üzüm, şarap anlamlarından birini yahut birkaçını anlatan birden çok sözcükle karşılaşılır; örneğin Osmanlı şarap, mey, bâde sözcüklerinin üçünü de kullanmıştır; çağdaş Yunanlılar hem oinos hem de kراسي sözcüğünü kullanmaktadır.

Amblada/Ampelada adının sonundaki -ada, güvenle söyleyebiliriz ki, Luvi dilinden gelme başka adlarda da gördüğümüz, -lı anlamındaki wanda/anda takısının, zaten burunsal ve belli belirsiz söylenen n sesi hepten ihmal edilmiş çeşitlemesidir. Gerçekten, örneğin Milawanda adının Milawada, Milada biçimlerinde de söylendiğini bilmekteyiz ve bu (wanda çeşitlemesi) -ada takısı ile birçok tarihsel kent adı içinde karşılaşmaktayız; Adanda çeşitlemesi Adada adında bunun çok tipik bir örneğini görmüştük.

b. Yeri

Strabon, kent Pisidia'nın Karia ve Phrygia ile sınırlarına yakındır diye bilgi verir. Bu kent, Romalıların Galatia ilinin sınırları içindeydi (Ptolemaios, 5 IV 11). Lokalizasyonu konusunda bir hayli tartışma yapıldıktan sonra, kentin, Beyşehir'den kuş uçuşu 18 km. uzaklıkta olduğu anlaşılmış ve 1960'larda orada bulunan yazıtlar bu lokalizasyona kesinlik kazandırmıştır. Söz konusu yer, ilçe merkezleri Beyşehir ile Seydişehir arasında aşağı yukarı orta yerde (ve Pisidia'yı pek az bildiği anlaşılan Strabon'un söylediğinin tersine, Pisidia'nın Karia sınırından pek uzakta), ana yolun batı yanında, 1 km. ilerisindeki Kavak köyünden gidilen Kızılca köyü'nün (8 km. ileridedir) yolu üzerinde; bu köy yolunda yalnızca 3 km. gidilince solda görülen ve 5 km. sonra Yenice köyüne ulaşan yolun da başlangıcı yakınında ve Kızılca köyüne doğru olan yanındadır, bir tepe üzerindedir. Bu tepeye Âsar Tepe deniyor.

c. Tarihçesi

Kentin tarihçesi hakkında ilk bilgi kırıntısı, Bergama Kralı II. Eumenes'in bu kente bir mektup yollamış olmasına ilişkindir (H.M. Jones, s. 130). Amblada, Roma İmparatorluğunun egemenliği çağında, para basmıştır (Sear, s. 246, 272, 377, 387, 394). Paraları üzerine adını Ambladeòn Lakedaimoniòn, yâni Lakedaimòn'luların (=Sparta'lıların) Amblada'sı halkının (parası) deyişi ile yazmakta ve dolayısıyla Sparta'lılar tarafından kurulmuş olmak iddiasında bulunmaktadır. Bu söylence, yakındaki Isparta yöresinin adı Swarda/Saporda ile Yunanistan'daki Sparta'nın adı arasındaki yakınlıktan ileri gelmiş olmalıdır.

Kent ortaçağda yüzyıllar boyunca piskoposluk merkezi olarak, demek ki önemini koruyarak, varlığını sürdürdü (o zamanki kilise örgütünde, izi bile kalmamış kentlerin piskoposluklarına Patrikhane bünyesi içinde atama yapılması uygulaması yoktu).

d. Kalıntılar

Bu kentin, yöre Anadolu Selçukluları ile Rum İmparatorluğu arasında belirsiz ve oynak sınırın üzerine düşünce yâni 1096'dan 1211'e kadar sürekli savaş alanı olunca, boşaldığını ve yakılıp yıkılan yapıların, taşları çevre halkınca alınarak, yok edildiğini varsayabiliriz. Kent alanında şimdi anmaya değer görünür kalıntı yoktur; yalnız orada yazıtlar, mimarlık yapıtı parçaları çıkarılmış ve yakın yöreye dağılmıştır, kimi de duvarlarda sıradan yapı taşı olarak kullanılmıştır.

10. Tityassos/Pityassos. İvrim Kalesi/Kurucaova Kalesi ?

Özel kaynakça: Mehmet Özsait, Pisidya/I s. 37 başı, Pisidya/2 s. 122.

Tityassos, Roma İmparatorluğunun egemenliği çağında bastığı paralardan (Sear, s. 135, 210, 263, 403, 407) tanıdığımız bir Pisidia kentidir. Strabon'un (12 VII 2) Pityassos dediği kentin de bu olduğu sanılıyor.

Tityassos adının aslı, görünüşe bakılırsa, Luvi dilinden ya da onun yerel ardılı Pisidia dilinden Diduwassa idi: Did(a)-uw(a)-assa, Dida-tapınağı-yerleşimi (kenti). Dinda/Dida, Ana Tanrıçanın adlarından biridir. Bkz. TT Adlar kitabımızda Dida, uwa, assa. Ana Tanrıça tapınağı anlamındaki Diduwa/Tituwa adını geç dönemde Titoua biçimine bürünmüş olarak Paphlagonia'da da görürüz (Ptolemaios, 5 IV 4). Bu adı taşıyan kasaba Vezirköprü doğu ilerisinde idi.

Tityassos kentinde Ana Tanrıça tapkısının bulunduğunu, kent paraları da doğruluyor. Septimius Severus döneminde kentin bastığı paraların arka yüzünde, iki yanında birer aslan ile, oturmuş Ana Tanrıça kabartması vardır (Sear, s. 210'da No. 2240).

Özsait (Pisidya 2, s. 122 ve orada dn. 591), Ramsay Tarihî Coğrafya kitabında s. 456'da Tityassos'u İvrim Kalesi'ne lokalize eder, ama bunun kanıtı yoktur diyor. Burada bir yanlışlık vardır. Ramsay gerçekten o s. 456'da Tityassos'dan söz ediyor ama, orada yerleşimi İvrim Kalesine lokalize eden hiçbir sözü yoktur. Tersine, "İlgın'da bulduğum bir yazıttan başka kentin yerini gösterecek hiçbir işaret yoktur" diyor, bu açıdan hiçbir yol göstericiliği olmayan yazıtın metnini veriyor, orada geçen Tatiassênos (Tatiassa'lı) sözcüğü herhalde Tityassos'lu sözcüğünün yanlış yazılmış biçimi olsa gerek diye bir varsayım üretiyor ve bu sözcüğün geçtiği yazıtı İlgın'da bulmuş olmasına dayanarak bir başka varsayıma sığıyor, Tityassos Pisidia'nın batı yanında değil doğu yanın-

da olmalı çünkü yazıtta adı geçen Tityassoslu'nun çok uzaktan değil de yakından gelip Ilgın'a yerleşmiş olması beklenir diyor. Her iki varsayımın ne kadar entipüften olduğuna dikkat ediniz. İşte bu varsayımlarla, Tityassos kenti Pisidia'nın batı değil doğu yanında olmalıdır sonucuna varıyor ama İvrim Kalesi'nden hiç söz etmiyor; kitabın sonuna ekli adlar göstergesinde de başka herhangi bir yerde İvrim Kalesi'nden bahsettiği gösterilmiş değildir. Ramsay'in kitabında, Tityassos'un anıldığı diğer iki yere de (s. 432 No. 2, 441 ortası) baktım, oralarda dahi lokalizasyon yapılmıyor ve İvrim Kalesi'nden söz edilmiyor. İvrim Kalesi'ne lokalizasyon, onun bu "Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası" kitabında değil, Özsait'in yollama yaptığı, Ramsay'in, ulaşamadığım iki makalesinde (BSA c. IX, 1902/1903, s. 260 vd.; JHS c. XL, 1920, s. 103) yapılmış olsa gerek.

Tityassos'un Roma çağında para bastığını söylemiştik. Bizans çağında yapılan kilise örgütü kurultaylarına hangi kent piskoposlarının katıldığını gösteren listelerde de adı geçiyor. Kentin tarihçesi hakkında bundan başka bilgimiz yoktur.

İvrim Kalesinin adı, oradaki bir gür akarsuya işaret eder (İvrindi'deki İvr- de budur); bkz. TT Adlar kitabımızda İvrim Kalesi. Kale, Beyşehir Gölü güneybatı köşesi kıyısında imiş. Ancak, orada İvrim diye bir köy yoktur. Adın aslı İbrima yâni İbr(a)-ima, Gür su - halkı olsa gerek (bkz. TT Adlar kitabımızda İbra, ima; karş. İbradı). B'nin Bizans çağında v değeri aldığı anımsanmalıdır. Gerçekten, Beyşehir Gölü güneybatı köşesine, güneyden gelen bir derenin aktığı bazı haritalarda görülüyor. Bu akarsu, son bölümünde, genişçe bir kanal içinden geçiyor. Göle dö küldüğü yerin resmini veriyorum. Ne var ki, yöre halkı, ne bir İvrim Deresi ne de bir İvrim Kalesi biliyor; Ramsay'in araştırmalarını yaptığı sırada, 1880'lerde kullanılan bu adlar şimdi unutulmuş olmalı. İvrim Kalesi, olsa olsa, Yenişarbademli kasabasının güney yakınındaki Kurucaova köyünde bulunduğu bazı haritalarda, örneğin Yapı-Kredi yayını 1996 Türkiye Karayolları Atlası kitabında bu yöreyi gösteren haritada (s. 112) belirtilen "Kurucaova Kalesi"dir.

Resim 145. Güneyden gelen akarsuyun Beyşehir Gölü güneybatı köşesine döküldüğü yöre. Akarsu ağzı resmin tam ortasındadır.

Yöredeki Kurucaova, Gölyaka, Gölkonak köylerinden birinin eski adı İvrim miydi araştırmasını da yaptım. Ancak, 1981'deki yönetim örgütünde var olan bütün köylerin adlarını ve içlerinde adı değişmiş olanların eski adını gösteren, İçişleri Bakanlığı yayını, Köylerimiz 1981 adlı kitapta bunların adı karşısında herhangi bir eski ad gösterilmiyor ve sadece eski adları sıralayıp onların şimdi hangi yeni adla değiştirilmiş olduğunu listeleyen ikinci bölümde de İvrim diye bir eski ad'a yer verilmiyor.

Özsait'in İvrim Kalesi adıyla andığı kalıntılar, bir ortaçağ kalesinden gelme değildir; onun ve birbirine çok yakın olarak yörede bulunan diğer kalıntı alanlarının aslında ilkçağ yerleşimleri olduğunu Özsait (Pisidya/1 s. 36 sonu-37 başı), "Antik isimlerini bilemediğimiz bu harabeler..." diyerek, belirtmiş oluyor.

11. Kubadabad Sarayı

Özel kaynakça: Otto Dorn, Kubad Âbad, TAD XIV/1-2, s. 237; Rüçhan Arık'ın kazı raporları (XI. ArST s. 35 vd., V. KST s. 301 vd., VII. KST s. 651 vd., VIII. KST c. 2 s. 303 vd., IX. KST c. 2 s. 351 vd., X. KST c. 2 s. 401 vd., XII. KST c. 2 s. 355 vd., XIII. KST c. 2 s. 457 vd., XV. KST c. 2 s. 533 vd., XVII. KST c. 2 s. 393 ve 401, XVIII. KST c. 2 s. 533 vd., XIX. KST c. 2 s. 641 vd., XX. KST c. 2 s. 559 vd., XXI. KST c. 2 s. 427 vd., XXII. KST c. 2 s. 411 vd., XXIII. KST c. 1 s. 269-274, XXIV. KST c. 1 s. 299-306, XXV. KST c. 2 s. 345-350; XI. ArST s. 35).

Sultan Alâeddin Keykubad'ın yaptırdığı Kubadâbad Sarayı, Beyşehir Gölü doğu kıyısının aşağı yâni güney bölümünde, ilçe merkezi Yenişarbademli'nin kuzey yakınındadır. Oraya, gölün doğu kıyısı boyunca giden ve Salur köyünün, dolayısıyla ilkçağ Anaboura kentçigi

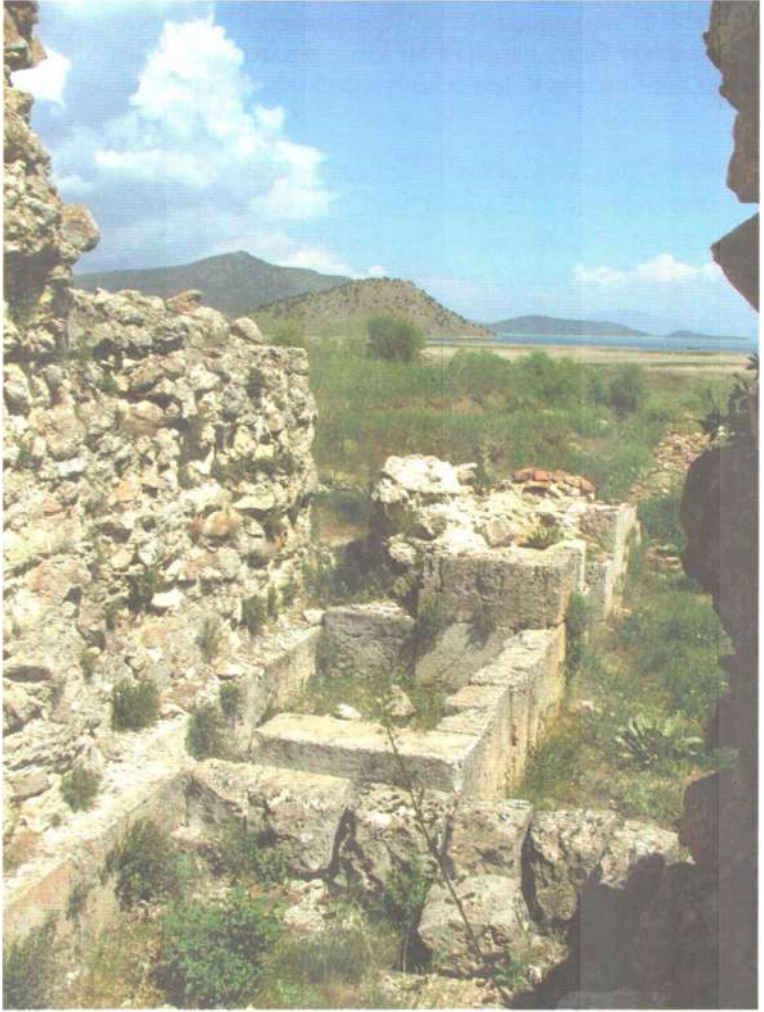

Resim 146. Kubadâbad Sarayı kalıntısı.

kalıntıları alanının da yakınından geçen, sizi pek yoracak (inişi yokuşu dönemeci bol, dar, asfalt yüzeyinin bakımı gereğince yapılmayan) yoldan ulaşılır. Yenişarbademli'nin 3 km. kadar kuzey ilerisinde bu yoldan ayrılan bir bağlantı yolu, doğuya, göl kıyısındaki Gölkonak köyüne ulaşım sağlar ve köye girer girmez solunuzdaki berbat ham toprak yolu izleyerek 2 km. kadar sonra o köyün kuzey ilerisinde kıyıda biraz içerde yüksek ve güzel manzaralı bir yerde, zevk sahibi Sultan Alâeddin Keykubad'ın sarayına varırsınız.

Resim 147. Kubadabad Sarayı'ndan Amanas Dağı'na (TA c. 3'deki Antalya-Burdur illeri haritasında tarihsel adı böyle gösterilmektedir ve önündeki dağ dizisinin adı da Adrir Dağları olarak verilmektedir) bakış. Dağ adlarının anlamı TT Adlar kitabımızda Adrir maddesinde belirtilmiştir.

Resim 148. Kubadabad Sarayı'ndan, kuzey yakındaki Mındıras Adası'na bakış.

Yapı-Kredi yayını, 1996 Türkiye Karayolları Atlası'nın ilgili haritasında (s. 112) Beyşehir Gölü kuzeybatı kıyısında gösterilen Mındıras Kalesi'ni de soruşturdum. Kubadabad Sarayı bekçisinin verdiği bilgiye göre, sarayın kuzey ilerisinde bir konik tepeden oluşan ada Mındıras Adası'dır; Mındıras Kalesi denen yıkıntılar da onun üzerindedir.

ROMA EGEMENLİĞİ ÇAĞINDA BASTIĞI PARALARDAN TANIDIĞIMIZ, YERİ VE KALINTILARI SAPTANAMAMIŞ PİSİDİA KENTLERİ

Kodroula. Romalıların Pamphylia ilindeki, hristiyanlık döneminde Piskoposluk merkezi olan bu kent, Hieroklès'in yapıtında (681 No. 9) ve kilise örgütü kurultaylarına hangi kentin piskoposu olarak kimin katıldığını gösteren listelerde anılmıştır. Yeri bilinmiyor. Adı, görünüşe bakılırsa, Kodruwala'nın kısaltılmışıdır (Luvi dilinde uwa sesinin kısaca u diye de söylendiğini bilmekteyiz): Kodr(a)-uwa-la, "Ana Tanrıçanın Erkeği-tapınağı-cık". Bkz. TT Adlar kitabımızda Kodroma, Kodros, uwa, -la. Kentin Roma egemenliği çağında bastığı paralar için bkz. Sear, s. 188, 227, 332, 403.

Palaiopolis. Pamphylia ile Pisidia'nın sınırındaki bu kent Hieroklès'in yapıtında (680 No. 11) ve piskoposlar listelerinde anılır. Adı, Hellen dilinde Eski Kent demektir. Roma egemenliği çağında basılmış paraları bulunmuştur (Sear, s. 135; Antoninus Pius döneminde basılmış bu parada, önyüzde, İmparatorun başının sağdan görünüşü kabartması; arka yüzde de, oturmuş, bir elinde yıldırım diğerinde âsa tutan Zeus ile onun arkasında bir kartal kabartması görülüyor). Anadolu kökenli eski adının Alieros, Aleeros, Aleuros, Aleros biçimlerinde Hellen ağzına uydurulduğu biliniyor; yeri tartışmalıdır (Ruge, RE Palaiopolis maddesi). Bu yer, Burdur 1973 İl Yıllığı'na (s. 110) bakılırsa, Keçiören (şimdi Akçaören) köyünün bulunduğu alandır. Sözü geçen köy, Burdur ili Kemer ilçesine bağlıdır. Sear'ın s. 628'deki haritasında da Palaiopolis, Pògla'nın kuş uçuşu yaklaşık 25 km. kuzeybatısında, dolayısıyla Akçaören köyü dolaylarında işaretleniyor.

Timbrias/Timbriada. Bu Pisidia kenti, Strabon'da (12 VII 2) ve

Hieroklès'in yapıtında (673 No. 9) anılır. Pisidia'nın güneydoğu yanında, Köprü Suyu üzerinde olduğu sanılıyor. Adının anlamı konusunda bkz. TT Adlar kitabımızda Timbrias. Kent, Roma İmparatorluğunun egemenliği döneminde para basmıştır (Sear, s. 111, 210, 228, 247, 273, 338). Bunlardan üçünün arka yüzünde oturmuş durumda Ana Tanrıça'nın, ikisinde de yarı uzanmış olarak Eurymedon/Köprü Suyu ırmağını simgeleyen ırmak tanrısının kabartması vardır.

ADLAR GÖSTERGESİ

- Abdolonymos Lâhdi
(İşkender Lâhdi) ... 62
- Adada ... 70, 78, 192-204
- Adana (adı) ... 78, 192-193
- Adanda ... 192
- Adra (tanrı) ... 124, 189
- Adranos. Bkz. Orhaneli
- Adrir Dağı ... 252
- Agalassos. Bkz. Sagalassos
- Agrai. Bkz. Atabey
- Agrianes ... 110
- Ağlasun ... 106
- Aiolis ... 75
- Akalissos. Bkz. Sagalassos
- Akçaköy ... 182
- Akçaören (eski: Keçiören) 255
- Akroterion. Bkz. Eğridir
- Akseki (Marla/Marulya)... 75, 212
- Akseki İlçesi ... 74
- Aksu Çayı ... 126
- Akşehir (Philomelion) 19, 20, 21
- Alaeddin Keykubad I ... 181, 187, 249, 250
- Alexios I, Komnenos ... 17
- Ali Ağa, Yılanlıoğlu ... 211
- Aljeros ... 242
- Alketas ... 53, 62
- Altunkaya (Zerk) köyü 26, 27, 29
- Altınyaka (Gödene) ... 74
- Altınyayla (Dirmil) ... 50, 136, 137, 138, 141
- Amanas Dağı ... 252
- Amblada/Ampelada ...245-247
- Amyntas (İşkender komutanı)... 110
- Amyntas (Galat Beyi)... 219
- Anaboura. Bkz. Enevre
- Anaboura (Güney Phrygia'daki) 231
- Ana Tanrıça (Ama/Ma, Kybele) 10, 44, 63, 78, 79, 82, 87, 88, 95, 103, 118, 188, 193, 240, 244, 248, 256
- Andeda/Andya. Bkz. Yeşilyayla.
- Ankara ... 186, 226
- Ankara Anadolu
- Medeniyetleri Müzesi...3
- Antalya (Attaleia) ...21, 23
- Antigonos (Tek Gözlü) ...53
- Antiokheia (Pisidia -sı).
- Bkz.Yalvaç Antiokhos I ... 218
- Antiokhos IV, Epiphanes...157
- Antoninus Pius ... 112, 220, 255
- Apameia/Dinar Barışı 219
- Aphrodite ... 99
- Apollon ... 79, 184
- Apollonia (Pisidia'daki). Bkz. Uluborlu
- Aporidos Kome ... 182
- Ares ... 40
- Ariassos ... 14, 37-43
- Aristeides ... 240
- Artemidoros ... 197
- Artemis ... 59, 60, 63, 79, 130
- Arvalli. Bkz. Bağsaray.
- Askania ... 221
- Askeriye (köyü, çayı) ... 88
- Asklepios ... 79
- Astabora Irmağı ... 66
- Astarpa Irmağı ... 66
- Astyra Deresi ... 66
- Atabey (Agrai) ... 177-181

Athena	... 55, 59, 79, 196	Boubon	... 136-140, 160
Athena (adı)	... 193	Bozçay (Tauros/İstanos)	67
Atta (tanrı)	... 188	Bozçay (Lysis)	... 99, 124
Attalos II	... 57	Bozkır (İsauro/Leontopolis)	11
Attalos III	... 169, 170	Bozova (Sibidounda/Zivint)	68-70
Attys/Atys	... 188	Brutus	... 159
Augustus	... 99, 118, 128, 159, 186, 220, 222-226	Bulamada	... 82
Aurelia Armasta	... 60	Buldan (adı)	... 82
Aydın Oğulları, - Beyliği...	21	Burdur (Polydorion)	... 23, 81-83
Bademli (Polyetta)	... 98	Burdur Arkeoloji Müzesi	... 7, 82, 112-116, 127, 131, 139, 200
Bağsaray (Arvalı)	... 91	Burdur Gölü (Askania)	221
Balboura	... 140-145, 157, 160	Burdur İli. Pek çok yerde.	
Baradis/Baradız Höyüğü...	182	Büyük Gökçeli (Bindos/Findos/ Theodosiopolis)	... 182-183
Baris	... 166, 173	Byzantion	... 64
Barla (Parlais)	... 211-216	Byzas	... 64
Bayazid I, Yıldırım	... 22, 23	Caracalla	... 95
Bayat köyü	... 175	Cassius	... 159
Bedre. Bkz. Gökçe		Cirimbolu Köprüsü	... 187
Bellerophonates	... 52	Claudius	... 174
Belören köyü	... 135	Çalbaş (Minos) köyü	172
Berbe. Bkz. Yelten		Çallica (Eğneş) köyü	... 97, 125
Bereket (Moatra)	... 91	Çamlık (Girmeyi) köyü	... 126
Bergama	... 91, 118, 169, 170, 218, 247	Çatalhöyük	... 87 dn. 1
Besas	... 60	Çayönü Höyüğü	... 87 dn. 1
Beşkonak Bucağı	... 26	Çomaklı (Pogla/Fıgla)	73-75
Beyşehir (Mistheia/Mistia)...	13, 19, 20, 21, 233-239	Dalisandos (Batı Lykaonia'da, Fasıllar yakınındaki)	236
Beyşehir Gölü (Kapolis)	... 5, 213, 214, 215, 232, 233, 242, 249, 250, 251, 264	Demeter (adı)	... 193
Bindaios	... 182	Demirtaş	... 19, 21, 23
Bindos. Bkz. Büyük Gökçeli		Dikmeli (Gödene)	... 74
Boğaziçi köyü (Burdur ilinde, Karaçal Barajı yakınındaki)	97-98	Dinda/Dida	... 248
Bolvadin (Polybotos)	... 19	Dionysos	... 40, 79, 114
Borglu. Bkz. Uluborlu		Dioskouros'lar	... 69

- Dirmil. Bkz. Altınyayla
 Düğer köyü ... 92, 93
 Dündar Bey (Feleküddin -; Hamid Oğulları'ndan) 18, 21, 23, 82, 208, 209-210
 Eflâton Pnar ... 4, 5, 6, 239, 240-244
 Eğneş. Bkz. Çallica
 Eğridir/Eğirdir ... 18, 21, 22, 205-211
 Elagabalus ... 79
 Enevre (Anaboura) ... 230-232
 Epixyes ... 10
 Ertokuş, Atabey Mübarizüddin 178
 Eşen Çayı (Siyanda/Xanthos) 50, 144, 153, 154, 157
 Eşref Oğulları, - Beyliği ...18, 19-20, 233, 234, 235
 Etenna. Bkz. Sırtköy
 Eudoxiopolis ... 182
 Eumenes (İskender komutanı) 53
 Eumenes II, Bergama Kralı 247
 Eurymedon. Bkz. Köprü Suyu
 Fasıllar köyü ... 236
 Faustina, Genç ... 79
 Fığla. Bkz. Çomaklı
 Findos. Bk. Büyük Gökçeli
 Galatia Krallığı ... 219
 Galatlar (Keltler) 65, 96
 Gallienus ... 79, 187
 Ganzanens . Bkz. Kumdanlı
 Gazipaşa ... 192
 Gargorum. Bkz. Yenice
 Gelendost ... 190-191
 Gerede ... 120
 Geta ... 79, 95
 Gıyaseddin Keyhusrev II ... 210
 Gıyaseddin Keyhusrev III ... 19
 Gıyaseddin Mesud ... 19
 Girmeyi. Bkz. Çamlık
 Girit ... 120, 172
 Gondane. Bkz. Kumdanlı
 Gorgorum. Bkz. Yenice
 Gödene. Bkz. Altınyaka, Dikmeli, Gökbel
 Gökbel (Kantana/Kantina/Katenna/ Kottenna/Gödene) 6, 74-75
 Gökçe (eski: Bedre) köyü ... 215
 Gölhisar ... 5, 9, 11, 21
 Gölkaşı Höyüğü ... 13
 Gölkonak köyü ... 252
 Gönen (Konana; Isparta yakınındaki) 172-173
 Güllük Dağı (Solymos) 52, 54, 55
 Günelan (Malgastara/Lengüme) 88-89, 90
 Hacılar Höyüğü ... 3, 13, 84-88
 Haçlılar ... 17
 Hadrianopolis (Pisidia'daki) 97, 124-125
 Hadrianus ... 124
 Halıcılar (Sala) ... 88-90
 Halkapınar Çayı (Meles; İzmir'de) 240
 Halkapınar Gölcüğü (İzmir'de) 240
 Hall, A. S. ... 237
 Hamid Bey (Hamid Oğulları'nın atası) 18
 Hamid Eli ... 21
 Hamid Oğulları, - Beyliği ...18, 20-23, 67, 82, 170
 Hamza Bey (Antalya'da Osmanlı'nın Sancakbeyi) ... 23
 Helena, Troialı ... 69
 Hellenler. Pekçok yerde.
 Herakles ... 7, 58, 131, 196
 Herennia Etruscila ... 79
 Hermes ... 55

Hızır Bey (Hamid Oğulları'ndan) 21, 211
Hilar. Bkz. Sesverenpınar (köyü)
Hisarardı köyü ... 221
Hititler ... 8, 157, 188, 243, 244
Hygenneia'lılar ... 11

Isparta ... 17, 21, 22, 120, 165-170
Isparta Arkeoloji Müzesi...168, 169, 170, 201, 202, 203
Ispartalılar Derneği (Yunanistanda) 238
Istanoz. Bkz. Korkuteli
Istranca (adı) ... 66

İbecik köyü ... 136-140
İbradı ... 75
İbrahim Bey (Hamid Oğulları'ndan) 23
İda Dağı ... 8
İdryma Meizonos Ellenismos 238
İlhanlılar devleti ... 18, 19, 21
İncealiler köyü ... 153, 154, 157
İncirdere köyü ... 121
İncir Han ... 18, 20, 24, 121, 122
İncirli köyü ... 134
İonia ... 75
İphigeneia ... 60
İpsos Savaşı ... 53
İsa Çelebi (Yıldırım Bayazid'in oğullarından) ... 23
İsauria ... 5, 6, 11, 75
İsinda (Lykia'daki) ... 64
İsinda (Pisidia'daki) 9, 53, 63-66
İsis ... 64
İskender ... 28, 52, 53, 62, 109-111
İsmail Ağa ... 20
İstanbul Arkeoloji Müzesi 62, 221
İstanos/Istanoz. Bkz. Korkuteli

İstros (Tuna'nın Hellenlerce kullanılan adı) ... 64
İulia Domna ... 64, 220
İulia Mamea ... 79
İulia Paula ... 79
İvrin Kalesi ... 248-250
İvriz Deresi ... 66
İzmir ... 240

Kabalia ... 9, 11, 142
Kadyanda ... 193
Kadys ... 188, 193
Kağılcık köyü ... 98
Kalkhas ... 28
Kanda. Bkz. Sanda
Kantana/Kantina. Bkz. Gökbel
Kanytelis/Kanlıdivane ... 196
Karaağaç. Bkz. Şarkî Karaağaç
Karabavlu (Adada) ... 203
Karacaören (Karacaviran) 97, 125
Karakent köyü ... 95
Karalia ... 213, 232-239

Karaman Oğulları, Karaman Beyliği 19, 21, 23, 239
Karaot köyü ... 44
Karayılan Dağı ... 239
Kardia ... 53
Katenna/Kotenna. Bkz. Gökbel
Kavacık (Malgasa) ... 94-95
Kaystros ... 66
Kedaitai ... 135
Khios ... 44
Kılıç Arslan I ... 17
Kılıç Arslan III ... 17
Kibyra ... 142
Kibya ... 44
Kiepert, Heinrich ... 214

Kilikia ... 211-212, 239
 Kinda. Bkz. Sinda
 Kios ... 44
 Kodroula ... 255
 Kolbasa ... 123
 Komama ... 118-119
 Komana (adı) ... 118
 Konana. Bkz. Gönen
 Konya ... 19
 Konya (adı) ... 172
 Konya İli ... 5
 Korkut, Şehzade ... 67
 Korkuteli (İstanos/Istanos) 21, 23, 65, 66-68
 Korkuteli İlçesi ... 64, 71
 Korma ... 96
 Kormasa/Kyrmasa ... 96-98
 Kotenna. Bkz. Gökbel
 Kotys ... 188
 Kozağacı (Toriaeum) köyü
 kaya kabartmaları ... 146-149
 Köprü Suyu/Çayı (Eurymedon) 26, 27, 169, 170, 256
 Kremna ... 7, 125, 126-133
 Kretopolis ... 120-122
 Kubadâbad ... 241-253
 Kumdanlı (Ganzaenos/Gondane) 189
 Kurucaova Kalesi ... 249
 Kuruçay Höyüğü ... 83
 Kuşbaba köyü ... 123
 Küçükasya Araştırmaları Merkezi 238
 Kybele. Bkz. Ana Tanrıça
 Kybistra ... 66
 Lagbe ... 64
 Lanckoronski, Graf von 130
 Larissa ... 51
 Lasonios'lar ... 11

Lengüme. Bkz. Günelan
 Luviler, Luvi dili. Pek çok yerde.
 Lydia, -lılar ... 11, 12, 14, 94
 Lykia, -lılar ... 11, 12, 23, 157, 158
 Lysinia ... 95
 Lysis. Bkz. Bozçay
 Ma. Bkz. Ana Tanrıça
 Mada ... 193
 Magnesia ... 51
 Maionia, -lılar ... 11, 12
 Malgasa. Bkz. Kavacık
 Malgastara. Bkz. Günelan.
 Mallos (Pisidia'daki) ... 97
 Mallos/Marlos (Kilikia'daki) 211-212
 Mamatlar köyü ve buluntuları 148-151
 Manavgat ... 26, 78
 Manlius Vulso ... 64, 65, 66, 96
 Manouel Komnenos ... 190
 Marcus Antonius ... 159
 Marcus Aurelius ... 79
 Maximinus ... 79, 99
 Maximus ... 79
 Madra (adı) ... 91
 Mahmut Bey (Hamid Oğullarından) 21, 23
 Manlius Vulso 231
 Marla (adı) ... 211
 Marla/Marulya. Bkz. Akseki
 Mehmed Bey (Mübarizüddin; Eşref Oğullarından) ... 19, 23
 Mehmed Bey (Hamid Oğullarından) 21
 Mehmed Dudukî ... 211
 Men (tanrı)... 85, 167, 173, 175, 201, 203, 213, 220, 221
 Men Askaenos ... 189, 218, 221
 Menteşe Beyliği ... 21
 Mesopotamia ... 87

Mındıras (adası, kalesi) 253, 264	Parlais. Bkz. Barla
Milas ... 91	Pazarlı Höyüğü ... 94
Milas Mesiresi. Bkz. Minassos	Pednelissos ... 35-37, 120
Milyas ... 50	Philippus I ... 79
Minassos (Milâs Mesiresi) 166, 171-172	Philippus II ... 65, 79
Minoa ... 171-172	Phrygia, Phryg'ler ... 93-94, 146, 149, 201
Minos. Bkz. Çalbaş	Pierre de Lusignan ... 23
Mira-Kuwaliya Beyliği 157	Pisidai halkı ... 3, 10-12, 52, 75, 109-111
Mistheia/Mistia. Bkz. Beyşehir	Pisidia adının kökeni ... 6-9
Moatra. Bkz. Bereket	Pisidia'nın kapsamı ... 3-6
Mordiaion. Bkz. Uluborlu	Pisidia'nın genel tarihçesi 13-24
Murat I. Hüdavendigâr 22, 237	Pisinda ... 9
Mustafa Bey (Muzaffereddin; Hamid	Pitassa ... 8
Oğullarından) 23	Pityassos. Bkz. Tityassos
Neapolis. Bkz. Şarki Karaağaç	Pogla. Bkz. Çomaklı
Necmeddin İshak Bey (Hamid Oğulların-	Polydorion. Bkz. Burdur
dan) ... 21	Polyetta. Bkz. Bademli
Nemesis ... 115	Pramnos ... 240
Nike (tanrıça) ... 220	Prostanna/Prostama 184, 205-210
Odra. Bkz. Adra	Ptolemaios'lar ... 64
Oinoanda. Bkz. Wianawanda	Robert, Louis ... 215
Olçayto Han ... 21	Roma, -lılar. Pek çok yerde
Olbasa (Lykaonia'daki) ... 99	Romulus-Remus kardeşler 221
Olbasa (Pisidia'daki) ... 98-100	
Olukköprü ... 26, 27	
Orhaneli (Adranos) ... 124	Safranbolu ... 185
Osbaras ... 57	Sagalassos ... 28, 48, 102-116, 127
Osman Çelebi (Hamid Oğullarından) 23	Sağrak köyü ... 195
Otys ... 188	Sala (Pisidia'daki). Bkz. Halıcılar
Ouerbe. Bkz. Yelten	Saloa (Lydia'daki) ... 89
	Salonia ... 79
Palaiopolis ... 255	Salur köyü ... 232
Pamphylia Prima İli ... 75, 213, 235, 238	Sanda/Kanda (tanrı) ... 63, 74, 189
Panamara ... 46	Saporda (Swarda) ... 28, 166, 247
Panemoteikhos ... 46	Sardeis ... 165-166
Paphlagonia ... 248	Saruhan Oğulları, Saruhan Beyliği 21
Paris/Alexandros (Troia'lı Prens) 166	

Sbeda/Sbida/İzvit ...	68	Süleyman Bey II, Eşref Oğullarından 19,	20, 21
Sedasa. Bkz. Seydişehir			
Seioua/Sioua ...	44		
Selçuklular 17, 18, 19, 21, 184, 190, 210,		Şarkî Karaağaç (Neapolis) 21, 227-230	
227, 228		Şeref Höyüğü ...	118-119, 121
Selene ...	239	Şuhut ...	23
Seleukeia (Pisidia'daki) 174-177, 181			
Seleukos I, Nikator ...	185	Tabai ...	8
Seleukos'lar devleti ...	37, 157, 174,	Talbonda ...	189
217, 218, 219		Taşağıl ...	26
Selge ...	9, 25-34, 36, 75,	Tauros. Bkz. Bozçay	
120, 235		Tavas Kalesi/Kale ...	8
Senirkent ...	189	Tefenni kaya kabartmaları	100
Septimius Severus ...	64, 220, 248	Teion ...	75
Serapis ...	64	Teke Beyliği ...	23
Sesverenpınar (Hilar) ...	87 dn. 1	Termessos ...	14, 28, 49-63,
Severus Alexander ...	79	65, 66, 110, 117	
Seydişehir (Sedasa) ...	5, 20, 21	Termessos Minor ...	50, 152-154
Sırtköy (Etenna) ...	78-80, 235	Termilai ...	50
Sia ...	43-45	Theodosiopolis. Bkz. Büyük Gökçeli	
Siara ...	44	Tiberius ...	79
Sibidounda. Bkz. Bozova		Timbrias/Timbriada ...	256
Sinda/Kinda (tanrıça) ...	63	Timur ...	23
Sinda köyü ...	64	Titoua ...	248
Sitalkes ...	110	Titus ...	187
Siva, Musa ...	137	Tityassos/Pityassos ...	248-250
Siyanda/Xanthos. Bkz. Eşen Çayı		Toriaeum. Bkz. Kozağacı	
Sodra (adı) ...	91	Traianus Decius ...	79, 167
Solymos. Bkz. Güllük Dağı		Trebonianus Gallus ...	167
Solymos (destan kişisi) 55, 56, 58		Triskeles ...	196, 202
Sozopolis. Bkz.. Uluborlu		Tumana ...	188
Söğüt Gölü (Karalitis)...	233	Tuwana ...	188
Sparta, -lılar ...	28, 247	Tykhe ...	40
Stanos. Bkz. Korkuteli		Tymandos ...	188-189
Sterret, J. R. ...	188	Tymbrianassos ...	92-94
Süleyman Şah (Kutalmış Oğlu) 17		Tymnes ...	188
Süleyman Bey (Seyfeddin -, Eşref Oğul-		Tymnos ...	188
larından) 19, 235, 236, 237, 239			

Uluborlu (Mordiaion/Apollonia/ Sozopolis) 18, 21, 184-187

Ürkütlü köyü ... 118, 119

Üveyk Burnu ... 95

Valentinianus ... 112

Valerianus ... 79

Verbe. Bkz. Yelten

Wianawanda/Oinoanda 50, 152, 154,
155-164, 245

Xanthos. Bkz. Eşen Çayı

Xanthos (Arnna; kent) ... 159

Yalvaç (Antiokheia) 18, 21, 186, 216-226

Yalvaç Bey ... 217

Yalvaç Çayı (Anthios/Akçay/ Doğanoglu
Çayı) ... 190, 218

Yaralı/Yarıklı Gölü ... 92

Yassören köyü ... 188

Yazır köyü ... 64

Yelten (Ouerbe/Verbe/Berbe) 70, 71

Yenice (Gargorum/Gorgorum) 19

Yenişarbademli ... 251, 252

Yeşilyayla (Andeda/Andya) ... 70

Yunus Bey (Hamid Oğullarından) 21, 23

Yuvalak köyü kaya kabartmaları 100

Yüreğil köyü ... 121

Zerk. Bkz. Altunkaya

Zeus ... 56, 79, 116, 196, 255

Zivint. Bkz. Bozova

BİLGE UMAR

Pisidia

Kitabevimiz, tarihsel kalıntılara meraklı, bu kalıntıların bulunduğu yöreleri gezmeyi seven okurlarımız için özetlenmiş, yol gösterici bilgiler içeren ve görsellikle de zenginleştirilmiş bir dizi kitap yayımlama projesini "Karia" adlı kitapla hayata geçirmiş, ardından da "Lykia", "Kilikia", "Karadeniz Kappadokia'sı", "Ionia", "Lydia", "Troia", "Aiolis", "Bithynia", "Mysia", "Trakya", "Paphlagonia", "Phrygia" ve "Kappadokia" adlı kitapları sunmuştu okurlara. Elinizdeki kitap yine aynı yazarın, Bilge Umar'ın bir çalışması: "Pisidia"...

Bu kitapta "Pisidia"nın tarihsel süreç içindeki serüvenine, yine güvenilir bilgi ve yorumlar ışığında tanık olacaksınız...

ISBN 978-975-10-3098-6

9

789751030986